

คำนำ

สีมา เป็นเขตแดนที่ภิกษุทั้งหลายใช้ในการทำสังฆกรรมต่างๆ จึงเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งสำหรับชีวิตของภิกษุทุกรูป ดังนั้น จึงควรศึกษาเรื่องสีมาให้เข้าใจอย่างชัดเจน หากศึกษาดีแล้ว ก็จะได้ไม่เกิดความเดือดร้อนใจเกี่ยวกับสีมาว่า สังฆกรรมต่างๆ ที่ทำลงไปนั้นจะวิบัติหรือไม่

หนังสือเล่มนี้จัดทำขึ้นโดยเน้นการอธิบายเรื่องสีมาตามลำดับคำที่มาในพระบาฬีและอรรถกถา สำหรับภิกษา นำมากล่าวไว้เพียงบางส่วน รวมทั้งยังมีข้อวินิจฉัยเพิ่มเติมและสรุปความเมื่อจบเรื่องสำคัญเพื่อให้กำหนดจดจำได้ง่าย เพื่อหวังให้เป็นข้อมูลทางวิชาการสำหรับศึกษาค้นคว้าได้โดยสะดวก

สุดท้ายนี้ ผู้เรียบเรียงขอกราบขอบพระคุณ พระอาจารย์มหาประสงค์ เขมาจาโร ผู้สอนเรื่องสีมาให้กับผู้เรียบเรียง และพระอาจารย์มหาสุพล สัจฉิณโณ ผู้ให้คำแนะนำและข้อวินิจฉัยที่เป็นประโยชน์ยิ่ง ซึ่งมีส่วนช่วยให้หนังสือเล่มนี้สำเร็จได้ หากผู้รู้พบว่ามีข้อมูลในหนังสือเล่มนี้มีส่วนที่ผิดพลาดประการใดเพราะแปลผิดหรือเข้าใจผิดของผู้เรียบเรียง ก็ขอความกรุณาแจ้งให้ทราบเพื่อจะได้แก้ไขให้ถูกต้องต่อไป

จิริ ติภูจตุ สทรมโม

ขอพระสังฆธรรมจงดำรงมั่นอยู่ตลอดกาลนาน

หัตถ์ฐจิต

วัดเขาสนามชัย

๑๓/๓/๕๗

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
• พัทธสีมา	
การอนุญาตสีมา	๑
นิमित ๘ อย่าง	๔
ขั้นตอนการผูกสีมา	๑๑
พัทธสีมา ๓ ชนิด	๑๕
สีมาที่ผูกในที่ต่างๆ	๑๗
สีมาสังกระ	๒๐
นทีปารสีมา	๒๗
โรงอุโบสถ	๓๐
อวิปวาตสีมา	๓๔
สีมาวิบัติ ๑๑ อย่าง	๔๓
สีมาสมบัติ ๓ อย่าง	๔๕
การถอนสีมา	๔๕
• อพัทธสีมา	
คามสีมา	๕๐
วิสุงคามสีมา	๕๔
สัตตัมภ์ันตรสีมา	๕๗
อุทกุกเขปสีมา	๖๑
อพัทธสีมา ๓ ชนิด	๖๘
บทสงฆ์	๖๙

สีมาโพธิณี

นมตฤ รตนตตยสฺส

สีมา แปลว่า เขตแดน หมายถึง เขตแดนที่สงฆ์กำหนดไว้สำหรับทำสังฆกรรม¹ แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

- พัทธสีมา สีมาที่สงฆ์ผูกไว้ด้วยกรรมวาจา
 - อพัทธสีมา สีมาตามธรรมชาติซึ่งสงฆ์ไม่ได้ผูกไว้
- มีคำอธิบายไปตามลำดับดังนี้ :-

พัทธสีมา

พระบาฬี

สีมานุชานนา

ว่าด้วยทรงอนุญาตสีมา

ครั้งนั้น ภิกษุทั้งหลายได้มีความคิดดังนี้ว่า “พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ว่า “ความพร้อมเพรียงมีกำหนดเขตเพียงอวาสาเดียวเท่านั้น” จึงคิดกันว่า “อวาสหนึ่งมีการกำหนดเขตเท่าไร” จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า

อนุชานามิ ภิกฺขเว สีมํ สมฺมณฺเฑ. เหวณฺจ ปน ภิกฺขเว สมฺมณฺเฑทฺพทา. ปจฺมํ นิमितฺตา กิตฺเตตฺตพฺพา ปพฺพตฺตนิมิตฺตํ ปาสาณนิมิตฺตํ วนนิมิตฺตํ รุกฺข-

1 สีมา วิ. สีนติ พนฺธติ เอตฺถาติ สีมา (เขตแดนที่สงฆ์ผูกขึ้น)

หรือ วิ. สีนียเต สมคฺเคน สฺสเณ กมฺมวาจา ย พนฺธียเตติ สีมา

(สิ่งที่สงฆ์พร้อมเพรียงกันผูกขึ้นด้วยกรรมวาจา)

* ตามรูปวิเคราะห์ โดยตรงหมายถึงพัทธสีมา แต่ก็สามารถหมายถึงอพัทธสีมาได้โดยอ้อม

นิมิตต์ มคฺคนิมิตต์ วมฺมิกนิมิตต์ นทีนิมิตต์ อุทกนิมิตต์.

“ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้สมมติสีมา ภิกษุทั้งหลาย พึงสมมติสีมาอย่างนี้ ในเบื้องต้นพึงทักนิมิต คือ

ปัพพตนิมิต (นิมิตคือภูเขา)	ปาสาณนิมิต (นิมิตคือหิน)
วนนิมิต (นิมิตคือป่า)	รุกขนิมิต (นิมิตคือต้นไม้)
มคฺคนิมิต (นิมิตคือหนทาง)	วมฺมิกนิมิต (นิมิตคือจอมปลวก)
นทีนิมิต (นิมิตคือแม่น้ำ)	อุทกนิมิต (นิมิตคือน้ำ) ¹

นิมิตฺเต กิตฺเตตฺตา พฺยตฺเตน ภิกฺขุณา ปฏฺิพฺเพลน สํโฆ ฉาเปตฺตพฺโพ.

ครั้นทักนิมิตแล้ว ภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วย
ญัตติทุติยกรรมวาจาว่า

กรรมวาจาสมมติสมานสังวาสสีมา

สุภมาตุ เม ภนฺเต สํโฆ, ยาวตา สมฺนฺตา นิมิตฺตา กิตฺติตา, ยทิสํขสฺส ปตฺตกถลฺลํ, สํโฆ เอเตหิ นิมิตฺเตหิ สิมํ สมฺมนฺเนยฺย สมานสํวาสํ
เอกุโปสถํ, เอสา ฅตฺติ.

สุภมาตุ เม ภนฺเต สํโฆ, ยาวตา สมฺนฺตา นิมิตฺตา กิตฺติตา, สํโฆ
เอเตหิ นิมิตฺเตหิ สิมํ สมฺมนฺนํติ สมานสํวาสํ เอกุโปสถํ, ยสฺสายสมฺโต ขมฺติ
เอเตหิ นิมิตฺเตหิ สีมาย สมฺมตฺติ สมานสํวาสา ย เอกุโปสถาย, โส ฅนฺนุหฺสฺส,
ยสฺส นกฺขมฺติ, โส ภาเสยฺย.

สมฺมตา สีมา สํเขน เอเตหิ นิมิตฺเตหิ สมานสํวาสา เอกุโปสธา,
ขมฺติ สํขสฺส; ตสฺมา ฅนฺนุหิ. เอเวเมตํ ฐารยามิ.

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า นิมิตได้ระบุนี้ไว้โดยรอบเพียงใด
ถ้าปัดตกัลละมีแก่สงฆ์ สงฆ์พึงสมมติสมานสังวาสสีมา มีอุโบสถเดียวกัน
ด้วยนิมิตเหล่านั้น นี่เป็นญัตติ

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า นิมิตได้ระบุนี้ไว้โดยรอบเพียงใด
สงฆ์สมมติสมานสังวาสสีมา มีอุโบสถเดียวกัน ด้วยนิมิตเหล่านั้น ท่านรูปใด

1 มีคาถาสรุปเพื่อให้จำง่ายว่า

ปัพพต วน ปาสาณ
อุทกมจ นทิมจชาติ

รุกข์ มคฺคมจ วมฺมิก
นิมิตฺตานญฺจ ทิปเย. (วิ.นิจฺฉย.คาถา ๒,๕๖๓)

เห็นด้วยกับการสมมติสมานสังวาสสีมา มีอุโบสถเดียวกัน ด้วยนิมิตเหล่านั้น
 ท่านรูปนั้นฟังหนึ่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นฟังทักท้วง

สมานสังวาสสีมา มีอุโบสถเดียวกัน สงฆ์สมมติแล้ว ด้วยนิมิต
 เหล่านั้น สงฆ์เห็นด้วย เพราะฉะนั้นจึงนั่ง ข้าพเจ้าขอถือความนิ่งนั้นเป็นมติ
 อย่างนี้ (วิ.มหา. ๔/๑๓๘-๙/๑๙๕)

อรรถกถา

คำว่า ในเบื้องต้นฟังทักนิมิต (ประมัญญานิมิตตา กิตฺเตตฺตพฺพา) ความ
 ว่า พระวินัยธรฟังถามว่า “ปรุตฺถิมาย ทิสาย กิ นิมิตฺตํ” (ในทิศบูรพามีอะไร
 เป็นนิมิต) เมื่อผู้ใดผู้หนึ่งตอบว่า “ปพฺพโต ภาณฺเต” (ภูเขาขอรับ) พระวินัยธร
 ฟังทักซ้ำว่า “เอโส ปพฺพโต นิมิตฺตํ” (ภูเขานั้นเป็นนิมิต) ฟังทักนิมิตก่อน
 อย่างนี้

X แต่จะกำหนดอย่างนี้ว่า “เราทั้งหลายจะทำภูเขานั้นเป็นนิมิต
 จักทำภูเขานั้นเป็นนิมิต ทำภูเขานั้นเป็นนิมิตแล้ว ภูเขานั้นจึงเป็นนิมิต ภูเข
 นั้นจักเป็นนิมิต” ไม่ควร.

แม้ในนิมิตมีหินเป็นต้นก็นัยนี้เหมือนกัน

ก็พระวินัยธรฟังทักนิมิตไปตามลำดับอย่างนี้ว่า “ในทิศเฉียงแห่งทิศ
 บูรพา (อาคณเฑย์) ในทิศทักษิณ (ทิศใต้) ในทิศเฉียงแห่งทิศทักษิณ (ทิศ
 หรตี) ในทิศปัจจิม (ตะวันตก) ในทิศเฉียงแห่งทิศปัจจิม (พายัพ) ในทิศ
 อุดร (เหนือ) ในทิศเฉียงแห่งทิศอุดร (อีสาน) มีอะไรเป็นนิมิต” เมื่อผู้ใดผู้
 หนึ่งตอบว่า “น้ำขอรับ” เมื่อตนระบุว่า “น้ำนั้นเป็นนิมิต” อย่าหยุดในทิศนี้
 ฟังทักซ้ำอีกว่า “ในทิศบูรพามีอะไรเป็นนิมิต” เมื่อผู้ใดผู้หนึ่งตอบว่า “ภูเขา
 ขอรับ” ฟังระบุว่า “ภูเขานั้นเป็นนิมิต” ฟังทักนิมิตที่ได้ทักไว้ครั้งแรกอย่าง
 นี้จึงหยุด **จริงอยู่** ด้วยการทักอย่างนี้ นิมิตกับนิมิต จึงจัดว่าเชื่อมกัน

ครั้นทักนิมิตทั้งหลายอย่างนี้ จากนั้นฟังสมมติสีมาด้วยกรรมวาจาที่
 พระผู้มีพระภาคตรัสไว้เป็นลำดับไป ในเวลาจบกรรมวาจา **พื้นที่ภายในนิมิต**
จัดว่าเป็นสีมา ตัวนิมิตอยู่ภายนอกสีมา (กมุทวาจาปริโยสานเ นิมิตฺตานัน
 อนุโต สีมา โหติ, นิมิตฺตานิ สิมโต พหิ โหนฺติ) นิมิตทั้งหลายในสีมานั้นแม้
ทักครั้งเดียว ก็เป็นอันได้กำหนดไว้ถูกต้องดีแล้วทีเดียว

ส่วนในอรรถกถาอันธกะท่านแก้ไว้ว่า “เมื่อจะผูกมณฑลสีมาต้องทักนิมิต ๓ ครั้ง อุปสัมบันหรืออนุุปสัมบันจงตอบอย่างนี้ว่า “ภูเขาขอรับ ฯลฯ น้ำขอรับ” ควรทั้งนั้น

นิมิต ๘ อย่าง

๑. บัพพตนิมิต

บัดนี้ พึงทราบวินิจฉัยในบัพพตนิมิตเป็นต้นอย่างนี้ :-

ภูเขา ๓ ชนิด ได้แก่ ๑) ภูเขาดินล้วน¹ ๒) ภูเขาหินล้วน ๓) ภูเขาหินปนดิน ภูเขานั้นใช้ได้ทั้ง ๓ ชนิด แต่กองทรายใช้ไม่ได้

แม้ภูเขาที่มีดินล้วนเป็นต้นนอกจากกองทรายเล็กกว่าขนาดช้างก็ใช้ไม่ได้ มีขนาดตั้งแต่ช้างไป²จนถึงเท่าภูเขาสิเนรุจึงใช้ได้

ถ้าใน ๔ ทิศมีภูเขา ๔ เทือก หรือใน ๓ ทิศ มี ๓ เทือก จะสมมติสีมา ด้วยกำหนดภูเขา ๔ หรือ ๓ เทือก เป็นนิมิตก็ใช้ได้ แต่จะสมมติด้วย ๒ นิมิตหรือนิมิตเดียวใช้ไม่ได้ แม้ในปาสาณนิมิตเป็นต้นนอกนี้ก็มิฉะนั้นเหมือนกัน

เพราะสมมติด้วยนิมิตเดียวใช้ไม่ได้ ดังนั้น เมื่อจะทำภูเขาให้เป็นนิมิต พึงถามว่า “เนื่องกันหรือไม่” ถ้าเนื่องเป็นอันเดียวกัน ไม่พึงใช้ จริงอยู่ แม้เมื่อทักภูเขาที่เนื่องเป็นอันเดียวกันนั้นเป็นนิมิตใน ๔ ทิศ หรือ ๘ ทิศ เป็นอันได้ทั้งเพียงนิมิตเดียวเท่านั้น ดังนั้น ภูเขาที่ตั้งโอบรอบวัดอยู่โดยสัณฐานตั้งวงล้อมอย่างนั้น พึงทักภูเขานั้นในทิศหนึ่ง ในทิศอื่นๆ กันภูเขาไว้ภายนอก³ แล้วทักนิมิตอื่นๆ ไว้ภายในแต่ภูเขานั้นเข้ามา

ถ้าประสงค์จะกันเอาภูเขาเสี้ยวหนึ่งหรือซีกหนึ่งไว้ภายในสีมาอย่าทักภูเขา ประสงค์จะกันเอาพื้นที่เท่าใดไว้ภายใน พึงทักนิมิตมีต้นไม้และ

1 คำว่า ภูเขาหินล้วน (สุทฺธบิสุบพพโต) ท่านกล่าวหมายถึงภูเขาที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ไม่ได้ถูกผู้ใดสร้างขึ้น แม้ในภูเขาชนิดที่เหลือก็เช่นนี้ (วิมติ. ๒/๑๘๔)

2 ภูเขาที่ชื่อว่า มีขนาดเท่าช้าง (หตุถิปุบมาโณ) คือโดยกำหนดอย่างต่ำ สูง ๗ ศอกครึ่ง

(สารตุถ. ๓/๓๒๗)

3 การทำนิมิตที่ถูกทักไปแล้วไว้ภายในสีมาไม่สมควร เพราะนิมิตที่ถูกทักไปแล้วไม่จัดเป็นสีมา ดังนั้น ท่านจึงกล่าวว่า กันภูเขาไว้ภายนอก (ตํ พหิทฺธา กตฺวา) (วิมติ. ๒/๑๘๔)

จอมปลวกเป็นต้นที่เกิด ณ ภูเขานั้นนั่นเองชนิดใดชนิดหนึ่งข้างนอกพื้นที่นั้น ถ้าประสงค์จะกันเอาภูเขาทั้งเทือกประมาณ ๑ โยชน์หรือ ๒ โยชน์ไว้ภายใน ฟิงท์กั้นไม้และจอมปลวกเป็นต้น ซึ่งเกิดที่ภาคพื้นข้างนอกภูเขาเป็นนิมิต

๒. ปาสาณนิมิต

ในปาสาณนิมิต ฟิงท์ราบวินิจฉัยดังนี้ :-

แม้ก่อนเหล็กกันบัวหินได้เหมือนกัน เพราะเหตุนั้น หินชนิดใดชนิดหนึ่งใช้ได้ แต่เมื่อว่าโดยขนาด มีขนาดเท่าข้างจัดว่าเป็นภูเขา ดังนั้น หินที่มีขนาดเท่าข้างนั้นใช้ไม่ได้ ส่วนหินมีขนาดเท่าโคหรือกระบือตัวเชื่องใช้ได้ โดยกำหนดอย่างต่ำ มีขนาดเท่าก้อนน้ำอ้อยบหนัก ๓๒ ปลายใช้ได้ เล็กกว่านั้นอิฐแม้ขนาดใหญ่ก็ใช้ไม่ได้ แม้กองหินที่ไม่ควรใช้เป็นนิมิตก็ใช้ไม่ได้ ไม่ต้องกล่าวถึงกองดินและกองทราย

หินดาดที่ราบเสมอพื้นดินคล้ายมณฑลลาน หรือหินที่งอกขึ้นจากพื้นดินจุดต่อไม้ แม้หินนั้น ถ้าได้ขนาดก็ใช้ได้ หินดาดแม้ที่ใหญ่เกินไปก็นับว่าเป็นหินได้เหมือนกัน

ดังนั้น ถ้าประสงค์จะกันเอาส่วนหนึ่งแห่งหินดาดใหญ่ไว้ภายในสีมา ก็อย่ากำหนดหินดาดนั้นเป็นนิมิต ฟิงท์กำหนดหินอื่นข้างบนหินดาดนั้น

ถ้าสร้างวัดไว้ข้างบนหินดาด หรือหินดาดยื่นผ่านไปท่ามกลางวัด หินดาดเห็นปานนี้ใช้ไม่ได้ เพราะถ้ากำหนดหินดาดนั้นเป็นนิมิต วัดก็ตั้งอยู่บนนิมิต และธรรมดานิมิตย่อมอยู่นอกสีมา แม้วัดก็ต้องถึงภายนอกสีมา

หินดาดที่ตั้งโอบรอบวัด ทักเอาเป็นนิมิตในทิศหนึ่งแล้ว ก็ไม่ต้องทักในทิศอื่นอีก

1 ความเป็นหินมีขนาดเท่าก้อนน้ำอ้อยบหนัก ๓๒ ปลาย อาจารย์ทั้งหลายกล่าวว่า พระวินัยธร ฟิงท์เอาโดยรูปร่าง ไม่ใช่ด้วยการชั่งน้ำหนัก[ก้อนหิน]. และว่าโดยน้ำหนัก ให้ถือเอาจำนวนปลายด้วยเครื่องชั่งมคธ. ก็เครื่องชั่งมคธนั้นเป็น ๒ เท่าของเครื่องชั่งที่ใช้กันทั่วไป (วิมตี, ๒/๑๘๔)

วินิจฉัยเรื่อง ๓๒ ปละ¹

น้ำหนัก ๓๒ ปละ มี ๓ มติ คือ

มติที่ ๑ = ข้าวเปลือก ๒๕,๖๐๐ เมล็ด (อภิธาน.)

มติที่ ๒ = ข้าวเปลือก ๒๐๔,๘๐๐ เมล็ด (อภิธานฎีกา)

มติที่ ๓ = ข้าวเปลือก ๕๑,๒๐๐ เมล็ด (สังขยาปกาสกะ)

ถ้าใช้เมล็ดข้าวเปลือกหนัก ๐.๐๒๙๒๒๙๖๘๗๕ กรัม

ตามที่พระอาจารย์เกิด อมโร คิดไว้ มาเป็นหลักคำนวณ

ที่มา	หนัก (กิโลกรัม)	ปริมาตร (ซม ^๓)	ด้านลูกเต๋า (ซม.)	กลม (เส้นผ่าศูนย์กลาง)
อภิธาน	๐.๗๕	๔๘๑	๗.๘๓	๑๐.๗๐
อภิธานฎีกา	๖.๐๐	๓,๘๔๖	๑๕.๖๗	๒๑.๔๐
สังขยาปกาสกะ	๑.๕๐	๙๖๒	๙.๘๗	๑๓.๔๘

ถ้าใช้เมล็ดข้าวเปลือกชาวอังกฤษซึ่งเป็นหน่วยสากล

ในการวัดน้ำหนักของทอง ซึ่งหนัก ๐.๐๖๔๘ กรัม มาเป็นหลักคำนวณ

ที่มา	หนัก (กิโลกรัม)	ปริมาตร (ซม ^๓)	ด้านลูกเต๋า (ซม.)	กลม (เส้นผ่าศูนย์กลาง)
อภิธาน	๑.๖๖	๑,๐๖๓	๑๐.๒๑	๑๓.๙๔
อภิธานฎีกา	๑๓.๒๗	๘,๕๐๗	๒๐.๑๔	๒๗.๘๘
สังขยาปกาสกะ	๓.๓๒	๒,๑๒๗	๑๒.๘๖	๑๗.๕๖

ในวันที่ ๓ กรกฎาคม ๒๕๕๕ คณะนักวิชาการของงานสัมมนาพระธรรมวินัย ได้ทำก้อนน้ำอ้อยหนัก ๖ กก. ไว้

มีปริมาตรได้ ๓,๘๔๖.๑๕ ซม.ม.^๓

เท่ากับลูกเต๋ามีด้าน ๑๕.๖๗ ซม.

หรือลูกบอลกลมมีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๒๑.๔ ซม.

1 เรียบเรียงโดย พระอาจารย์มหาสุพล สุจิณฺโณ

๓. วนนิมิต

ในวนนิมิต พึงทราบวินิจฉัยดังนี้ :-

ตงหญ้าหรือสวนตาลและสวนมะพร้าวที่มีเปลือกแข็งเป็นต้นใช้ไม่ได้ แต่ป่าของต้นไม้ที่มีแก่นข้างในมีไม้สากะหรือไม้สาละเป็นต้น หรือป่าของต้นไม้ปนกับไม่มีแก่นข้างในใช้ได้ ดังนั้น กำหนดอย่างต่ำมีต้นไม้เพียง ๔-๕ ต้นก็ใช้ได้ น้อยกว่านั้นใช้ไม่ได้ มากกว่านั้นแม้ตั้ง ๑๐๐ โยชน์ จึงใช้ได้

ถ้าเขาสร้างวัดไว้กลางป่า ไม่พึงกำหนดป่าเป็นนิมิต

แม้ประสงค์จะกันป่าส่วนหนึ่งไว้ภายในสีมาก็อย่ากำหนดป่าเป็นนิมิต พึงกำหนดต้นไม้หรือหินเป็นต้นในป่านั้นเป็นนิมิต

ป่าที่ตั้งล้อมรอบวัด พึงทักเป็นนิมิตในทิศหนึ่งแล้วจะทักเป็นนิมิตในทิศอื่นอีกไม่ได้

๔. รุกขนิมิต

ในรุกขนิมิต พึงทราบวินิจฉัยดังนี้ :-

ต้นไม้มีตาลและมะพร้าวเป็นต้นที่มีเปลือกแข็งใช้ไม่ได้ ต้นไม้ที่มีชีวิต ซึ่งมีแก่นข้างใน โดยที่สูงสุด ๘ นิ้ว วัดโดยรอบแม้มีขนาดเท่าด้ามเหล็กจารใช้ได้ เล็กกว่านั้นใช้ไม่ได้ ใหญ่กว่านั้น แม้ต้นไทรที่ขึ้นตระหง่านแผ่ไป ๑๒ โยชน์ ก็ใช้ได้

ต้นไม้ที่เขาชำไว้ให้เติบโตในภาชนะมีกระบอกไม้ไผ่ กระบอกไม้ไผ่ อ้อหรือกระถางเป็นต้น แม้ที่ได้ขนาดก็ใช้ไม่ได้ แต่จะนำออกจากภาชนะมีกระบอก ไม้ไผ่ กระบอกไม้ไผ่ และกระถางเป็นต้นนั้น ปลุกลงพื้นดินในขณะนั้น ทำชุ่มรดน้ำแล้วกำหนดเป็นนิมิต ใช้ได้ การแตกรากและกิ่งใหม่ไม่

1 คำว่า แม้ที่มีต้นไม้เพียง ๔-๕ ต้น (จุดพบจุกขมตมปิ) ท่านกล่าวถึงการกำหนดอย่างต่ำสุด แต่ว่าโดยอย่างสูงสุด ก็จะเป็นป่าตั้งร้อยโยชน์ ก็สมควร สำหรับในข้อความนี้ ควรจะเข้าใจว่า หากมีเพียง ๔ ต้น ๓ ต้นต้องเป็นต้นไม้มีแก่น, ๑ ต้นเป็นต้นไม้ไม่มีแก่น หากมีเพียง ๕ ต้น ๓ ต้นต้องเป็นต้นไม้มีแก่น, ๒ ต้นเป็นต้นไม้ไม่มีแก่น (กฺข.นฎฎ. ๑๔๙)

2 คำว่า เท่าด้ามเหล็กจาร (สุจิตนุทกปมาโณ) อาจารย์ทั้งหลายกล่าวว่า มีขนาดเท่าด้ามเหล็กจารในสิ่งหลทวิป อนึ่ง พึงทราบ ว่า ด้ามเหล็กจารในสิ่งหลทวิปนั้น มีขนาดเท่านี้ก็พอ

สำคัญ แต่การแตกรากและกิ่งใหม่นี้ ย่อมควร ในเมื่อต้นไม้ต้นเขาตัดลำต้นมาซ้ำไว้

พระวินัยธรเมื่อทัก จะระบุว่า “รุกโข” (ต้นไม้) ว่า “สากรุกโข” (ต้นสาละ) หรือว่า “สาลรุกโข” (ต้นสาละ) ก็ใช้ได้

แต่ทักต้นไม้ที่เนื่องเป็นอันเดียวกันมีต้นไทร ที่ขึ้นตระหง่านอยู่เป็นนิมิตในทิศหนึ่งแล้วจะทักในทิศอื่นอีก ไม่ได้

๕. มัคคนิมิต

ในมัคคนิมิต พึงทราบวินิจฉัยดังนี้ :-

ทางมีทางป่า ทางนา ทางแม่น้ำ และทางบึงเป็นต้น ใช้ไม่ได้ ทางเท้าหรือทางเกวียนอันผ่านทะแยงไป ๒-๓ ละแวกบ้าน ใช้ได้

ส่วนทางเท้าที่แยกจากทางเกวียนกลับไปบรรจบทางเกวียนตามเดิมหรือทางเท้าและทางเกวียนที่ไม่ได้ใช้สัญจรแล้วก็ใช้ไม่ได้ ทางที่พ่อค้าเร่และพ่อค้าเกวียนใช้สัญจรอยู่เท่านั้นจึงใช้ได้

ถ้าทาง ๒ แพร่งแยกจากกัน ภายหลังบรรจบเป็นทางเดียวกันจุดจบเกวียน ทางเหล่านั้น กำหนดตรงที่แยกเป็น ๒ แพร่ง หรือที่มาบรรจบกันเป็นนิมิตครั้งเดียวแล้วก็ไม่พึงกำหนดซ้ำ เพราะนิมิตนี้ เป็นนิมิตที่เนื่องเป็นอันเดียวกัน

ถ้าทาง ๔ แพร่งล้อมวัดไปทั้ง ๔ ทิศ จะทักทางหนึ่งตรงกลางเป็นนิมิตแล้วทักอีกทางหนึ่งเป็นนิมิตไม่ได้ เพราะนี้เป็นนิมิตที่เนื่องเป็นอันเดียวกัน แต่จะทักทางที่ผ่านทะแยงมุมไปให้เป็นนิมิตในด้านอื่นควรอยู่

ส่วนทางที่ทอดผ่านท่ามกลางวัดไป ไม่พึงทัก เมื่อทักแล้ว วัดจะอยู่บนนิมิต

ถ้าภิกษุกันทางล้อมด้านในของทางเกวียนเป็นนิมิต ทางจะอยู่นอกสีมา ถ้ากันทางล้อมด้านนอกเป็นนิมิต ทางล้อมด้านนอกก็อยู่นอกสีมา ทางที่เหลือรวมเข้าภายในสีมา

พระวินัยธรเมื่อระบุทางเป็นนิมิต จะระบุตามชื่อทั้ง ๑๐ อย่างโดยอย่างหนึ่งว่า “มคโค ปนุโถ บโถ ปชุโซ” เป็นต้น ก็ใช้ได้

ทางที่ผ่านไประอบวัดมีสัญญาณจุกจุก ทักในทิศหนึ่งแล้วจะทัก ในทิศอื่นอีกไม่ได้

๖. วัมมิกนิमित

ในวัมมิกนิमित พิงทราบวินิจฉัยดังนี้ :-

โดยกำหนดอย่างต่ำที่สุด จอมปลวกแม่ที่เกิดในวันนั้นสูง ๘ นิ้วมีขนาดเท่าเขาโคก็ใช้ได้ เล็กกว่านั้นใช้ไม่ได้ ใหญ่กว่านั้นแม่มีขนาดเท่าภูเขาหิมพานต์ก็ใช้ได้ แต่ทักจอมปลวกที่ติดเป็นอันเดียวกัน ที่ล้อมวัดอยู่เป็นนิमितในทิศหนึ่งแล้วจะทักในทิศอื่นอีกไม่ได้

๗. นทีนิमित

ในนทีนิमित พิงทราบวินิจฉัยดังนี้ :-

ในสมัยของพระราชผู้ทรงธรรม เมื่อฝนตกติดกันอย่างนี้ คือ ทุกกิ่งเดือน ทุก ๑๐ วัน ทุก ๕ วัน ครั้นฝนเพียงแค่หยุดตก กระแสแห่งแม่น้ำโดยอ้อมขาดไป นี่ไม่ว่าว่าเป็นแม่น้ำ แต่ในคราวฝนตกชุกเช่นนี้ กระแสแห่งแม่น้ำใดไหลไม่ขาดตลอด ๔ เดือนฤดูฝน พอเปียกอันตราสวกของภิกษุณีผู้นุ่งห่มมีปริมณฑล ๓ ลุยข้ามไป ณ ที่ใดที่หนึ่ง¹ นี่นับว่าเป็นแม่น้ำ

เมื่อภิกษุผูกสีมา แม่น้ำนี้ใช้เป็นนิमितได้ ในการไปสู่ฝั่งแม่น้ำของภิกษุณีก็ดี ในการทำสังฆกรรมมีอุโบสถเป็นต้นก็ดี ในการสมมติที่ปารสีมาก็ดี แม่น้ำเช่นนี้แหละจัดว่าเป็นแม่น้ำได้

ส่วนแม่น้ำใดล้อมรอบวัด มีสัญญาณจุกจุกเกวียนหรือมีสัญญาณจุกจุก เหมือนทาง ทักแม่น้ำนั้นเป็นนิमितในทิศหนึ่งแล้วจะทักในทิศอื่นอีกไม่ได้ แม้ในแม่น้ำ ๔ สายที่ติดกันและกันไปใน ๔ ทิศแห่งวัดก็เช่นนี้เหมือนกัน แต่จะทักแม่น้ำ ๔ สาย ที่ไม่เชื่อมต่อกันเป็นนิमितก็ใช้ได้

1 คำว่า ของภิกษุณี...ลุยข้ามไป (อุตตรนดิยา ภิกษุณิยา) นี้ ท่านกล่าวไว้เพราะในพระบาฬีได้กล่าวลักษณะของแม่น้ำไว้ในเรื่องการข้ามแม่น้ำของภิกษุณีในภิกษุณีวิภังค์ (ดังนั้น) แม้พอเปียกอันตราสวกของภิกษุ ก็ใช้ได้เช่นกัน (เพราะเสขิวัตรข้อนุ่งให้เรียบร้อยของภิกษุและภิกษุณีเหมือนกัน) (วิมติ. ๒/๑๘๖)

ถ้าชาวบ้านปักหลักแล้วใช้เถาวัลย์และฟางเป็นต้นกั้นกระแสน้ำไว้เหมือนทำรั้ว และน้ำไหลท่วมทำนบได้ จะระบุน้ำเช่นนั้น ให้เป็นนิमितก็ควร

เมื่อเขาทำทำนบไว้โดยวิธีที่น้ำจะไหลไปไม่ได้ แม่น้ำที่ไม่ไหล จะระบุนิมนิตไม่ได้ ในที่น้ำไหล ควรระบุนิมนิต ในที่น้ำไม่ไหล ควรระบุนิมนิต แต่แม่น้ำที่ไม่ไหลเพราะขาดน้ำในเวลาฝนแล้งหรือในฤดูร้อน ใช้ได้

ชาวบ้านช่วยกันชักลாரางไขน้ำจากแม่น้ำใหญ่ ลாரางนั้นคล้ายกับแม่น้ำเขิน ทำข้าวกล้าให้สำเร็จได้ ๓ คราว ไหลไปเป็นนิมิต ถึงไหลไปได้ก็จริง ก็ไม่ควรระบุนิมนิต

ส่วนลாரางใด ในขั้นต้น แม้เขาขุดชักออกมาจากแม่น้ำใหญ่ ต่อมา เขาจะพังกลายเป็นแม่น้ำไหลไปเองตามทางที่เขาขุดชักมานั้นเอง กลายเป็นแม่น้ำที่ชุกชุมด้วยสัตว์น้ำเช่นจระเข้ และต้องสัญจรไปด้วยเรือเป็นต้น จะทำลாரางนั้นเป็นนิมนิตก็ได้

๘. อุทกนิมนิต

ในอุทกนิมนิต พึงทราบวินิจฉัยดังนี้ :-

ในที่ไม่มีน้ำ จะตักน้ำใส่เต็มเรือ หม้อ หรือภาชนะมีอ่างเป็นต้นแล้ว กำหนดเป็นอุทกนิมนิตไม่ได้ น้ำมีที่พื้นดินเท่านั้นจึงใช้ได้ และน้ำมีที่พื้นดินนั้นแหละต้องเป็นน้ำที่ไม่ไหล ชั่งอยู่ในชลาลย์มีบ่อ สระโบกขรณี บึง สรรพชาติและทะเลสาบเป็นต้น ส่วนน้ำในชลาลย์มีแม่น้ำลิกและลารางไขน้ำเป็นต้นที่ไม่ชั่ง ใช้ไม่ได้

X ส่วนในอรรถกถาอันธกะ ท่านแก้ไว้ว่า “น้ำพุในบ่อน้ำลิกเป็นต้นไม่พึงทำเป็นนิมนิต” คำนั้นท่านแก้ไม่ถูกต้อง เป็นมติส่วนบุคคลเท่านั้น

ส่วนน้ำที่ชั่ง ใช้ได้ น้ำที่ชั่งโดยที่สุดในแอ่งที่สุกรขุดไว้ ในแอ่งสำหรับเล่นของเด็กชาวบ้าน หรือน้ำที่เขาขุดหลุมที่แผ่นดินแล้วใช้หม้อตักมาใส่ไว้ให้เต็มในขณะนั้นนั่นเอง ถ้าชั่งอยู่จนถึงสวดกรรมวาจาจบ จะน้อยหรือมากก็ตามใช้ได้ แต่เพื่อทำเป็นเครื่องหมายนิมนิตไว้ในที่นั้น ควรทำกองหิน กองทรายและกองดินร่วนเป็นต้น เสาหินหรือเสาไม้ไว้ กองหินเป็นต้นนั้น ภิษุ

จะทำเอง และใช้ผู้อื่นทำก็ได้ แต่ในลาภสีมาไม่ควรทำ สมานสังวาสกสีมาย่อมไม่เบียดเบียนใครๆ ให้สำเร็จเฉพาะวินัยกรรมของภิกษุเท่านั้น ดังนั้นในสมานสังวาสกสีมานี้ จะทำกองหินเป็นต้นไว้ก็ได้

กึ่งขันธ์จะสมมติสีมาด้วยนิมิต ๘ อย่างนี้ ที่ไม่คละกัน (เช่น ใช้ปาสาदनิมิตอย่างเดียว) หรือที่สลับกัน ใช้ได้ทั้งนั้น สีมานั้นที่สมมติผูกไว้ อย่างนั้นไม่เป็นอันผูกด้วย ๑ นิมิต หรือ ๒ นิมิต แต่สีมาเป็นอันผูกด้วยนิมิตมีประการดังกล่าวตั้งแต่ ๓ นิมิตเป็นต้นขึ้นไปถึง ๑๐๐ นิมิต สีมาที่ผูกด้วย ๓ นิมิต มีสัณฐานดุจกระจับ สีมาที่ผูกด้วย ๔ นิมิต เป็น ๔ เหลี่ยมจัตุรัส มีสัณฐานดุจกระจับ ดวงจันทร์ครึ่งซีก และตะโพนเป็นต้น สีมาที่ผูกด้วยนิมิตเกินกว่า ๔ นิมิตนั้นขึ้นไป มีสัณฐานต่างกัน (วิ.อฎ. ๓/๑๐๖-๑๑๑)

ขั้นตอนการผูกสีมา

มหาสีมา

ภิกษุสงฆ์ปรารถนาจะผูกสีมานั้น พึงถามภิกษุทั้งหลายในวัดข้างเคียงถึงเขตกำหนดสีมาของวัดนั้นๆ เว้นสีมันดริกแห่งสีมาของวัดที่ผูกสีมาแล้ว เว้นอุปจาระ^๒ของวัดที่ยังไม่ผูกสีมา

ในสมัยที่พวกภิกษุผู้จาริกไปในทิศไม่สัญจรไป ถ้าประสงค์จะผูกสีมา ในเขตหมู่บ้านแห่งหนึ่ง ก็พึงส่งข่าวถึงภิกษุทั้งหลายในวัดที่ผูกสีมาในเขตหมู่บ้านนั้นว่า “วันนี้ พวกเราจักผูกสีมา พวกท่านอย่าออกไปจากเขตกำหนดของตนๆ” พึงนิมนต์ภิกษุทั้งหลายในวัดที่ยังไม่ผูกสีมาให้ประชุมเป็นหมู่เดียวกัน พึงให้นำฉันทะของภิกษุผู้ควรแก่ฉันทะมา

พระมหาสมเถระกล่าวว่า

1 ที่ชื่อว่า ลาภสีมา พระสัมมาสัมพุทธเจ้ามิได้ทรงอนุญาตไว้เลย พระอัมมสังคาคหเถระทั้งหลายก็มีได้ตั้งไว้ แต่พระราชและมหาอำมาตย์ของพระราชให้สร้างวิหารกำหนดพื้นที่โดยรอบ คาจูดหนึ่งบ้าง กังโยชนบ้าง โยชนหนึ่งบ้าง ปักเสาจาริกชื่อว่า “นี่เป็นลาภสีมาสำหรับวิหารของเรา” ปักแดนไว้ว่า “สิ่งที่เกิดขึ้นภายในเขตนี้ทั้งหมด เราจะถวายแก่วิหารของเรา” นี้ชื่อว่า ลาภสีมา (วิ.อฎ. ๓/๒๒๘ ตอนอธิบายเรื่องอฎฐจิวรมาติกา)

2 คำว่า เว้นอุปจาระ (อุปจารี สปตฺวา) ความว่า เว้นสถานที่ที่จะใช้เป็นสีมาของภิกษุที่จะผูกสีมาในภายหลัง (สารตฺต. ๓/๓๒๘)

X “ถ้าประสงค์จะกันเอาเขตหมู่บ้านแม่อื่นๆ ไว้ภายในสีมา แม้ภิกษุผู้อยู่ในเขตหมู่บ้านเหล่านั้นก็ต้องมา เมื่อไม่มาก็ควรนำฉันทะมา”

ส่วนพระมหากษัตริย์กล่าวว่า

“ธรรมดาเขตหมู่บ้านต่างๆ ก็เหมือนกับสีมาที่ผูกต่างกันแต่ละแห่ง ฉันทะและปารีสุทธิไม่มาจากเขตหมู่บ้านนั้นๆ ภิกษุทั้งหลายผู้อยู่ภายในนิमितควรมา”¹ (นานาคามกฺเขตตานิ นาม ปาฎกั กุ พุทธสีมาสทิสานิ, น ตโต ฉนฺทปารีสุทธิ อากฺจนฺติ. อนฺโต นิमितฺตคเตหิ ปน ภิกฺขุหิ อากฺนฺตพฺพ)

แล้วกล่าวเสริมว่า

“ในเวลาสมมติสมานสังวาสสีมา ภิกษุเหล่านั้นจะมาหรือไม่ก็ได้ แต่ในเวลาสมมติอวิปवासสีมา ภิกษุผู้อยู่ภายในนิमितต้องมา เมื่อไม่มาต้องนำฉันทะมา”²

ก็เมื่อภิกษุประชุมกัน และเมื่อนำฉันทะของภิกษุผู้ควรแก่ฉันทะ มาแล้วอย่างนี้ เพื่อนำพวกภิกษุอาศัยกันมาเข้าหัตถบาสนให้เร็วขึ้น และเพื่อกันไว้ภายนอกสีมา ฟังพักพวกคนวัดหรือสามเณรไว้ที่ทางเหล่านั้น และที่อื่นๆ มีทำนน้ำและประตูบ้านเป็นต้นแล้ว ตีกลองสัญญาณหรือเป่าสังข์สัญญาณ³ ผู้สีมาด้วยกรรมวาจาว่า “สุณฺตฺ เม ภนฺเต สํโฆ” เป็นต้นที่ท่าน

1 คำว่า ควรมา (อากฺนฺตพฺพ) ท่านกล่าวไว้โดยเนื่องด้วยเป็นการให้ความเคารพ ดังนั้น ท่านจึงกล่าวต่อว่า จะมาหรือไม่ก็ได้ (อากฺนฺตพฺพ อนากฺนฺตพฺพ วฏฺฏติ) (สารตฺต. ๓/๓๒๘)

2 ความจริงแล้ว เมื่อยังไม่ผู้สีมา กรรมก็ไม่จัดว่าเป็นบรรคเพราะการไม่มาของภิกษุเหล่านั้น เนื่องจากเขตหมู่บ้านที่ต่างกันมีสภาพเป็นสีมาต่างกัน การไม่มาของภิกษุเหล่านั้นจึงควรอยู่ แต่เมื่อผู้สีมาแล้วทำสังฆกรรมอื่นอีก ภิกษุผู้อยู่ภายในสีมาจะต้องมาเท่านั้น เพราะเป็นสีมาเดียวกัน ดังนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ในเวลาสมมติอวิปवासสีมา ฯลฯ ต้องมา (อวิปवासสีมา ฯลฯ อากฺนฺตพฺพ). ในเวลาทักนิमित แม้สีมาจะไม่ได้ชำระ (คือไม่ได้นำภิกษุมาเข้าหัตถบาสนหรือไม่ได้นำฉันทะมา) ก็ไม่มีโทษ เพราะการทักนิमितไม่ได้เป็นสังฆกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งในบรรดาอุปโลกนกรรมเป็นต้น (สารตฺต. ๓/๓๒๘)

3 คำว่า ตีกลองสัญญาณหรือเป่าสังข์สัญญาณ (เภริสณฺณํ วา สงฺขสณฺณํ วา) ความว่า ทำสัญญาณในเวลาจะเริ่มสวดกรรมวาจา เพื่อให้อาศัยกันตักภิกษุทั้งหลายพอดิยเสียงของกลองหรือสังข์แล้ว ทราบว่า “ตอนที่สังฆจะผู้สีมา” จะได้ไม่เข้ามาในเขตหมู่บ้านนั้น และเพื่อให้พวกคนวัดเป็นต้นห้ามอาศัยกันตักภิกษุเหล่านั้นเข้ามา เมื่อเป็นเช่นนั้น การกระทำนั้นจึงจะเป็นประโยชน์ ดังนั้น ท่านไม่ได้ใช้คำพูดว่า ตีกลองหรือเป่าสังข์ (เภริสงฺขสทฺทํ กตฺวา) แต่กล่าวโดยใช้ สัญณา ศัพท์ว่า ตีกลองสัญญาณหรือเป่าสังข์สัญญาณ (เภริสงฺขสณฺณํ กตฺวา) (วิ.ลฺงฺการ. ๑/๒๗๐)

กล่าวไว้ในลำดับต่อจากการทักนิมิต

ในเวลาสวดจบกรรมวาจาตนเอง **สืมาย่อมกัณนิมิตไว้ภายนอก** หยั่งลงไปเบื้องล่างจนถึงน้ำรองแผ่นดินเป็นที่สุด (กมฺมาจาปริโยสานเวย นิมิตฺตานิ พหิ กตฺวา เหฏฺฐา ปถวิสนฺธารุทกั ปริยฺนตํ กตฺวา สีมา คตา โหติ)

ขันตสึมา

ก็ภิกษุทั้งหลายเมื่อจะสมมติสมาณสังวาสกสึมานี้ **พึงผูกขันตสึมา** ก่อน **เพื่อทำสังฆกรรมมีบรรพชา^๑และอุปสมบทเป็นต้นได้สะดวก^๒** แต่เมื่อจะผูกขันตสึมานั้น พึงรู้ธรรมเนียม เพราะว่าถ้าผูกในวัดที่พวกทายกสร้างไว้ โดยประดิษฐานวัตถุทั้งปวงมีต้นโพธิ์ พระเจดีย์ และโรงฉันเป็นต้นแล้ว **อย่าผูกตรงกลางวัดซึ่งเป็นที่ประชุมของคนมาก พึงผูกในโอกาสที่สังัดทำวัด** เมื่อผูกในวัดที่ยังไม่ได้ก่อสร้างอะไร พึงกะสถานที่ตั้งวัตถุทั้งปวงมีต้นโพธิ์และพระเจดีย์เป็นต้น พึงผูกโดยวิธีที่เมื่อประดิษฐานวัตถุทั้งหลายแล้ว ขันตสึมา จะอยู่ในโอกาสที่สังัดทำวัด

ขันตสึมานั้น กำหนดอย่างต่ำที่สุด ถ้าจุภิกษุได้ **๒๑ รูป^๓ ใช้ได้** เล็กกว่านั้น **ใช้ไม่ได้** ใหญ่กว่านั้น แม้จุภิกษุได้ถึง ๑,๐๐๐ รูป ก็ใช้ได้ ภิกษุทั้งหลายเมื่อผูกขันตสึมานั้น พึงวางหินที่ใช้เป็นนิมิตไว้รอบๆ โรงสีมา แต่อย่าอยู่ในขันตสึมาผูกมหาสีมา อย่าอยู่ในมหาสีมาผูกขันตสึมา **ต้องอยู่ในขันตสึมานั้นเองผูกขันตสึมา อยู่ในมหาสีมาผูกมหาสีมา**

บรรดาสีมา ๓ ชนิดนั้น (คือ ขันตสึมา สมาณสังวาสสีมา และ อวิปวาสิโน) พึงทราบวิธีผูกดังนี้ :-

- ๑ คำว่า **บรรพชา (ปพฺพชฺชา)** ท่านหมายถึง การบวชญาคูกรรณ (สารตฺต. ๓/๓๒๙)
- ๒ คำว่า **เพื่อ...ได้สะดวก (สุขกรณตถ)** ความว่า เพื่อให้ใช้ภิกษุจำนวนน้อยกว่าทำกรรมได้โดยสะดวก โดยไม่ต้องลำบากในการที่ต้องให้ภิกษุทุกรูปมาประชุมกัน (สารตฺต. ๓/๓๒๙)
- ๓ คำว่า **จุภิกษุได้ ๒๑ รูป (เอกวิสติ ภิกฺขุ คณฺหาติ)** ความว่า จุภิกษุได้ ๒๑ รูปโดยนับรวมภิกษุผู้ควรแก่กรรม เพราะสังฆกรรมอย่างมากมีกิจที่สงฆ์สังฆกรรมพึงกระทำ (หมายถึงอัฏฐาณกรรม) ก็ข้อกำหนดนี้ท่านกล่าวไว้โดยเนื่องด้วยภิกษุที่นั่ง ในสถานที่ที่มีขนาดเท่านั้น ควรที่จะผูกสีมาได้ (สารตฺต. ๓/๓๒๙)

*สีมาที่จุภิกษุได้ ๒๑ รูป มีขนาดโดยประมาณคือ ๔.๕ ม. x ๕.๕ ม. หรือ ๓.๘ ม. x ๘ ม. (ประมาณจากความกว้างของร่างกายผู้ชายไทยปัจจุบัน)

ฟังทักษิณิตไปรอบๆ อย่างนี้ว่า “เอโส ปาสาโณ นิमितฺตํ” (หินนั้นเป็นนิमित) แล้วสมมติสีมาด้วยกรรมวาจา จากนั้น **เพื่อทำขันทสีมานั้นนั่นเองให้มั่นคง ฟังสวดอวิปวาสกรรมวาจาซ้ำ** จริงอยู่ เมื่อทำอย่างนั้น ภิกษุทั้งหลายผู้มาด้วยคิดว่า “พวกเราจักถอนสีมา” ก็จักไม่อาจถอนได้¹

ครั้นสมมติสีมาแล้วฟังวางหินบอกเขตสีมันฺดริก²ไว้ภายนอกสีมันฺดริกอย่างต่ำที่สุดประมาณ ๑ ศอกก็ใช้ได้

ส่วนในอรรถกถากรุณี ท่านแก้ไว้ว่า “แม้ประมาณ ๑ คืบ ก็ใช้ได้” ในอรรถกถามหาปัจจุรี ท่านแก้ไว้ว่า “แม้ประมาณ ๔ นิ้ว ก็ใช้ได้”³ **แต่ถ้าวัดใหญ่ ฟังผูกขันทสีมา ไว้ ๒-๓ แห่ง หรือมากกว่านั้นก็ได้** ครั้นสมมติขันทสีมาอย่างนี้ ในเวลาจะสมมติมหาสีมา ฟังออกจากขันทสีมา ยืนอยู่ในมหาสีมา เดินวนไปรอบๆ กำหนดหินบอกเขตสีมันฺดริก จากนั้นฟังทักษิณิตที่เหลือ อย่าละหัดตบาส สมมติสมานสังวาสกสีมาด้วยกรรมวาจา สวดอวิปวาสกรรมวาจาเพื่อทำสมานสังวาสกสีมานั้นให้มั่นคงจริงอยู่ เมื่อทำอย่างนี้ ภิกษุทั้งหลายผู้มาด้วยคิดว่า “พวกเราจักถอนสีมา” ก็จักไม่อาจถอนได้

แต่ถ้าทักษิณิตของขันทสีมา ทักษิณิตของสีมันฺดริก⁴ แล้วจึงทักษิณิตของมหาสีมา ครั้นทักษิณิตในที่ทั้ง ๓ อย่างนี้ จึงผูกสีมาที่ตนปรารถนาปีก่อนก็ได้ แม้เมื่อเป็นเช่นนั้นก็ฟังผูกตั้งแต่ขันทสีมาไปตามนัยดังที่ได้กล่าวแล้ว⁵

1 คำว่า ก็จักไม่อาจถอนได้ (น สกฺขิสฺสนติ) ความว่า ภิกษุทั้งหลายไม่ได้กำหนดว่าได้ผูกอวิปวาสสีมาไว้ พยายามอยู่ด้วยคิดว่า “เราจักถอนสมานสังวาสสีมาอย่างเดียว” ก็จักไม่อาจถอนได้. เพราะว่า เมื่อได้ผูกอวิปวาสสีมาแล้ว ยังไม่ได้ถอนอวิปวาสสีมานั้นก่อน แม้คิดว่า “เราจักถอนสมานสังวาสสีมา” แล้วสวดกรรมวาจา สีมาก็ไม่เป็นอันถอนเลย. ด้วยว่าจะต้องถอนอวิปวาสสีมาก่อนแล้วจึงถอนสมานสังวาสสีมาในภายหลัง (สารตถ. ๓/๓๒๙)

2 สีมันฺดริก วิ. สีมานิ อนุตฺรํ สีมนฺตฺรํ, สีมนฺตฺเร ปวตฺตา สีมนฺตฺริกา (เขตที่เป็นไปในระหว่างสีมาทั้งหลาย [คือระหว่างขันทสีมาและมหาสีมา])

3 ท่านใสใจว่า ขนาดประมาณ ๑ ศอกรู้ได้ง่ายกว่า ดังนั้น จึงกล่าวว่า ประมาณ ๑ ศอกก็ใช้ได้ (เอกรตนูปปมาณาวภูตติ) สีมันฺดริกแม้เพียง ๑ นิ้วก็ใช้ได้ ความจริง แม้ด้วยสีมันฺดริกขนาดเท่านั้น สีมาก็ไม่สังกระกันแล้ว (สารตถ. ๓/๓๒๙)

4 สำหรับสีมันฺดริก ฟังทักษิณิตอย่างเดียว ไม่ต้องสวดอะไร

5 การผูกตั้งแต่ขันทสีมาไปเป็นธรรมเนียม อนึ่ง พระวินัยชรอย่อมจะไม่เกิดความสงสัยเพราะ

กับบรรดาสีมาที่ผูกอย่างนี้ ฤษัษุทั้งหลายผู้อยู่ในชั้นชสีมาย่อมไม่ทำให้กรรมของฤษัษุผู้ทำกรรมอยู่ในมหาสีมาเสีย หรือผู้อยู่ในมหาสีมาก็ไม่ทำให้กรรมของพวกฤษัษุผู้ทำกรรมอยู่ในชั้นชสีมาเสีย ส่วนผู้อยู่ในสีมันดริก ย่อมไม่ทำให้กรรมของฤษัษุแม่ทั้ง ๒ ฝ่ายเสีย แต่ฤษัษุผู้อยู่ในสีมันดริกยอมทำให้กรรมของเหล่าฤษัษุผู้อยู่ในเขตหมู่บ้านแล้วทำกรรมเสีย เพราะสีมันดริกจัดเป็นเขตหมู่บ้าน (สีมันดริกกา หิ คามกุเขตตุ่ ภขติ) (วิ.อฎ. ๓/๑๑๒-๑๑๔)

สรุป พัทธสีมา มี ๓ ชนิด คือ

๑. **ชั้นชสีมา**^๑ สีมาเล็กที่อยู่ภายในมหาสีมา สำหรับทำสังฆกรรมมีการบอกภันฑุกรรมและอุปสมบทกรรมเป็นต้นได้สะดวก
๒. **สมานสังวาสสีมา**^๒ สีมาใหญ่ (มหาสีมา) อยู่ภายนอกของชั้นชสีมาที่ฤษัษุสมมติขึ้นเพื่อการมีสังวาสเสมอกัน คือ เป็นสีมาที่เหล่าฤษัษุผู้มีสังวาสเสมอกัน ทำสังวาสคืออุโบสถกรรมและปวารณากรรมเป็นต้นร่วมกัน
๓. **อวิปवासสีมา**^๓ สีมาอันเป็นแดนอยู่ปราศจากไตรจีวรได้โดยไม่ต้องอาบัติที่มากในทุติยกถินสิกขาบท สีมานี้ไม่มีการทักนิमितใหม่ ใช้นิมิตเดียวกันกับสมานสังวาสสีมาฉะนั้น ทั้งสองสีมาจึงมีขอบเขตเท่ากัน ต่างแต่ว่า สมานสังวาสสีมามีเขตครอบทับหมู่บ้านและอุปจาระหมู่บ้าน ส่วนอวิปवासสีมาไม่ครอบ (สมานสังวาสสีมาและอวิปवासสีมา เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า มหาสีมา)

ประพุดตามธรรมเนียม ดังนั้น ท่านจึงกล่าวว่า พึงผูกตั้งแต่ชั้นชสีมาไป (ชณชสีมโตปฎุสาย พนุธิตพุพา) (สารตุถ. ๓/๓๒๙)

๑ **ชณชสีมา** วิ. สมนุตโต ชนุชยติ อณฺณาหิ พุทฺธสีมาหิ อสงฺกรณภาเวณ ปริจฺฉิขุชฺชิตฺติ ชนุชฺชา, ชนุชฺชา เอว สีมา **ชณชสีมา** (สีมาที่ถูกกำหนดไว้โดยรอบ โดยไม่ให้สังกระกันกับสีมาเหล่าอื่น)

๒ **สมานสังวาสสีมา** วิ. สมานสังวาสตุถุ่ สมฺมตา สีมา **สมานสังวาสสีมา**
(สีมาที่สมมติขึ้นเพื่อฤษัษุผู้มีสังวาสเสมอกัน)

๓ **อวิปवासสีมา** วิ. อวิปवासตุถุ่ สมฺมตา สีมา **อวิปवासสีมา**
(สีมาที่สมมติเพื่อการไม่อยู่ปราศจากไตรจีวร)
คำอธิบายเรื่องอวิปवासสีมาจะมีกล่าวไว้ข้างหน้า

สรุป ขั้นตอนการผูกพัทธสีมา

๑. หาที่สังัดทำยวัต
๒. นำฉันทะของภิกษุที่อยู่ในเขตหมู่บ้านนั้นมา¹
๓. ถอนพัทธสีมาเก่า²
๔. ทักนิมิตรอบเขตที่จะผูกเป็นขันฑสีมา
๕. สวดสมมติสีมาด้วยกรรมวาจาสมมติสมาณสังวาสสีมา
และกรรมวาจาสมมติอวิปวาสิโน
๖. เว้นที่จากเขตขันฑสีมาออกมาประมาณ ๑ ศอก
ทักนิมิตรอบเขตที่จะให้เป็นสิมันดริก
๗. ทักนิมิตรอบเขตที่จะผูกเป็นมหาสีมา
๘. สวดสมมติสีมาด้วยกรรมวาจาสมมติสมาณสังวาสสีมา
และกรรมวาจาสมมติอวิปวาสิโน

1 แท้จริง การถอนพัทธสีมา ถ้าภิกษุอื่นอยู่ในคามสีมา ฉันทะที่ขอยอมไม่เข้ามาในพัทธสีมา เพราะเป็นคนละสีมากัน แต่ที่ให้ขอฉันทะไว้ก่อน ก็เพราะในอดีต สถานที่ของหมู่บ้านนั้น อาจเคยเป็นมหาสีมามาก่อน ถ้าเราถอนโดยไม่นำฉันทะมา ก็จะทำให้ต้องบริษัทวิบัติได้

2 ที่ต้องถอนก่อน ก็เพื่อป้องกันสีมาคาบเกี่ยวหรือสีมาทับ คือถ้าไม่ถอนก่อน หากสถานที่ที่เราผูกสีมาใหม่นั้น เป็นที่ตั้งของสีมาเก่าอยู่ (แม้จะไม่ปรากฏร่องรอยของสีมาเดิมแล้วก็ตาม) ก็จะทำให้สีมาของเราไปคาบเกี่ยวหรือทับสีมาเดิม อันเป็นเหตุให้สีมาวิบัติได้ (คำอธิบายเรื่องการถอนสีมาจะมีกล่าวไว้ข้างหน้า)

อรรถกถา

สีมาที่ผูกในที่ต่างๆ

ก็ธรรมดาสีมานี้ ภิกษุสงฆ์ผูกบนพื้นดินอย่างเดียวกันนั้น จะชื่อว่าผูกก็หาไม่ ที่แท้ **สีมาที่ภิกษุสงฆ์ผูกไว้บนหินดาด ในเรือนกุฏิ ในกุฏิที่เรือนบนปราสาท หรือบนยอดเขา ก็เป็นอันผูกเหมือนกัน**

ในสถานที่เหล่านั้น เมื่อภิกษุสงฆ์ผูกบน**หินดาด** อย่าสลักรอยหรือขุดหลุมตั้งครกบนหลังศิลาแล้วทำให้เป็นนิมิต ฟังวางศิลาที่ใช้เป็นนิมิตได้ไว้แล้วทักษิณิต ฟังสมมติด้วยกรรมวาจา ในเวลาจบกรรมวาจา สีมาหยั่งลงไปจนถึงน้ำรองแผ่นดินเป็นที่สุด

หินที่ใช้เป็นนิมิตจะไม่คงอยู่ในที่เดิม ดังนั้น ควรทำรอยให้ปรากฏโดยรอบ ฟังเจาะหินไว้ ๔ มุมหรือเขียนหนังสือระบุว่า “นี่เป็นเขตกำหนดสีมา”

ภิกษุบางพวกริษยาคิดว่า “เราจักเผาสีมา” จึงจุดไฟ ไผ่ย้อมไหม้หินศิลาเท่านั้น แต่ไม่ไหม้สีมา

เมื่อจะผูกแม่ใน**เรือนกุฏิ¹** อย่ากำหนดฝาเป็นนิมิต ฟังกันสถานที่ว่างไว้ สำหรับภิกษุ ๒๑ รูปภายในฝาแล้ววางหินนิมิตไว้สมมติสีมา ภายในฝาเท่านั้น ที่เป็นสีมา

ถ้ารวมในฝาไม่มีที่ว่างพอจุภิกษุ ๒๑ รูปได้ ฟังวางหินนิมิตไว้ที่หน้า मुखแล้วสมมติสีมา

ถ้าหน้า मुख แม้มันไม่พอก็ควรวางนิมิตไว้ในที่น้ำตกจากชายคาภายนอกก็ได้แล้วสมมติสีมา และเมื่อสมมติสีมาอย่างนี้ เรือนกุฏิทั้งหมดเป็นอันตั้งอยู่ในสีมาทีเดียว

เมื่อจะผูกแม่ใน**กุฏิที่เรือนซึ่งมีฝา ๔ ด้าน** อย่ากำหนดฝาเป็นนิมิต ฟังกำหนดหินเท่านั้นเป็นนิมิต ถ้าข้างในไม่มีที่ว่าง ฟังวางนิมิตไว้ที่หน้า मुख ถ้าหน้า मुख ไม่เพียงพอ ฟังวางหินที่ใช้เป็นนิมิตไว้แม้ที่น้ำตกไปจากชายคาภายนอกแล้วทักษิณิตสมมติสีมา เมื่อผูกอย่างนี้ ถ้าชื่อว่าเป็นสีมาทั้งภายในและภายนอก

1 คำว่า เรือนกุฏิ (กุฏิเคเห) หมายถึง กุฏิหญ้าที่เขาสร้างไว้บนพื้นดิน (วิมตติ. ๒/๑๘๘)

เมื่อจะผูกมัดบนปราสาท อย่างกำหนดฝาเป็นนิมิต ฟังวางหินไว้ภายใน แล้วสมมติสีมา ถ้าภายในไม่เพียงพอ ฟังวางหินไว้แม้ที่หน้า मुख แล้วสมมติ สีมา ที่สมมติอย่างนี้ ย่อมมีอยู่บนปราสาทนั่นเอง แต่ไม่ได้หยั่งลงไปถึงข้างล่าง

และถ้าฝาที่พื้นชั้นล่างของปราสาท ที่เขาสร้างไว้บนชื่อที่สอดเข้าไปใน เสาหลายต้น สูงขึ้นไปติดเป็นอันเดียวกับไม้ชื่ออย่างที่จะมีส่วนร่วมในแห่งนิมิตได้ สีมาย่อมหยั่งลงไปถึงข้างล่างได้

ส่วนสีมาที่ผูกไว้บนพื้นชั้นบนของปราสาทที่มีเสาดันเดียว ถ้าบนยอด เสามีที่ว่างพอจุภิกษุ ๒๑ รูปได้ ย่อมหยั่งลงถึงข้างล่างได้

ถ้าวางหินไว้บนกระดานเรียบเป็นต้นที่ยื่นออกมาจากฝาประสาธแล้ว ผูกสีมา ฝาปราสาทย่อมอยู่ภายในสีมา ส่วนการที่สีมานั้นจะหยั่งลงถึงข้างล่าง หรือไม่ ก็พึงทราบตามนัยดังที่กล่าวไว้แล้วนั่นเอง¹

แม้เมื่อจะทักนิมิตใต้ปราสาท ก็อย่าทักฝาหรือเสาไม้ แต่ทักเสาดินที่ยึดติดกับฝาได้ สีมาที่กำหนดอย่างนี้ย่อมอยู่เฉพาะร่วมในเสาริมรอบข้างล่าง ปราสาทเท่านั้น

ถ้าฝาใต้ปราสาทติดไปถึงพื้นชั้นบน สีมาย่อมขึ้นไปถึงชั้นบน ปราสาทด้วย

ถ้าทำนิมิตไว้ที่น้ำตกจากชายคานอกปราสาท ปราสาททั้งหมดก็ตั้ง อยู่ในสีมา

บนยอดเขามีพื้นที่ว่างพอจุภิกษุได้ ๒๑ รูป ภิกษุสงฆ์ผูกสีมาบนพื้น นั้น เหมือนผูกบนหินลาด แม้ภายใต้ภูเขาสีมาย่อมหยั่งลงไปถึงตามกำหนด นั้นเหมือนกัน

แม้บนภูเขาที่มีสัณฐานดุจโคนตาล สีมาที่ผูกไว้ข้างบนย่อมหยั่งลงไป ข้างล่างเหมือนกัน

ส่วนภูเขาใดมีสัณฐานดุจดอกเห็ด ข้างบนมีที่ว่างพอจุภิกษุได้ ๒๑ รูป ข้างล่างไม่มี สีมาที่ผูกข้างบนภูเขานั้นย่อมไม่หยั่งลงถึงข้างล่างได้

ด้วยอาการอย่างนี้จะเป็นภูเขา มีสัณฐานดังตะโพกหรือมีสัณฐานดัง

¹ คือ ถ้าด้านล่างสีมามีพื้นที่พอจุภิกษุได้ ๒๑ รูปขึ้นไป สีมาย่อมหยั่งลงไป ถ้าไม่มีที่เท่านั้น สีมาย่อมไม่หยั่งลง

บัณเฑาะว์ ที่ข้างล่างหรือตรงกลางของภูเขาใดไม่มีพื้นที่ขนาดเท่าตัวสีมาสี่มาที่ผูกข้างบนภูเขานั้นย่อมไม่หยั่งลงถึงข้างล่าง (ยสฺส เหมฺจฺจา วา มชฺเชว วา สีมฺปฺปมาณํ นตฺถิ, ตสฺส อฺปฺริ พทฺธา สีมฺา เหมฺจฺจา น โอตฺรติ)

ส่วนภูเขาใด มี ๒ ยอดตั้งอยู่ใกล้ชิดกัน บนยอดแม้ข้างหนึ่งไม่พอขนาดเท่าตัวสีมา ฟังก่อหรือถมระหว่างยอดภูเขานั้นให้เต็ม ทำให้เนื้อเป็นพื้นเดียวกันแล้วสมมติสีมาไว้ข้างบน

ภูเขาเทือกหนึ่งคล้ายพังพานงู ข้างบนภูเขานั้นผูกสีมาได้ เพราะมีที่ว่างพอเป็นสีมาได้ ถ้าข้างล่างภูเขานั้นมีเงื่อมโปร่ง สีมาหยั่งลงไม่ถึง แต่ถ้าตรงกลางเงื่อมโปร่งนั้นมีโพรงหินขนาดเท่าสีมา สีมาหยั่งลงถึง และหินนั้นก็ตั้งอยู่ในสีมานั่นเอง

แม้ถ้าได้ภูเขานั้น ฝ่าถ้ำตั้งจรดถึงปลายยอด สีมาหยั่งถึง ทั้งข้างล่างและข้างบนเป็นสีมาทั้งนั้น

แต่ถ้าภายในถ้ำข้างล่างมีอยู่นอกแนวแดนกำหนดสีมาข้างบน สีมาไม่หยั่งลงถึงภายนอก

แม้ถ้าด้านนอกถ้ำอยู่ข้างในแนวเขตกำหนดสีมาตอนบน สีมาไม่หยั่งลงถึงภายใน

แม้ถ้าข้างบนภูเขานั้นมีที่ว่างเป็นเขตกำหนดสีมาเล็ก ด้านใต้มีถ้ำใหญ่เลยแนวเขตกำหนดสีมา สีมาอยู่แต่ข้างบนเท่านั้น ไม่หยั่งลงไปถึงข้างล่าง

ถ้าถ้ำเล็กขนาดเท่าสีมาขนาดเล็กที่สุด สีมาข้างบนใหญ่ สีมาที่ตั้งครอบถ้ำนั้นไว้ หยั่งลงถึง

ถ้าถ้ำเล็กเกินไปไม่ได้ขนาดกับสีมา สีมาอยู่ข้างบนอย่างเดียว ไม่หยั่งลงไปถึงข้างล่าง

ถ้าฐานของสีมาพังตกลงไปซีกหนึ่งจากภูเขาที่มีสัณฐานดังพังพานงูนั้น ถ้าได้ขนาดเท่าสีมา ที่ตกไปข้างนอกไม่จัดว่าเป็นสีมา ส่วนที่ไม่ตกไปถ้ำได้ขนาดสีมา ก็คงเป็นสีมาอยู่นั่นเอง (วิ.อฎ. ๓/๑๑๔-๑๑๖)

สิ่งที่อยู่ในสีมาก็จัดเป็นสีมาด้วย

ชั้นขัณฑสีมามีพื้นต่ำ ถมชั้นขัณฑสีมานั้นให้เต็ม แล้วยกพื้นให้สูงขึ้นก็ยังเป็นสีมาอยู่นั่นเอง

- คนทั้งหลายสร้างเรือนขึ้นในสีมา เรือนนั้นเป็นอันตั้งอยู่ในสีมานั่นเอง
- ชุตสระโปกขรณีในสีมาก็คงเป็นสีมาอยู่นั่นเอง
- ห้างน้ำไหลท่วมมณฑลสีมาไป จะผูกไม้นั่งร้านทำกรรมในโรงสีมาก็ได้
- ภายใต้อ้อมสีมามีอุโมงค์ใต้น้ำ ภิกษุผู้มีฤทธิ์นั่งอยู่ในอุโมงค์นั้น ถ้าแม่น้ำนั้นไหลผ่านไปก่อน สีมาจึงผูกภายหลัง ย่อมไม่ทำให้เสียกรรม ถ้าสีมาผูกก่อน แม่น้ำไหลผ่านไปภายหลัง ย่อมทำให้เสียกรรมได้ ก็ภิกษุผู้ดำรงอยู่ ใต้พื้นแผ่นดิน ย่อมทำให้เสียกรรมได้เหมือนกัน (วิ.อฎ. ๓/๑๑๗)

***สีมาสังกระ

อรรถกถา

ที่ที่โรงสีมามีต้นไทร กิ่งต้นไทรนั้นหรือย่านไทรที่ยื่นออกไปจากกิ่งไทรนั้นถูกพื้นมหาสีมา หรือถูกต้นไม้เป็นต้นที่ขึ้นในมหาสีมานั้น ฟังชำระมหาสีมาให้หมดจดแล้วจึงทำกรรม หรือตัดกิ่งหรือย่านไทรเหล่านั้นออกแล้วทำให้ตั้งอยู่ภายนอก (สีมามาพเก ปน วฏฏฐรุโข โหติ, ตสส สาขา วา ตโต นิคคตปาโรโห วา มหาสีมาย ปถวิตลั วา ตตตชชาตรุชชาทีนิ วา อาหจจติฏฐติ, มหาสีมัม โสเชตวา วา กมัม กาทพพ, เต วา สาขาปาโรหา ฉินฺทิตวา พหิฏฐกา กาทพพา) (วิ.อฎ. ๓/๑๑๗)

ฎีกา

คำว่า โรงสีมา (สีมามาพเก) หมายถึง พื้นชั้นขัณฑสีมา

คำว่า ต้นไทร (วฏฏฐรุโข) นี้ ท่านกล่าวไว้เพราะเป็นต้นไม้ที่พรั่งพร้อมด้วยกิ่งอันสามารถยื่นไปได้แม้ไกลๆ โดยมีย่านช่วยค้ำจุนไว้. (ความจริง) แม้การเชื่อมถึงกันแห่งสิ่งก่อโทษมีต้นไม้ทุกพันธุ์และเถาวัลย์ทุกชนิดเป็นต้น[ระหว่งสีมาที่มีโทษคาบเกี่ยวกัน] ย่อมไม่ควรเช่นกัน ด้วยเหตุนั้น

1 ย่านคือส่วนที่ยื่นออกมาจากกิ่งไทรไปถึงพื้นดินแล้วแตกรากใหม่ได้ก็มี ซึ่งคัมภีร์โยชนาให้ความหมายว่า เป็นรากพิเศษชนิดหนึ่ง (เอโก มุลวิเสโส)

เอง ท่านจึงห้ามแม้การเชื่อมถึงกันด้วยเชือกผูกเรือและสะพาน

ในคำว่า **พินมหาสีมา** (มหาสีมาย ปถวิตล) นี้ ฟังถือเอาว่า เพราะท่านไม่ถือเอาคามสีมาแม้ที่อยู่ใกล้ชั้นชตสีมามากกว่า ถือเอาเฉพาะ พัทธสีมาเท่านั้น ดังนั้น สัมเปทโทษแม้ในเพราะการเชื่อมถึงกันและกัน ด้วยต้นไม้เป็นต้นระหว่างคามสีมากับพัทธสีมาจึงไม่มี เพราะเป็นนิสสยะ และนิสสิตซึ่งกันและกัน

คำว่า **ชำระมหาสีมาให้หมดจด** (มหาสีม วา โสเรตฺวา) ความว่า ชำระมหาสีมาทั้งสิ้นให้หมดจดโดยการนำภิกษุทุกรูปที่อยู่ในมหาสีมามาเข้า หัตถบาสหรือให้ท่านเหล่านั้นอยู่ภายนอกเป็นต้น. ด้วยคำนี้ แสดงให้ทราบว่า พัทธสีมา ๒ แห่งแม้ที่พ้นจากสีมาวิบัติทุกประเภทผูกไว้ดีแล้วในอดีต ก็ต้อง สัมเปทโทษซึ่งพ้นจากพระบาฬีเช่นนี้ที่เกิดขึ้นด้วยการเกี่ยวพันกันของต้นไม้ เป็นต้นในภายหลังได้

(วิมติ. ๒/๑๙๓)

อรรถกถา

ภิกษุที่ขึ้นไปบนกิ่งไม้เป็นต้นที่ไม่จรดกัน ก็ควรนิมนต์มาเข้าหัตถบาส กิ่งหรือย่านไทรของต้นไม้ที่ขึ้นในมหาสีมาย่อมตั้งอยู่ในโรงสีมา¹ ตามนัยที่กล่าวไว้แล้วนั่นเอง ฟังชำระสีมาให้หมดจดทำกรรม หรือฟังตัดกิ่ง ไม้และย่านไทรเหล่านั้นออกทำให้ตั้งอยู่ข้างนอกตามนัยที่กล่าวแล้วนั่นเอง

ถ้าเมื่อสงฆ์ทำกรรมที่โรงสีมา ภิกษุบางรูปนั่งอยู่บนกิ่งไม้ที่ทอดไป ในอากาศยื่นเข้าไปภายในโรงสีมา เท่า ๒ ข้างของเธอถึงพื้นดินหรือสวงจิวร ของเธอแตะพื้นดิน จะทำกรรมยอมไม่ควร แต่จะให้เธอยกเท้า ๒ ข้างและ สวงจิวรขึ้นแล้ว²จึงทำกรรมควรอยู่ ก็ฟังทราบลักษณะนี้แม้ตามนัยก่อน³ ส่วน

1 เพราะการชำระมหาสีมาให้หมดจดเป็นเรื่องที่กระทำได้ยาก ส่วนใหญ่สงฆ์จึงกระทำสังฆกรรม ในชั้นชตสีมาเท่านั้น ดังนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ในโรงสีมา (สีมามาพเก) เป็นต้น. แต่ในคราว ประชุมสงฆ์ครั้งใหญ่ เมื่อชั้นชตสีมาไม่พอจุภิกษุได้ แม้ในขณะกระทำกรรมในมหาสีมา ฟังถือ เอานัยนี้เหมือนกัน (วิมติ. ๒/๑๙๔)

2 ด้วยคำว่า ให้เธอยก (อุกฺชิบาเปตฺวา) นี้ แสดงให้ทราบว่า เมื่อถูกสีมามัดด้วยของที่เนื่องกับกาย ก็จัดเป็นสีมาไปด้วยทีเดียว (วิมติ. ๒/๑๙๔)

3 คำว่า แม้ตามนัยก่อน (ปุริมฺนเยปิ) ความว่า แม้ตามนัยที่กิ่งไม้ยื่นจากชั้นชตสีมาเข้าสู่มหาสีมา (วิมติ. ๒/๑๙๔)

ความต่างกันมีดังนี้ จะให้เธอยกขึ้นแล้วทำกรรมในโรงสีมานั้นไม่ควร ฟังนำเธอมาเข้าหัดบาสเลยทีเดียว

ถ้าภายในมีภูเขาสูงชะลูดขึ้นไปจากสีมา ภิกษุผู้อยู่บนภูเขานั้น ต้องนิมนต์มาเข้าหัดบาส แม้ภิกษุผู้เข้าไปภายในภูเขาด้วยฤทธิ์กัณยนี้เหมือนกัน จริงอยู่ สีมาที่สงฆ์ผูกเท่านั้นย่อมไม่ครอบคลุมถึงพื้นที่ไม่ได้ขนาด

*****วัตถุอย่างใดอย่างหนึ่งที่เกิดในพัทธสีมา [ยื่นออกจากพัทธสีมา] ไปในที่ใดที่หนึ่งโดยที่ยังเนื่องเป็นอันเดียวกันอยู่¹ ก็ถึงการนับว่าเป็นสีมาทั้งนั้น² (พัทธสีมา ย ชาติ ยัม ภิกขุจ ยตถ กตถจ เอกสมฺพทฺเรน คตฺ สีมา-สงฺขยเมว คจฺจติ) (วิ.อฎ. ๓/๑๑๗)**

ฎีกา

คำว่า วัตถุอย่างใดอย่างหนึ่ง (ยัม ภิกขุจ) ความว่า สิ่งที่มีวิญญูญาณ และไม่มีวิญญูญาณอย่างใดอย่างหนึ่งแต่ทั้งหมด ที่เกิดขึ้น คือมีอยู่บนพื้นที่สีมาที่สำเร็จแล้ว ทั้งที่ตั้งอยู่ก่อน ที่เกิดภายหลัง และที่เข้าไปภายหลัง (ถึงการนับว่าเป็นสีมาทั้งนั้น)

คำว่า ในพัทธสีมา (พัทธสีมา ย) นี้ ท่านกล่าวไว้โดยอุปลักกณนัย (นัยที่ยกเป็นตัวอย่าง) ด้วยอำนาจแห่งเรื่อง³ แม้สิ่งที่ตั้งอยู่ในอพัทธสีมาทุกประเภท ก็จัดว่าเป็นสีมาเช่นกัน

คำว่า ไปโดยเชื่อมเป็นอันเดียวกัน (เอกสมฺพทฺเรน คตฺ) ท่านกล่าวหมายถึงเฉพาะวัตถุที่เกิดในสีมานั้นมีต้นไม้และเถาวัลย์เป็นต้นเท่านั้น วัตถุแม้เช่นนั้นจึงควรที่จะกล่าวได้ว่า ไปจากสีมานี้ (อิโต คตฺ)

ส่วนวัตถุใดไม่สามารถจะกล่าวได้ว่า “ไปจากสีมานี้” หรือ “มาจากสีมานั้น” เช่นเชือกและท่อนไม้เป็นต้นที่ตกไปขวางอยู่ที่สีมาทั้งสอง คือพัทธสีมา กับคามสีมา และอุทกุกเขปสีมา กับแม่น้ำเป็นต้น จะพึงทำอย่างไร

1 เช่น กิ่งของต้นไม้ที่เกิดในสีมาหนึ่ง เวลายื่นออกไปต้องยังเนื่องกับต้นอยู่ ยังไม่ขาดจากกัน จึงจะจัดได้ว่า ยังเป็นสีมาเดิมอยู่

2 หมายความว่า สิ่งที่อยู่ในสีมาใดก็ต้องนับว่าเป็นส่วนของสีมานั้นแน่นอน แม้สิ่งที่เกิดอยู่ในสีมาหนึ่งยื่นออกไปเชื่อมถึงสีมาอื่น ท่านก็ยังจัดว่าเป็นส่วนของสีมาเดิมอยู่ ดังนั้น สีมาสังกระจึงมีได้

3 คือขณะนี้กำลังพูดถึงเรื่องพัทธสีมาอยู่

ในข้อนั้น ?

ในวัตถุเช่นนี้ ฟังทราบว่าเป็นส่วนที่อยู่ในพัทธสีมาก็จัดเป็นพัทธสีมา ส่วนที่อยู่ในคามสีมาซึ่งเป็นสีมาที่ไม่ได้ผูก ก็จัดเป็นคามสีมา เหมือนกับภูเขา เป็นต้นที่ตั้งอยู่ในสีมาทั้งสองนั้น¹

แม้ในต้นไทรที่งอกขึ้นจากพัทธสีมาแผ่ย่านไปตั้งอยู่ในคามสีมา และในต้นไทรที่งอกขึ้นจากคามสีมาแผ่ย่านไปตั้งอยู่ในพัทธสีมา ก็นัยนั้นนั่นแล

ขยายความว่า อาจารย์บางพวกกล่าวว่า “ตั้งแต่เวลาที่[ย่าน]ตั้งลงด้วยรากได้แล้ว ส่วน[ของย่าน]นั้นย่อมถึงการนับว่าเป็นสีมาตามที่ตนแผ่เข้าไปแล้ว เพราะไม่สามารถจะกล่าวได้ว่า “ไปจากสีมานี้, มาจากสีมานั้น” ส่วนกิ่งที่อยู่ในอากาศระหว่างย่านของต้นไม้เหล่านั้น จัดเป็นสีมาทั้งสองนั้นตามประมาณการกำหนดเขตสีมาที่พื้นดิน (แบ่งว่าเป็นส่วนของสีมาไหนกลางอากาศให้ตรงกับแนวแบ่งเขตสีมาที่พื้นดิน)

แต่ข้าพเจ้า²ชอบใจว่า “เพราะเหตุที่ย่านแห่งกิ่งของต้นไทรนั้นแม้ตั้งลงด้วยรากทั้งหลายที่พื้นดินของสีมาที่ตนแผ่เข้าไปแล้ว ยังไม่สามารถดำรงอยู่ได้โดยเว้นกิ่งตราบใด ก็ย่อมไม่ละความเป็นสิ่งที่ตั้งอยู่ในสีมาเดิมตราบนั้น แต่เมื่อใดสามารถดำรงอยู่ได้เองโดยเว้นกิ่ง แมต่อนั้นก็เข้าถึงความเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ในสีมาที่ตนแผ่เข้าไปแล้วเฉพาะย่านเท่านั้น ดังนั้น ส่วนของกิ่งที่อยู่ในอากาศแม้ทั้งหมด ยังไม่ละความเป็นสิ่งที่ตั้งอยู่ในสีมาเดิม (ต้นไทรตั้งอยู่) เพราะส่วนมาจากสีมาเดิมนั้นยังไม่ขาดจากกัน”³ (วิมตติ. ๒/๑๙๙-๒๐๐)

1 สังเกตจากการเปรียบเทียบกับภูเขาแล้ว ท่านจะสงเคราะห์ที่อนไม่เริ่มต้นเป็นภูมิตถะ

2 หมายถึง อาจารย์โฆสิยภัสสปะ ผู้แต่งคัมภีร์วิมตติโนทนีฎีกา

3 จากคำนี้ สมมติว่า ต้นไทรอยู่ในขันชสีมา มีกิ่งทอดยาวออกไปทางทิศหนึ่ง มีย่านออกมาจากกิ่งนั้น ๒ ย่าน ห่างกันพอสมควร ย่านที่ ๑ (นับจากต้น) ลงไปตั้งลงออกรากใหม่ที่พื้นดินของคามสีมา ย่านที่ ๒ ลงไปตั้งลงออกรากใหม่ที่พื้นดินของมหาสีมา ทั้งสองสามารถดำรงอยู่ได้เอง ย่านที่ ๑ ถือว่าเป็นส่วนของคามสีมา ย่านที่ ๒ ถือว่าเป็นส่วนของมหาสีมา ส่วนกิ่งยังถือว่าเป็นของขันชสีมาเข้าไปจรดถึงส่วนสีมาทั้งสอง อย่างนี้ ขันชสีมาชื่อว่าสังกระบัทสีมา แต่ไม่ชื่อว่าสังกระบัทสีมาเพราะเป็นสภาคะกันและกัน

อรรถกถา

แม่ต้นไม้ต้นเดียว ก็ใช้เป็นนิมิตของสีมา ๒ แห่งได้ แต่ต้นไม้ นั้นเมื่อโตขึ้นยอมทำให้สีมาสังกระกันได้ ดังนั้น ไม่ควรทำ (เอกรุกโขปิ จ ทูวิญญ์ สีมาน นิมิตตํ โหติ, โส ปน วฑฺฒนุโต สีมาสงฺกรํ โกรติ, ตสฺมา น กาทพุโพ)

(วิ.อฎ. ๓/๑๓๐)

ฎีกา

คำว่า ใช้เป็นนิมิต (นิมิตตํ โหติ) อธิบายว่า ในเวลาผูกสีมา สัมเภทโทษยังไม่มีก่อน เพราะนิมิตอยู่นอกสีมา¹ (จึงสำเร็จเป็นสีมาทั้งสอง) ที่ทำให้สีมาสังกระกันได้ไม่ใช่เพราะใช้เป็นนิมิตแต่อย่างเดียวเท่านั้น ที่แท้ แม่ต้นไม้ที่อยู่ในสีมันดริก ก็ทำให้เป็นสีมาสังกระได้เช่นกัน ดังนั้น วัตถุ ก่อให้เกิดสีมาสังกระทั้งหลายมีต้นไม้เป็นต้นซึ่งสามารถโตขึ้นได้ อยู่ในสีมันดริกที่เว้นไว้คั่น[พัทธสีมาทั้งสอง]ถึงจะเล็กก็ไม่ควรเลย

อนึ่ง ในข้อนี้สำเร็จได้ว่า โทษไม่มีแม่ในเพราะการเข้าแห่งรากที่ไม่ปรากฏ เพราะจัดเป็นภูมิตติกะ (มีคติอย่างแผ่นดิน) เนื่องจากท่านแสดงสังกรโทษไว้ในที่ทุกแห่งในเพราะการเข้าไปแห่งลำต้นและกิ่งเป็นต้นที่ปรากฏอยู่ข้างบน(ดิน)เท่านั้น

แต่ถ้าแม่รากยอมเข้าไปทั้งที่ปรากฏอยู่นั่นเอง เป็นสีมาสังกระได้แก่ ส่วนภูเขาและก้อนหิน แม่ปรากฏอยู่ที่จัดเป็นภูมิตติกะเท่านั้น

แต่ถ้าในเวลาที่กำลังจะผูกสีมา ต้นไม้ใหญ่ต้นหนึ่งตั้งจรด[เข้าไปใน]พัทธสีมาแม่ทั้งสอง (อันหนึ่งผูกไว้ก่อนแล้ว อีกอันหนึ่งกำลังจะผูก) พึงเห็นว่า อันที่ผูกทีหลังไม่สำเร็จเป็นสีมา

คำว่า สีมาสังกระ (สีมาสงฺกรํ) ได้แก่ สีมาคาบเกี่ยว (สีมาสมฺเภท) โทษในเพราะการเชื่อมถึงกันตามที่กล่าวแล้วนั่นเอง ท่านกล่าวด้วย สังกรศัพท์

(วิมตี. ๒/๒๒๐-๑)

1 ภายหลังโตขึ้น ลำต้นลำเข้าไปในเขตสีมาทั้งสอง จึงทำให้เป็นสีมาสังกระ

วินิจฉัยเรื่องสีมาสังกะระ

สีมาสังกะระ¹ คือ การที่กิ่งไม้เป็นต้นที่อยู่ในสีมาหนึ่ง ไปเกี่ยวพันกันกับกิ่งไม้เป็นต้นที่อยู่ในสีมาอื่น จนทำให้สีมาทั้งสองเกิดความปะปนกันขึ้น แม้ไม่จัดเป็นสีมาวิบัติ แต่หากมีภิกษุอยู่ในสีมาที่สีมาของตนไปสังกะระเข้านั้นก็ทำให้บริษัทธิวิบัติได้ เพราะไม่ได้นำภิกษุนั้นมาเข้าหัตถบาสเป็นต้น ดังนั้นเมื่อจะทำสังฆกรรมจึงต้องชำระกิ่งไม้เป็นต้นนั้นเสียก่อน โดยสีมาแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ นิสสยะ (ที่อาศัย) กับ นิสสิตะ (ผู้อาศัย) ดังนี้

นิสสยะ

คามสีมา

นทีสีมา, สมุททสีมา, ชาตสรสีมา

อรัญญสีมา

นิสสิตะ

พัทธสีมา

อุทกุกเขปสีมา

สัตตภัณฑสีมา

มีหลักดังนี้คือ **สีมาที่เป็นนิสสยะจะไม่สังกะระกันเองและไม่สังกะระกับนิสสิตะของตน** เช่น คามสีมาจะไม่สังกะระกับคามสีมาอื่นหรือพัทธสีมา แต่คามสีมาสังกะระกับอุทกุกเขปสีมาได้ เป็นต้น

การจะรู้ว่าวัดอุยอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นของสีมาใด มีหลักดังนี้คือ

- ตั้งอยู่บนสีมาใด ถือเป็นส่วนของสีมานั้น
 - ออกมาจากสีมาใด ถือเป็นส่วนของสีมานั้น
- อนึ่ง สิ่งที่ทำให้สีมาสังกะระกันได้ มีลักษณะดังนี้
- เป็นสิ่งที่ปรากฏ เช่น กิ่งไม้หรือรากไม้ที่อยู่บนพื้นดิน ส่วนภูเขาและก้อนหินเป็นต้นที่อยู่บนพื้นดินไม่เป็นไร เพราะจัดเป็นพื้นดิน (ภูมิตติกะ)
 - ต้องออกจากสีมาหนึ่งไปเชื่อมกับอีกสีมาหนึ่งโดยตรง ไม่มีแบบเชื่อมผากต่อๆ กัน (ดังนั้น สายไฟที่เชื่อมจากวัดหนึ่งไปสู่อีกวัดหนึ่งจึงไม่ทำให้สีมาสังกะระ)²

1 เรียกได้หลายชื่อ คือ สังกรโทษ, สัมภทโทษ, สัมพันธโทษ

2 กรณีที่สายไฟจะทำให้พัทธสีมาสังกะระกันได้ คือ

- วัดที่มีทั้งชั้นขัณฑสีมาและมหาสีมาแล้วมีสายไฟโยงไปหากัน
- สายไฟที่ต่อเข้าไปในโรงอุโบสถออกมาจากจุดแผงควบคุมไฟใหญ่เป็นต้นที่เคยเป็นพัทธสีมาอยู่ก่อนโดยไม่รู้

พระบาท

เรื่องสมมติสีมาใหญ่เกินขนาด

สมัยนั้น พวกภิกษุฉัพพัคคีย์คิดว่า "พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาต การสมมติสีมาแล้ว" จึงสมมติสีมาใหญ่เกินไป ๔ โยชน์บ้าง ๕ โยชน์บ้าง ๖ โยชน์บ้าง ภิกษุทั้งหลายมาทำอุโบสถ มาถึงเมื่อกำลังยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง ก็มี มาถึงเมื่อยกขึ้นแสดงจบแล้วก็มี รอนแรมอยู่ระหว่างทางก็มี ภิกษุทั้งหลาย จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า

น ภิกษเว อติมหตี สีมา สมฺมณฺเฑตฺตพฺพา จตุโยชนิกา วา ปญจ-
โยชนิกา วา ฉโยชนิกา วา. โย สมฺมณฺเฑยฺย, อาปตฺติ ทุกกฺกฺขสฺส.

"ภิกษุทั้งหลาย ไม่พึงสมมติสีมาใหญ่เกินไป ๔ โยชน์ บ้าง ๕ โยชน์ บ้าง ๖ โยชน์บ้าง รูปใดสมมติ ต้องอาบัติทุกกฏ

อนฺุขานามิ ภิกษเว ติโยชนปรมฺมํ สิมํ สมฺมณฺเฑตุํ.

ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้สมมติสีมาประมาณ ๓ โยชน์เป็นอย่างยิ่ง

(วิ.มหา. ๔/๑๔๐/๑๙๕-๖)

อรรถกถา

ในคำนี้ว่า ประมาณ ๓ โยชน์เป็นอย่างยิ่ง (ติโยชนปรมฺมํ) พึงทราบ
วินิจฉัยดังนี้ :-

ภิกษุเมื่อจะสมมติสีมานั้นพึงอยู่ที่ตรงกลางแล้วสมมติให้มีในทิศทั้ง ๔
ทิศละ ๑ โยชน์ครึ่ง แต่ถ้าอยู่ตรงกลาง แล้ววัดออกไปทิศละ ๓ โยชน์ รวม
เป็น ๖ โยชน์ เพราะเหตุนี้ใช้ไม่ได้

ภิกษุเมื่อจะสมมติสีมา ๔ เหลี่ยมจตุรัสหรือ ๓ เหลี่ยม พึงสมมติ
ให้มีมุมหนึ่งจากมุมหนึ่งออกไป ๓ โยชน์ ถ้าให้ที่สุตรอบด้านใดด้านหนึ่งเลย
๓ โยชน์ไปแม้ปลายเส้นผม ต้องอาบัติ และสีมาก็ไม่เป็นสีมา (วิ.อฎ. ๓/๑๑๘)

พระบาฬี

เรื่องสมมติที่ปารสีมา (สีมาคร่อมแม่น้ำ)

สมัยนั้น พวกภิกษุฉัพพัคคีย์สมมติที่ปารสีมา ภิกษุทั้งหลายมาทำอุโบสถ ถูกรน้ำพัดไปก็มี บาตรถูกรน้ำพัดไปก็มี จีวรถูกรน้ำพัดไปก็มี ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า

น ภิกษเว นทีปารสีมา สมมุนิตพพา, โย สมมุนเณย, อาปตติ ทุกกฏสฺส.

ภิกษุทั้งหลาย ไม่พึงสมมติที่ปารสีมา รูปใดสมมติ ต้องอาบัติทุกกฏ อนุชานามิ ภิกษเว ยตถสฺส ฐุนาวา วา ฐวเสตุ วา, เหาอรูปี นทีปารสีมํ สมมุนิตุ.

ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้สมมติที่ปารสีมาเช่นนี้คือที่มีเรือจอดประจำหรือมีสะพานถาวร

(วิ.มหา. ๔/๑๔๐/๑๙๖)

อรรถกถา

ในค่านีว่า นทีปารสีมา (นทีปาริ) พิงทราวินิจฉยดังนี้ :-

สีมาที่ชื่อว่า นทีปาริ เพราะคร่อมไว้ ถ้ามว่า คร่อมอะไร ตอบว่า คร่อมแม่น้ำ สีมาที่คร่อมแม่น้ำไว้ ชื่อว่า นทีปาริ ส่วนลักษณะแม่น้ำในค่านีว่า นทีปารสีมา มีนัยดังที่กล่าวไว้ในทีนิมิตนั่นเอง

คำว่า ที่มีเรือจอดประจำ (ยตถสฺส ฐุนาวา วา) ความว่า ในแม่น้ำที่มีเรือสัญจรไปมาเป็นนิตย์ ที่ทำซึ่งเป็นที่ผูกสีมา เรือใดกำหนดขนาดเล็กที่สุด พาไปได้ ๓ คนทั้งคนพาย ถ้าเรือนั้นเขานำไปข้างเหนือหรือข้างใต้ด้วยฐานะบางอย่างเท่านั้น เพื่อต้องการจะกลับมาอีก หรือถูกพวกขโมยลักไปแต่จะได้คืนมาแน่ หรือเรือใดถูกพายุพัดเชือกขาด คลื่นซัดออกไปกลางแม่น้ำ ต้องนำกลับมาคืนได้อย่างแน่นอน เรือนั้นจัดเป็นเรือจอดประจำทีเดียว

เรือที่เขาเข็นขึ้นบกในเมื่อน้ำลง หรือเรือที่เขาเอาสิ่งของมีปูนขาว และน้ำเชื่อเป็นต้นบรรทุกจนเต็มจอดไว้ ก็จัดว่าเป็นเรือประจำเหมือนกัน

ถ้าเป็นเรือแตกหรือมีแนวกระดานครากออกใช้ไม่ได้

ส่วนพระมหากษัตริย์ทรงถามว่า

“แม้ถ้าภิกษุทั้งหลายยอมเรือมาชั่วคราว จอดไว้ในที่ผูกสีมาแล้วกำหนด
นิมิต เรือนั้นจัดเป็นเรือจอดประจำเหมือนกัน”

ในคำว่า เรือจอดประจำนั้น พระมหาสมณะตรัสว่า

“นิมิตหรือสีมาย่อมไปด้วยกรรมวาจา ไม่ได้ไปด้วยเรือ แต่พระผู้มี
พระภาคทรงอนุญาตเรือจอดประจำไว้ ดังนั้น เรือประจำเท่านั้นใช้ได้”

คำว่า มีสะพานถาวร (ฐุเสตุ วา) ความว่า ในแม่น้ำที่มีสะพาน
สำหรับพวกคนเดินเท้าที่ทำด้วยไม้ขนานกันหรือผูกด้วยแผ่นกระดาน หรือมี
สะพานใหญ่ควรแก่การสัญจรของสัตว์พาหนะมีช้างและม้าเป็นต้น โดยที่สุด
แม้สะพานที่พอเดินไปได้คนเดียวที่เขาตัดไม้มาประกอบขึ้นเป็นทางสัญจรของ
พวกมนุษย์ในขณะนั้นนั่นเอง ก็นับว่าเป็นสะพานถาวรเหมือนกัน

ถ้าเขาแม้ใช้มือยึดห้วยหรือเกวาลย์เป็นต้น ที่ผูกไว้ข้างบนแล้วยังไม่
อาจไต่ข้ามไปโดยสะพานนั้นได้ อย่างนี้ใช้ไม่ได้

คำว่า ให้สมมติที่ปารสีมานี้ (เอวรูป นทีปารสีม สมมตัตถุ)
ความว่า ในแม่น้ำที่มีเรือประจำหรือสะพานถาวรดังกล่าวนี้ ที่ทำตรงกันข้าม
นั่นเอง เราอนุญาตสมมติแม่น้ำเห็นปานนั้นเป็นที่ปารสีมาได้

ถ้าเรือประจำหรือสะพานถาวรไม่มีอยู่ที่ทำตรงกันข้าม เลยขึ้นไปข้าง
บนหรือลงไปข้างล่างหน่อยหนึ่งจึงมี แม้อย่างนี้ก็ใช้ได้

ส่วนพระกรวิกตีสถตรัสว่า

“แม้ในช่วงเพียง ๑ คาบวต มีเรือประจำหรือสะพานถาวรก็ใช้ได้”

วิธีสมมติที่ปารสีมา

ก็เมื่อภิกษุจะสมมติที่ปารสีมานี้ พึงยืนที่ฝั่งด้านหนึ่ง ทักนิมิตที่ฝั่ง
แม่น้ำทางเหนือกระแสน้ำขึ้นไปแล้ววนไปรอบตัวตั้งแต่นิมิตนั้นไป ทักนิมิตที่
ฝั่งน้ำแม่ทางใต้ กระแสน้ำในที่สุดแดนกำหนดเท่าที่ต้องการแล้วจึงทักนิมิตที่
ฝั่งแม่น้ำในที่ที่ตรงข้ามฝั่งโน้น ตั้งแต่นั้นก็พึงทักเรื่อยไปจนถึงนิมิตที่ฝั่งแม่น้ำ
ที่ตรงข้ามกับนิมิตที่ทักไว้ครั้งแรกทางเหนือกระแสน้ำ ด้วยอำนาจแดนกำหนด
ตามที่ต้องการแล้ววกกลับมาเชื่อมกับนิมิตที่ทักไว้ครั้งแรก จากนั้นพึงนิมิตต์

ภิกษุทั้งหลายผู้อยู่ในภายในนิมิตทั้งหมดเข้าหัดตบาสแล้วสมมติสีมาด้วยกรรมวาจา พวกภิกษุผู้อยู่ในแม่น้ำแม้งไม่มา ก็ไม่ทำให้เสียกรรม ในเวลาสมมติเสร็จ เว้นแม่น้ำ ร่วมในนิมิตจัดเป็นสีมาเดียวกันทั้งฝั่งนอกและฝั่งใน ส่วนแม่น้ำไม่นับว่าเป็นพัทธสีมา เพราะแม่น้ำนั้นจัดเป็นนทีสีมาแผนกหนึ่งเท่านั้น

ถ้าภายในแม่น้ำมีเกาะ สงฆ์ต้องการจะกันเกาะนั้นไว้ภายในสีมา ฟังทักษนิมิตที่ฝั่งที่ตนอยู่แล้วตามนัยก่อนแล้วทักษนิมิตที่ท้ายเกาะทั้งฝั่งนี้และฝั่งโน้น จากนั้นฟังทักษนิมิตที่ฝั่งโน้นซึ่งตรงข้ามกับนิมิตที่ฝั่งนี้ของแม่น้ำ ตั้งแต่นั้น ฟังทักษนิมิตไปจนถึงนิมิตที่ตรงข้ามกับนิมิตที่ทักษนิมิตครั้งแรกทางเหนือกระแสน้ำ ตามนัยก่อนนั่นเอง จากนั้น ฟังทักษนิมิตที่ท้ายเกาะทั้งฝั่งโน้นและฝั่งนี้แล้ววกกลับมาเชื่อมกับนิมิตที่ทักษนิมิตครั้งแรก ถัดมา ฟังนิมนต์ภิกษุทั้งหลายที่ฝั่งทั้งสองและที่เกาะเข้าหัดตบาสหมดทุกรูปเลยทีเดียว แล้วสมมติสีมาด้วยกรรมวาจา พวกภิกษุผู้อยู่ในแม่น้ำแม้งไม่มาก็จะไม่ทำให้กรรมเสีย ในเวลาสมมติเสร็จ เว้นแม่น้ำ ร่วมในนิมิตฝั่งทั้งสองและเกาะรวมเป็นสีมาเดียวกัน ส่วนแม่น้ำก็เป็นนทีสีมานั่นเอง

แต่ถ้าเกาะยาวเกินกว่าแดนกำหนดสีมาของวัดไปทางเหนือหรือทางใต้กระแสน้ำ เมื่อเป็นเช่นนั้นฟังทักษนิมิตที่ท้ายเกาะฝั่งในที่ตรงข้ามตรงๆ กับนิมิตแห่งแดนกำหนดสีมาของวัด ตั้งแต่นั้นไป เมื่อจะโอบรอบเกาะ ฟังทักษนิมิตท้ายเกาะฝั่งนอกที่ตรงข้ามกับนิมิตท้ายเกาะฝั่งในอีก ต่อจากนั้น ฟังเริ่มต้นแต่นิมิตที่ตรงข้ามที่ฝั่งโน้น ทักษนิมิตที่ฝั่งโน้นและนิมิตที่ท้ายเกาะทั้งฝั่งนอกและฝั่งในตามนัยก่อน แล้วเชื่อมกับนิมิตที่ทักษนิมิตครั้งแรก สีมาที่ทักษนิมิตสมมติอย่างนี้มีมีสังฆฐานดุจภูเขา

แต่ถ้าเกาะยาวเกินกว่าแดนกำหนดสีมาของวัด ทั้งเหนือและใต้กระแสน้ำ เมื่อทักษนิมิตโอบรอบแหลมทั้งสองของเกาะแล้วฟังเชื่อมกับนิมิตสีมาที่ทักษนิมิตสมมติอย่างนี้ มีสังฆฐานดุจตะโพก (คือตรงกลางอ้วน)

ถ้าเกาะเล็กมีอยู่ภายในแดนกำหนดสีมาของวัด ฟังทักษนิมิตตามนัยแรกทุกอย่าง สีมาที่ทักษนิมิตสมมติอย่างนี้มีมีสังฆฐานดุจบัณเฑาะว์ (คือตรงกลางพอม)

พระบาท

อุโปสถาคารกถา

ว่าด้วยโรงอุโบสถ

สมัยนั้น ภิกษุทั้งหลายยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงตามบริเวณวัดโดยไม่กำหนดที่ พระอาคันตุกะทั้งหลายไม่รู้ว่ “วันนี้สงฆ์จะทำอุโบสถ ณ ที่ไหน” ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า

น ภิกษเว อนุปริเวณียํ ปาติโมกข์ํ อุททิสิตพฺพํ อสงฺเกตฺตน. โย อุททิสฺเสยฺย, อาปตฺตติ ทุกฺกฏสฺส.

ภิกษุทั้งหลาย ไม่พึงสวดปาติโมกข์ตามบริเวณวัดโดยไม่กำหนดที่ รูปใดสวด ต้องอาบัติทุกกฏ

อนฺชานามิ ภิกษเว อุโปสถาคารี สมนฺนนิตฺวา อุโปสถํ กาคูํ, ยํ สํโฆ อากงฺขติ วิหารี วา อจฺจฺมโยคํ วา ปาสาทํ วา หมมียํ วา คหํ วา.

ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้สมมติวิหาร เรือนมุงแถบเดียว ปราสาท เรือนลั่น หรือถ้ำ ที่สงฆ์ต้องการให้เป็นโรงอุโบสถแล้วจึงทำอุโบสถ

เอวณฺจ ปน ภิกษเว สมนฺนนิตฺพฺพํ, พฺยตฺเตน ภิกษุณา ปฎิพฺพเลน สํโฆ ฉาเปตพฺโพ

ภิกษุทั้งหลาย ก็แลพึงสมมติโรงอุโบสถอย่างนี้ ภิกษุผู้ฉลาดสามารถ พึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาว่า

กรรมวาจาสมมติโรงอุโบสถ

สุณฺตฺว เม ภนฺเต สํโฆ, ยถิ สํขสฺส ปตฺตกฺลลํ, สํโฆ อิตฺถนฺนามํ วิหารี อุโปสถาคารี สมนฺนเนยฺย, เอสา ญตฺติ.

สุณฺตฺว เม ภนฺเต สํโฆ, สํโฆ อิตฺถนฺนามํ วิหารี อุโปสถาคารี สมนฺนนิ, ยสฺสายสฺมโต ขมติ อิตฺถนฺนามสฺส วิหารสฺส อุโปสถาคารสฺส สมนฺนติ, โส ตฺถนฺหสฺส, ยสฺส นกฺขมติ, โส ภาเสยฺย.

สมมติโต สัมเณ อิตถนนามโม วิหาโร อุโปสถาคารี, ขมติ สัมขสฺส,

1 คำว่า ตามบริเวณวัด (อนุปริเวณียํ) ความว่า ในบริเวณนั้นๆ ในวัดใหญ่ที่มีสีมาแห่งเดียว

ตสฺมา ตฺณฺหิ. เอวเมตํ ธารยามิ.

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ถ้าปัดตกล้มมีแก่สงฆ์ สงฆ์สมมติ
วิหารมีชื่อนี้ ให้เป็นโรงอุโบสถ นี่เป็นญัตติ

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า สงฆ์สมมติวิหารมีชื่อนี้ให้เป็น
โรงอุโบสถ ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการสมมติวิหารมีชื่อนี้ให้เป็นโรงอุโบสถ
ท่านรูปนั้นพึงนั่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง

วิหารมีชื่อนี้สงฆ์สมมติให้เป็นโรงอุโบสถแล้ว สงฆ์เห็นด้วย เพราะ
ฉะนั้นจึงนั่ง ข้าพเจ้าขอถือความนิ่งนั้นเป็นมติอย่างนี้ (วิ.มหา. ๔/๑๔๑/๑๙๖-๗)

เรื่องสมมติโรงอุโบสถ ๒ แห่งในอวาสเดียวกัน

สมัยนั้น ในอวาสแห่งหนึ่ง สงฆ์สมมติโรงอุโบสถ ๒ แห่ง ภิกษุ
ทั้งหลายประชุมกันในโรงอุโบสถทั้ง ๒ แห่งด้วยตั้งใจว่า “สงฆ์จักทำอุโบสถ
ณ ที่นี้ สงฆ์จักทำอุโบสถ ณ ที่นี้” ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระ
ผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า

**น ภิกฺขเว เอกสฺมิ อวาเส เทว อุโปสถาคารานิ สมฺมณฺหิตพฺพานิ.
โย สมฺมณฺเณยฺย, อาปตฺติ ทุกกฺกฺกุสฺส.**

ภิกษุทั้งหลาย ในอวาสแห่งหนึ่ง สงฆ์ไม่พึงสมมติโรงอุโบสถ ๒ แห่ง
ภิกษุสงฆ์หมู่ใดสมมติ ต้องอาบัติทุกกฏ

อนุชานามิ ภิกฺขเว เอกํ สมฺมฺหิตฺวา เอกตถ อุโปสถํ กาคฺตุ.

ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ถอนโรงอุโบสถแห่งหนึ่งแล้ว จึงทำ
อุโบสถในโรงอุโบสถอีกแห่งหนึ่ง

**เอวณฺจ ปน ภิกฺขเว สมฺมฺหิตพฺพํ. พฺยตฺเตน ภิกฺขุณา ปฏฺวิพฺเลน สํโฆ
ณฺาเปตพฺโพ.**

ภิกษุทั้งหลาย พึงถอนโรงอุโบสถอย่างนี้ ภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึง
ประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาว่า

กรรมวาจาถอนโรงอุโบสถ

**สุณฺาตุ เม ภาเนต สํโฆ, ยถิ สํฆสฺส ปตฺตกฺกฺลํ, สํโฆ อิตฺถนฺนามิ
อุโปสถาคารํ สมฺมฺหิตพฺพํ, เอสา ญตฺติ.**

สุณาตุ เม ภนฺเต สโฆ, สโฆ อิตถนฺนํมํ อุโปสถาการํ สมฺหนติ,
ยสฺสายสมฺโต ขมติ อิตถนฺนํมสฺส อุโปสถาการสฺส สมฺกฺขมาโต, โส ตฺถนฺหสฺส,
ยสฺส นกฺขมติ, โส ภาเสยฺย.

สมฺหตํ สฺเมน อิตถนฺนํมํ อุโปสถาการํ, ขมติ สฺมฺสส, ตสฺมา ตฺถนฺเห.
เอวเมตํ ธารยามี.

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ถ้าปัดตักล้มมีแก่สงฆ์ สงฆ์พึง
ถอนโรงอุโบสถมีชื่อนี้ นี่เป็นญัตติ

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า สงฆ์ถอนโรงอุโบสถมีชื่อนี้ ท่าน
รูปใดเห็นด้วย กับการถอนโรงอุโบสถมีชื่อนี้ ท่านรูปนั้นพึงนิ่ง ท่านรูปใดไม่
เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง

โรงอุโบสถมีชื่อนี้สงฆ์ถอนแล้ว สงฆ์เห็นด้วย เพราะฉะนั้นจึงนิ่ง
ข้าพเจ้าขอถือ ความนิ่งนั้นเป็นมติอย่างนี้ (วิ.มหา. ๔/๑๔๑/๑๔๗)

อุโปสถปมฺขานุชานนา

ว่าด้วยทรงอนุญาตพื้นที่ด้านหน้าโรงอุโบสถ

สมัยนั้น ในอวาสแห่งหนึ่ง สงฆ์สมมติโรงอุโบสถเล็กเกินไป ถึงวัน
อุโบสถ ภิกษุสงฆ์ลงประชุมกันมาก ภิกษุทั้งหลายต้องนั่งฟังปาติโมกข์ ณ
พื้นที่ที่มีได้สมมติ

ภิกษุทั้งหลายจึงได้ปรึกษากันดังนี้ว่า “พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้
ว่า พึงสมมติโรงอุโบสถแล้วจึงทำอุโบสถ ก็พวกเรานั่งฟังปาติโมกข์ ณ พื้นที่
ที่มีได้สมมติ อุโบสถเป็นอันพวกเราทำแล้วหรือไม่หนอ” ภิกษุทั้งหลายจึงนำ
เรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า

สมฺมตยา วา ภิกฺขเว ภูมียา นิสินฺนา อสมฺมตยา วา ยโต ปาติโมกฺขํ
สุณาติ, กโตวสฺส อุโปสโถ. เตนฺหิ ภิกฺขเว สโฆ ยวามฺหนฺตํ อุโปสถปมฺขํ
อากฺขติ, ตวามฺหนฺตํ อุโปสถปมฺขํ สมฺมฺนฺตฺว.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุที่ภิกษุหนึ่งในพื้นที่ที่สมมติแล้วก็ตาม ยัง
มิได้สมมติแล้วก็ตามฟังปาติโมกข์อยู่ อุโบสถย่อมนั้นอันเธอได้ทำแล้วทีเดียว

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้น สงฆ์จึงสมมติพื้นที่ด้านหน้าโรงอุโบสถให้ใหญ่เท่าที่
ประสงค์เกิด

เอวณจ ปน ภิกขเว สมฺมณนิตพฺพํ. ปจฺมํ นิมิตฺตา กิตฺเตตฺตพฺพา,
นิมิตฺเต กิตฺเตตฺตวา พยฺยตฺเตน ภิกฺขุณา ปฏฺิพฺเพลน สํโฆ ภาเวตฺตพฺโพ.

ภิกษุทั้งหลาย พึงสมมติพื้นที่ด้านหน้าโรงอุโบสถอย่างนี้ ในเบื้องต้น
พึงทักนิमित ครั้นทักนิमितแล้ว ภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศให้สงฆ์ทราบ
ด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาว่า

กรรมวาจาสมมติพื้นที่ด้านหน้าในโรงอุโบสถ

สุณาทฺตุ เม ภนฺเต สํโฆ, ยาวตา สมฺนตา นิมิตฺตา กิตฺติตา, ยถิ
สํสฺส ปตฺตกลลํ, สํโฆ เอเตหิ นิมิตฺเตหิ อุโปสถปฺปมฺขํ สมฺมณฺเณยฺย,
เอสา ญตฺติ.

สุณาทฺตุ เม ภนฺเต สํโฆ, ยาวตา สมฺนตา นิมิตฺตา กิตฺติตา, สํโฆ
เอเตหิ นิมิตฺเตหิ อุโปสถปฺปมฺขํ สมฺมณฺนติ, ยสฺสายสมฺโต ขมติ เอเตหิ
นิมิตฺเตหิ อุโปสถปฺปมฺขสฺส สมฺมุติ, โส ตฺถนฺหสฺส, ยสฺส นกฺขมติ, โส ภาเสยฺย.

สมฺมุติ สํเฆน เอเตหิ นิมิตฺเตหิ อุโปสถปฺปมฺขํ, ขมติ สํสฺส,
ตสฺมา ตฺถนฺหิ. เอเวตฺติ ธารายามิ.

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า นิमितระบุนี้ไว้โดยรอบเพียงใด
ถ้าปัดตกัลละมีแก่สงฆ์ สงฆ์พึงสมมติพื้นที่ด้านหน้าโรงอุโบสถด้วยนิमितเหล่านี้นั้น
นี่เป็นญัตติ

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า นิमितระบุนี้ไว้โดยรอบเพียงใด สงฆ์
สมมติพื้นที่ด้านหน้าโรงอุโบสถด้วยนิमितเหล่านี้นั้น ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการ
สมมติพื้นที่ด้านหน้าโรงอุโบสถด้วยนิमितเหล่านี้นั้น ท่านรูปนั้นพึงนั่ง ท่านรูป
ใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง

พื้นที่ด้านหน้าโรงอุโบสถสงฆ์ได้สมมติด้วยนิमितเหล่านี้นั้นแล้ว สงฆ์
เห็นด้วย เพราะฉะนั้นจึงนั่ง ข้าพเจ้าขอถือความนั่งนั้นเป็นนัตถิอย่างนี้

(วิ.มหา. ๔/๑๔๒/๑๙๘)

อรรถกถา

คำว่า เพราะเหตุที่พึงปาติโมกข์ (ยโต ปาติโมกฺขํ สุณาทิ) ความ

ว่า ภิกษุหนึ่งในหัตถบาซของภิกษุทั้งหลาย พึงพระปาติโมกข์อยู่ในที่ใดที่หนึ่ง เพราะเหตุนั้น อุโบสถจึงเป็นอันเธอได้ทำแล้วทีเดียว คำนี้ท่านกล่าวไว้ด้วยอำนาจแห่งวัตถุ แต่สำหรับผู้หนึ่งในหัตถบาซ แม้ไม่ได้ยินก็นับว่าเธอได้ทำอุโบสถเหมือนกัน

คำว่า **ทักษิณิต (นิมิตตา กิตเตตพฺพา)** ความว่า จะทักษิณิตชนิดใดชนิดหนึ่งมีศิวา อัฐิ ขอนไม้ และหลักไม้เป็นต้นเล็กหรือใหญ่ก็ตาม ทำให้เป็นเครื่องหมายแห่งหน้ามธุอุโบสถไว้ในที่กลางแจ้งหรือในที่ใดที่หนึ่งมีโรงกลมเป็นต้นก็ใช้ได้อีกประการหนึ่ง

คำว่า **ทักษิณิต (นิมิตตา กิตเตตพฺพา)** ความว่า พึงกำหนดสิ่งทีควรใช้เป็นนิมิตได้หรือไม่ได้ก็ตามให้เป็นเครื่องหมาย เพื่อจะรู้รู้แดนกำหนด¹

(วิ.อฎ. ๓/๑๒๑)

พระบาฬี

เรื่องให้พระเถระลงประชุมก่อน

สมัยนั้น ในอาวาสแห่งหนึ่ง ถึงวันอุโบสถ ภิกษุผู้นวกะทั้งหลายลงประชุมกันก่อนแล้วหลีกไปด้วยคิดว่า “ภิกษุผู้เป็นเถระทั้งหลายยังไม่มาเลย” อุโบสถจึงได้มีในเวลาวิกาล ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า

อนุชานามิ ภิกฺขเว ตพฺหุโปสเถ เถเรหิ ภิกฺขุหิ ปจฺมตฺรฺ สนนฺปิตฺตุ.

ภิกษุทั้งหลาย ในวันอุโบสถ เราอนุญาตให้ภิกษุผู้เถระทั้งหลายลงประชุมก่อน

(วิ.มหา. ๔/๑๔๒/๑๙๙)

อรรถกถา

ในคำว่า **ภิกษุผู้เถระทั้งหลายลงประชุมก่อน (เถเรหิ ภิกษุหิ ปจมตฺรฺ สนนฺปิตฺตุ)** นี้ พึงทราบวินิจฉัยดังนี้ ถ้าพระมหาเถระไม่มาก่อน ต้องอาบัติทุกกฏ

(วิ.อฎ. ๓/๑๒๑)

¹ คือ ในการกำหนดนิมิตของโรงอุโบสถ นิมิตไม่จำเป็นต้องมีลักษณะดังกล่าวแล้วในเรื่องนิมิตสมา โดยจะใช้หลักไม้เป็นต้นก็ได้

พระบาท

ให้ภิกษุหลายวัดทำอุโบสถร่วมกัน

สมัยนั้น ในกรุงราชคฤห์ อาวาสหลายแห่งมีสีมาร่วมกัน ภิกษุทั้งหลายในอาวาสเหล่านั้นกล่าวแย้งกันว่า “ขอสงฆ์จงทำอุโบสถในอาวาสของเรา ขอสงฆ์จงทำอุโบสถในอาวาสของเรา” ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า

อิธ ปน ภิกขเว สมพหุลา อาวาสา สมานสีมา โหนติ. ตตถ ภิกขุ วิวทนติ “อมหากัม อวาเส อุโปสโถ กรียตุ, อมหากัม อวาเส อุโปสโถ กรียตุ”ติ. เตหิ ภิกขเว ภิกขุหิ สพเพหเว เอกขณัม สนนิปติตวา อุโปสโถ กาทพโพ. ยตถ วา ปน เถโร ภิกขุ วิหริติ, ตตถ สนนิปติตวา อุโปสโถ กาทพโพ, น เตว วคเคน สัมเมเน อุโปสโถ กาทพโพ. โย กระเยย, อาปตติ ทุกุกกุสส.

ภิกษุทั้งหลาย ในกรุงราชคฤห์นี้ อาวาสหลายแห่งมีสีมาร่วมกัน ภิกษุทั้งหลายในอาวาสเหล่านั้นกล่าวแย้งกันว่า “ขอสงฆ์จงทำอุโบสถในอาวาสของเรา ขอสงฆ์จงทำอุโบสถในอาวาสของเรา” ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นทุกรูปต้องประชุมทำอุโบสถในที่แห่งเดียวเท่านั้น หรือภิกษุผู้เณระอยู่ในอาวาสใดก็ต้องประชุมทำอุโบสถในอาวาสนั้น สงฆ์ไม่พึงแบ่งพวกกันทำอุโบสถ ภิกษุสงฆ์หมู่ใดพึงทำ ต้องอาบัติทุกกฏ (วิ.มหา. ๔/๑๔๒/๑๙๙)

อรรถกถา

ในคำว่า ภิกษุเหล่านั้นทุกรูปต้องประชุมทำอุโบสถแห่งเดียวกัน (สหพเพหเว เอกขณัม สนนิปติตวา อุโปสโถ กาทพโพ) นี้ พึงทราบวินิจฉัยดังนี้ :-

ถ้าอาวาสเก่ามีอยู่ท่ามกลางวัด และในอาวาสเก่านี้มีที่นั่งเพียงพอแก่ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงประชุมกันทำอุโบสถในอาวาสนั้น ถ้าอาวาสเก่าทรุดโทรมและคับแคบ อาวาสอื่นที่สร้างในภายหลังไม่คับแคบ พึงทำอุโบสถในอาวาสนั้น

แม้ในคำนี้ว่า ภิกษุผู้เณระอยู่ในอาวาสใด (ยตถ วา ปน เถโร ภิกขุ วิหริติ) พึงทราบวินิจฉัยดังนี้ :-

ถ้าวัดของพระเถระเพียงพอแก่ภิกษุทุกรูปเป็นที่สะดวก ก็พึงทำอุโบสถในวันนั้น แต่ถ้าวันนั้นมีในถิ่นที่ขรุขระชายแดน ควรบอกพระเถระว่า “ท่านขอรับ วัดของท่านเป็นถิ่นที่ไม่สะดวก ในอาวาสนี้ ไม่มีพื้นที่พอสำหรับภิกษุทุกรูป ในอาวาสชื่อโน้นมีพื้นที่พอ ท่านควรไปที่อาวาสนั้น” ถ้าพระเถระไม่มา ก็พึงนำฉันทะและปาริสุทธิของท่านมาแล้วทำอุโบสถในถิ่นที่สะดวกซึ่งเพียงพอสำหรับภิกษุทุกรูป (วิ.อฎ. ๓/๑๒๑-๒)

พระบาท

อวิปवासสีมานุชานนา

ว่าด้วยทรงอนุญาตแดนไม่อยู่ปราศจากไตรจีวร

สมัยนั้น ท่านพระมหากัสสปะเดินทางจากอันธกวินทิวहार'มายังกรุงราชคฤห์เพื่อทำอุโบสถ ระหว่างทางขณะข้ามแม่น้ำ ถูกน้ำพัดไปหน่อยหนึ่ง² จีวรของท่านเปียก ภิกษุทั้งหลายได้กล่าวกับท่านพระมหากัสสปะดังนี้ว่า “อาวุโส ทำไมจีวรของท่านจึงเปียกเล่า” ท่านพระมหากัสสปะกล่าวตอบว่า

1 คำว่า **อันธกวินทะ (อนธกวินทา)** ได้แก่ วัดชื่ออันธกวินทะ ตั้งอยู่ห่างจากกรุงราชคฤห์ประมาณ ๓ คาวุต พระ(มหากัสสป)เถระอาศัยวัดนั้นอยู่ จากวัดนั้นมายังกรุงราชคฤห์เพื่อทำอุโบสถ อธิบายว่า จริ่งอยู่ **มหาวิหาร ๑๘ แห่ง รอบกรุงราชคฤห์มีสีมาเดียวกันทั้งหมด** พระธรรมเสนาบดีผูกสีมาไว้สำหรับมหาวิหารเหล่านั้น เพราะเหตุนั้น พระมหากัสสปเถระจึงต้องมาเพื่อให้ความสามัคคีแก่สงฆ์ในพระเวฬุวัน (วิ.อฎ. ๓/๑๒๒)

มหาวิหาร ๑๘ แห่ง ได้แก่

๑) เวฬุวัน	๒) ภูเขาติชฌกภู	๓) ปิณฑลคูหา	๔) ถ้ำกาฬสิลา
๕) ถ้ำสัตตบรรณ	๖) เจ็อมเขาสัปปิสถนติ ป่าสัตว์วัน	๗) ซอกเขาโคตตะ	
๘) ซอกเขาตินทูกะ	๙) อันธกวินทิวहार	๑๐) ตโปทาราม	๑๑) ชีวกัมพวัน
๑๒) มัททกัจฉิมฤคทายวัน	๑๓) โคตมนิโครธ	๑๔) ปิลินทวัจจนคาม (อารามิกคาม)	
๑๕) ปาวาริกัมพวัน	๑๖) คิชฌกาวสถาราม	๑๗) อินทสาละคูหา	
๑๘) ทักขิณาศรีมหาวิหาร			

2 คำว่า **ข้ามแม่น้ำ (นที ตรณโต)** ความว่า ข้ามแม่น้ำชื่อว่าสิปปีนิยา

คำว่า **น้ำพัดไปหน่อยหนึ่ง (มนิ วุโฬห อโหสิ)** ความว่า ผู้ถูกน้ำพัดไปเล็กน้อย ทราบว่าแม่น้ำนั้นไหลลงมาจากภูเขาติชฌกภูพัดไปด้วยกระแสเชี่ยว พระเถระยังไม่ทันใส่ใจถึงน้ำในแม่น้ำนั้นที่กำลังไหลเชี่ยว จึงถูกน้ำพัดไปเล็กน้อย แต่ไม่ถึงกับลอยไป จีวรของท่านถูกน้ำซัดเปียก (วิ.อฎ. ๓/๑๒๒)

“ท่านทั้งหลาย ผมเดินทางจากอันธกวินทวดมายังกรุงราชคฤห์เพื่อทำอุโบสถ ณ ที่นี้ ระหว่างทางขณะข้ามแม่น้ำ ถูกน้ำพัดไปหน่อยหนึ่ง เพราะฉะนั้น จีวรของผมจึงเปียก” ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า

ยา สา ภิกษเว สัมเณ สีม่า สมฺมตา สมานสํวสา เอกุโปสธา, สัมโห ตัม สิมํ ติจิวเรณ อวิปฺปวาสํ สมฺมณฺนตฺตฺ.

ภิกษุทั้งหลาย สมานสังวาสสีมา มีอุโบสถเดียวกันแห่งใดที่สงฆ์สมมติแล้ว สงฆ์ก็จงสมมติสีมานั้นให้เป็นแดนไม่อยู่ปราศจากไตรจีวรเถิด

เอวณฺจ ปน ภิกษเว สมฺมณฺนิตฺตฺพพา. พยตฺเตน ภิกฺขุณา ปฏฺิพฺเพเลน สัมโห ญาเปตฺตฺพโไฟ.

ภิกษุทั้งหลาย พึงสมมติแดนไม่อยู่ปราศจากไตรจีวรอย่างนี้ ภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาว่า

กรรมวาจาสมมติอวิปวาสนีมา¹

สุณฺนาตฺตฺ เม ภนฺเต สัมโห, ยา สา สัมเณ สีม่า สมฺมตา สมานสํวสา เอกุโปสธา, ยถิ สัมมสฺส ปตฺตกฺลลํ, สัมโห ตัม สิมํ ติจิวเรณ อวิปฺปวาสํ สมฺมณฺนเนยฺย, เอสา ญตฺติ.

สุณฺนาตฺตฺ เม ภนฺเต สัมโห, ยา สา สัมเณ สีม่า สมฺมตา สมานสํวสา เอกุโปสธา, สัมโห ตัม สิมํ ติจิวเรณ อวิปฺปวาสํ สมฺมณฺนติ, ยสฺสายสมฺมโต ชมฺติ เอตฺตฺสสา สีมาย ติจิวเรณ อวิปฺปวาสา ย สมฺมติ, โส ตฺถุณฺหสฺส, ยสฺส นกฺขมฺติ, โส ภาเสยฺย.

สมฺมตา สา สีม่า สัมเณ ติจิวเรณ อวิปฺปวาสา, ชมฺติ สัมมสฺส, ตสฺมา ตฺถุณฺหิ. เอวเมตํ ธารยามิ.

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า สมานสังวาสสีมา มีอุโบสถเดียวกันแห่งใดที่สงฆ์สมมติแล้ว สงฆ์พึงสมมติสมานสังวาสสีนามีอุโบสถเดียวกันนั้น ให้เป็นแดนไม่อยู่ปราศจากไตรจีวร นี่เป็นญัตติ

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า สมานสังวาสสีมา มีอุโบสถเดียวกันแห่งใดที่สงฆ์สมมติแล้ว สงฆ์พึงสมมติสมานสังวาสสีนามีอุโบสถเดียวกันนั้น

1 พระองค์จะทรงห้ามกรรมวาจານี้ในตอนต่อไป

ให้เป็นแดนไม่อยู่ปราศจากไตรจีวร ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการสมมติสมานสังวาสสีมามีอุโบสถเดียวกันนั้นให้เป็นแดนไม่อยู่ปราศจากไตรจีวร ท่านรูปนั้นพึงนั่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง

สมานสังวาสสีมามีอุโบสถเดียวกันนั้นสงฆ์ได้สมมติให้เป็นแดนไม่อยู่ปราศจากไตรจีวรแล้ว สงฆ์เห็นด้วย เพราะฉะนั้น จึงนั่ง ข้าพเจ้าขอถือความนี้ว่าเป็นมติอย่างนี้

สมัยนั้น ภิกษุทั้งหลายทราบข่าวว่า พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตการสมมติแดนไม่อยู่ปราศจากไตรจีวรแล้ว จึงเก็บจีวรทั้งหลายไว้ในละแวกหมู่บ้าน จีวรเหล่านั้นสูญหายบ้าง ถูกไฟไหม้บ้าง ถูกหนูกัดบ้าง

ภิกษุทั้งหลายจึงมีผ้าที่ไม่ดี มีแต่จีวรเก่าๆ ภิกษุทั้งหลาย กล่าวอย่างนี้ว่า “ท่านทั้งหลาย เหตุใด พวกท่านจึงมีแต่ผ้าไม่ดี มีแต่จีวรเก่าๆ” ภิกษุทั้งหลายจึงตอบว่า “ท่านทั้งหลาย พวกผมทราบว่า พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตการสมมติแดนไม่อยู่ปราศจากไตรจีวรแล้ว จึงเก็บจีวรทั้งหลายไว้ในละแวกหมู่บ้านอย่างนี้ จีวรเหล่านั้นเสียหายบ้าง ถูกไฟไหม้บ้าง ถูกหนูกัดบ้าง เพราะเหตุนี้ พวกผมจึงมีผ้าไม่ดี มีแต่จีวรเก่าๆ” ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า

ยา สา ภิกษเว สัมเณ สีมา สมมตา สมานสังวาสา เอกุโบสถา, สัมโหติ สัมมิ ติจีวเรณ อวิปวาสิ สมนนฺตฺ จเปตฺวา คามญฺจ คามุปจารญฺจ.

ภิกษุทั้งหลาย สมานสังวาสสีมามีอุโบสถเดียวกันแห่งใดที่สงฆ์สมมติแล้ว สงฆ์จึงสมมติสมานนั้นให้เป็นแดนไม่อยู่ปราศจากไตรจีวร เว้นหมู่บ้านและอุปัชฌาระหมู่บ้าน

เอวญฺจ ปน ภิกษเว สมนนฺตฺพฺพา. พฺยตฺเตน ภิกษุณา ปฏฺิพฺเลน สัมโห ณาเปตฺพฺโพ.

ภิกษุทั้งหลาย พึงสมมติแดนไม่อยู่ปราศจากไตรจีวร เว้นหมู่บ้านและอุปัชฌาระหมู่บ้านอย่างนี้ ภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาว่า

กรรมวาจาสมมติอวิปวาสสีมา
 เว้นหมู่บ้านและอุปจาระหมู่บ้าน

สุณาทู เม ภนฺเต สัมโฆ, ยา สา สัมเณ สีมา สมฺมตา สมานสํวสา
 เอกุโปสธา, ยถิ สัมสส ปตฺตกถลลํ, สัมโฆ ตํ สีมํ ติจิวเรณ อวิปฺวาสํ
 สมฺมนฺเนยฺย จเปตฺวา คามณฺจ คามฺปจฺจารณฺจ, เอสา ญตฺติ.

สุณาทู เม ภนฺเต สัมโฆ, ยา สา สัมเณ สีมา สมฺมตา สมานสํวสา
 เอกุโปสธา, สัมโฆ ตํ สีมํ ติจิวเรณ อวิปฺวาสํ สมฺมนฺนติ จเปตฺวา คามณฺจ
 คามฺปจฺจารณฺจ, ยสฺสา ยสมฺโต ขมฺติ เอตฺสฺสา สีมาย ติจิวเรณ อวิปฺวาสา ย
 สมฺมุตฺติ จเปตฺวา คามณฺจ คามฺปจฺจารณฺจ, โส ตฺถุณฺหสฺส, ยสฺส นกขมฺติ, โส
 ภาเสยฺย.

สมฺมตา สา สีมา สัมเณ ติจิวเรณ อวิปฺวาสา จเปตฺวา คามณฺจ
 คามฺปจฺจารณฺจ, ขมฺติ สัมสฺส, ตสฺมา ตฺถุณฺหิ. เอวเมตํ ธารายามิ.

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า สมานสังวาสสีมามีอุโบสถเดียวกัน
 แห่งใดที่สงฆ์สมมติแล้ว ถ้าปัดตกลละมีแก่สงฆ์ สงฆ์พึงสมมติสีมานั้นให้เป็น
 แแดนไม่อยู่ปราศจากไตรจีวร เว้นหมู่บ้านและอุปจารหมู่บ้าน นี่เป็นญัตติ

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า สมานสังวาสสีมามีอุโบสถเดียวกัน
 แห่งใดที่สงฆ์สมมติแล้ว สงฆ์สมมติสีมานั้นให้เป็นแดนไม่อยู่ปราศจากไตรจีวร
 เว้นหมู่บ้านและอุปจารหมู่บ้าน ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการสมมติสีมานั้นให้เป็น
 แแดนไม่อยู่ปราศ จากไตรจีวร ท่านรูปนั้นพึงนั่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูป
 นั้นพึงทักท้วง

สีมานั้นสงฆ์ได้สมมติให้เป็นแดนไม่อยู่ปราศจากไตรจีวร เว้นหมู่บ้าน
 และอุปจารหมู่บ้านแล้ว สงฆ์เห็นด้วย เพราะฉะนั้นจึงนั่ง ข้าพเจ้าขอถือความ
 นั้นนั้นเป็นมติอย่างนี้

(วิ.มหา. ๔/๑๔๓-๔/๑๔๙-๒๐๑)

อรรถกถา

กรรมวาจาก่อนย่อมไม่ควรแกกัฏฐ์ทั้งหลาย เริ่มแต่เวลาที่ได้เกิด
 กรรมวาจານี้ขึ้นว่า สมฺมตา สา สีมา สัมเณ ติจิวเรณ อวิปฺวาสา จเปตฺวา
 คามณฺจ คามฺปจฺจารณฺจ (สีมานั้นสงฆ์ได้สมมติให้เป็นแดนไม่อยู่ปราศจากไตร

จิวรเว้นหมู่บ้านและอุปจาระหมู่บ้าน) จิวรอยู่ กรรมวาจาหลังนี้เท่านั้นเป็น กรรมวาจาที่ถาวร แต่กรรมวาจาหลังนี้ไม่ควรแก่ภิกษุณีทั้งหลาย กรรมวาจาก่อนเท่านั้น จึงควร

ถามว่า : เพราะเหตุไร ?

ตอบว่า : เพราะภิกษุณีสงฆ์ย่อมอยู่ภายในบ้าน

ถ้าเป็นเช่นนั้น ภิกษุณีสงฆ์นั้นก็ไม่มีพึงได้การคุ้มครองไตรจิวร ด้วยกรรมวาจานี้ แต่การคุ้มครองของภิกษุณีสงฆ์นั้นยังมี เพราะเหตุนี้ กรรมวาจาก่อนเท่านั้นจึงควร

จิวรอยู่ ภิกษุณีสงฆ์ได้สีมาทั้ง ๒ อย่าง ในสีมาของภิกษุณีสงฆ์นั้น ภิกษุณีทั้งหลายจะสมมติสีมาครอบสีมาของภิกษุหรือจะสมมติสีมาไว้ภายในสีมาของภิกษุนั้นย่อมควร ในการที่แม้ภิกษุสมมติสีมาครอบสีมาของภิกษุณี ก็มีนัยนี้เหมือนกัน จิวรอยู่ ภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ ๒ ฝ่ายนั้นเป็น **คณปุรณะในกรรมของกันและกันไม่ได้ และไม่ทำให้กรรมเป็นวรรค** (น หิตเต อญญมญญสุส กมฺเม คณปุรกา โหหฺติ, น กมฺวาจํ วคฺคํ กโรหฺติ)

ส่วนในคำว่า **เว้นหมู่บ้านและอุปจาระหมู่บ้าน (จเปตฺวา คามญฺจ คามุปจารญฺจ)** นี้ พึงทราบการสงเคราะห์แก่นิกคัมและนคร ด้วยศัพท์ว่า **หมู่บ้าน (คาม) นั่นเอง**

ที่ชื่อว่า **อุปจาระหมู่บ้าน (คามุปจาโร)** ได้แก่ เครื่องล้อมของหมู่บ้าน **ที่ล้อมแล้ว** พื้นที่ที่ควรล้อมของหมู่บ้านที่ยังไม่ได้ล้อม

ในอุปจาระหมู่บ้านเหล่านั้น ภิกษุผู้ทรงไตรจิวรที่อธิษฐานยอมไม่ได้การคุ้มครอง อวิปवासสีมาของภิกษุทั้งหลายไม่ครอบถึงหมู่บ้านและอุปจาระหมู่บ้าน สมานสังวาสกสีมาเท่านั้นจึงครอบถึง ในหมู่บ้านและอุปจาระหมู่บ้านนี้ สมานสังวาสกสีมาครอบถึงตามธรรมดาของตน ส่วนอวิปवासสีมาครอบถึงพื้นที่ตามที่สมานสังวาสกสีมาครอบถึง เพราะอวิปวาสนั้นไม่มี การทักนimitเป็นแผนกหนึ่ง

ในสมานสังวาสสีมาและอวิปवासสีมาเหล่านั้น ถ้าในเวลาสมมติอวิปवासสีมามีหมู่บ้าน อวิปวาสนั้นไม่ครอบถึงบ้านนั้น แต่ถ้าเมื่อ

สมมติสีมาแล้ว บ้านมีขึ้นภายหลัง แม้บ้านนั้นก็นับได้ว่าเป็นสีมาเหมือนกัน
บ้านที่มีขึ้นภายหลังนับได้ว่าเป็นสีมาด้วยฉันใด แม้พื้นที่ที่ขยายขึ้นภายหลัง
ของบ้านที่มีขึ้นก่อน[สมมติสีมา] ก็นับได้ว่าเป็นสีมาได้ฉันนั้นเหมือนกัน

แม้ถ้าในเวลาสมมติสีมา เขาสร้างเรือนไว้ ทั้งมีความอาลัยว่า “พวก
 เราจักเข้าไป” แต่พวกมนุษย์ไม่ได้เข้าไปหรือทิ้งบ้านเก่าพร้อมเรือนไปที่อื่น
นี้ไม่จัดเป็นบ้านได้เลย สีมาย่อมครอบถึง แต่ถ้ามีตระกูลแม้ตระกูลหนึ่งเข้าไป
 หรือมาแล้ว นี้จัดว่าเป็นบ้านทีเดียว สีมาไม่ครอบถึง (วิ.อฎ. ๓/๑๒๒-๓)

พระบาฬี

เรื่องสีมาคาบเกี่ยวสีมา

สมัยนั้น พวกภิกษุฉัพพัคคีย์สมมติสีมาคาบเกี่ยวสีมา ภิกษุทั้งหลาย
 จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า

เยสั ภิกขเว สีมา ปจัม สมมตา, เตสั ตั กम्मั ธมมิกั อุกุप्ปี
 จานารหิ. เยสั ภิกขเว สีมา ปจฉา สมมตา, เตสั ตั กम्मั อธมมิกั กุप्ปี
 อฎฺธานารหิ. น ภิกขเว สีมาย สีมา สมภินทิตพฺพา. โย สมภินฺทเทย, อาปตติ
 ทุกกฏสฺส.

ภิกษุทั้งหลาย สีมาที่ภิกษุเหล่าใดสมมติไว้ก่อนแล้ว กรรมนั้นของ
 ภิกษุเหล่านั้นเป็นกรรมที่ถูกต้อง ไม่กำเริบ ควรแก่ฐานะ สีมาที่ภิกษุเหล่าใด
 สมมติในภายหลัง กรรมนั้นของภิกษุเหล่านั้นไม่ถูกต้อง กำเริบได้ ไม่ควรแก่
 ฐานะ ภิกษุทั้งหลาย ไม่พึงสมมติสีมาคาบเกี่ยวสีมา ภิกษุสงฆ์หมู่ใดสมมติ
 คาบเกี่ยวกัน ต้องอาบัติทุกกฏ (วิ.มหา. ๔/๑๔๘/๒๐๓)

อรรถกถา

คำว่า สมมติสีมาคาบเกี่ยวสีมา (สีมาย สีมึ สมภินทนฺติ) ความ
 ว่า พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ผูกสีมาของตนคาบเกี่ยวพัทธสีมาของภิกษุเหล่าอื่น
 ถ้าในทิศตะวันออกของวัดเก่ามีต้นไม้อยู่ ๒ ต้น คือต้นมะม่วงกับต้นหว้า
 มีค่าคาบเกี่ยวประสานกัน ในต้นมะม่วงและต้นหว้าเหล่านั้น ต้นหว้าอยู่ทาง
 ด้านทิศตะวันตกของต้นมะม่วง และวิหารสีมาเป็นที่ที่ภิกษุกันเอาต้นหว้าไว้

ข้างในกำหนดต้นมะม่วงเป็นนิมิตผูกไว้ ถ้าภายหลังภิกษุสงฆ์จะผูกสีมากันวัด
ไว้ด้านทิศตะวันออกของวัดนั้น จึงกันเอาต้นมะม่วงนั้นไว้ภายในแล้วกำหนด
ต้นหว่า เป็นนิมิตผูกไว้ สีมากับสีมาย่อมคาบเกี่ยวกัน พวกภิกษุฉันพัคคีย์ได้
ทำอย่างนี้ ดังนั้น ท่านจึงกล่าวว่า “**สมมติสีมาคาบเกี่ยวสีมา**” (สีมาย สิมั
สมภินุทนต์) (วิ.อฎ. ๓/๑๒๙-๑๓๐)

พระบาท

เรื่องสมมติสีมาทับสีมา

สมัยนั้น พวกภิกษุฉันพัคคีย์สมมติสีมาทับสีมา ภิกษุทั้งหลายจึงนำ
เรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า

เยสี ภิกษเว สีมา ปจัม สมมตา, เตสึ ตั กम्मึ ธมมิกั อุกุปปิ
จानารหิ. เยสี ภิกษเว สีมา ปจฉา สมมตา, เตสึ ตั กम्मึ อธมมิกั กุปปิ
อฏฺฐานารหิ. น ภิกษเว สีมาย สีมา อชฺโฆตฺถฤตฺตพฺพา. โย อชฺโฆตฺถเรยฺย,
อาปตฺติ ทุกฺกฏฺสส.

ภิกษุทั้งหลาย สีมาที่ภิกษุเหล่าใดสมมติไว้ก่อนแล้ว กรรมนั้นของ
ภิกษุเหล่านั้นเป็นกรรมที่ถูกต้อง ไม่กำเริบ ควรแก่ฐานะ สีมาที่ภิกษุเหล่าใด
สมมติในภายหลัง กรรมนั้นของภิกษุเหล่านั้นไม่ถูกต้อง กำเริบได้ ไม่ควรแก่
ฐานะ ภิกษุทั้งหลาย ไม่พึงสมมติสีมาทับสีมา ภิกษุสงฆ์หมู่ใดสมมติทับ ต้อง
อาบัติทุกกฏ

อนุชานามิ ภิกษเว สิมั สมฺมณฺณนฺเตน สิมฺนตฺริกั จเปตฺวา สิมั
สมฺมณฺณินิตุ.

ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ที่จะสมมติสีมา สมมติสีมา
โดยเว้นสีมนตริก (ช่องว่างในระหว่างสีมา) (วิ.มหา. ๔/๑๔๘/๒๐๓-๔)

อรรถกถา

คำว่า **สมมติสีมาทับสีมา** (สีมาย สิมั **อชฺโฆตฺถฤตฺต**) ความว่า พวก
ภิกษุฉันพัคคีย์ (สมมติสีมา) ครอบพัทธสีมาของภิกษุเหล่าอื่นด้วยสีมาของตน
หรือผูกสีมาของตนทับพัทธสีมาทั้งสิ้นของภิกษุเหล่าอื่น หรือบางส่วนของ
พัทธสีมานั้นไว้ภายใน (วิ.อฎ. ๓/๑๓๐)

1 คำว่า บางส่วน (ปะเทสฺ) คือ สถานที่พอให้สงฆ์นั่งได้ (วิมตติ. ๒/๒๒๐)

พัทธสีมาต้องมีลักษณะดังนี้คือ

- พันจากสีมาวิบัติ ๑๑ อย่าง
- ประกอบด้วยสีมาสมบัติ ๓ อย่าง

• พันจากสีมาวิบัติ ๑๑ อย่าง

สีมาวิบัติ มี ๑๑ อย่างเหล่านี้คือ

- ๑) สีมาเล็กเกินไป (อติขุททกา)
- ๒) สีมาใหญ่เกินไป (อติมหตี)
- ๓) สีมามีนิमितขาด (ขณฺณนิमितฺตา)
- ๔) สีมามีเงาเป็นนิमित (ฉายานิमितฺตา)
- ๕) สีมาไม่มีนิमित (อนิमितฺตา)
- ๖) สีมาที่ภิกษุดำรงอยู่ภายนอกสีมาสมมติขึ้น (พหิสีเม จิตฺตสมฺมตา)
- ๗) สีมาที่สมมติในแม่น้ำ (นทียา สมฺมตา)
- ๘) สีมาที่สมมติในทะเล (สมฺมุทเท สมฺมตา)
- ๙) สีมาที่สมมติในธรรมชาติ (ชาติสฺสเร สมฺมตา)
- ๑๐) สีมาที่สมมติคาบเกี่ยวกัน (สีมาย สิมํ สมฺภินฺนุเตน สมฺมตา)
- ๑๑) สีมาที่สมมติทับกัน (สีมาย สิมํ โอตฺถรฺนุเตน สมฺมตา)

ที่ชื่อว่า สีมาเล็กเกินไป (อติขุททกา) ได้แก่ สีมาที่ไม่สามารถบรรจุ
ภิกษุจำนวน ๒๑ รูปได้

ที่ชื่อว่า สีมาใหญ่เกินไป (อติมหตี) ได้แก่ สีมาที่สงฆ์สมมติใหญ่เกิน
๓ โยชน์แม้เพียงปลายเส้นผม

ที่ชื่อว่า สีมามีนิमितขาด (ขณฺณนิमितฺตา) ได้แก่ สีมาที่มีนิमितไม่ต่อกัน
ภิกษุทำกนิमितในทิศตะวันออกแล้ว ทักในทิศใต้ ทิศตะวันตก และทิศเหนือ
วนไปโดยลำดับกัน แล้วทำกนิमितซ้ำที่เคยทักแล้ว ในทิศตะวันออกอีก แล้วจึง
หยุด จึงจะควร สีมาย่อมเป็นเขตแดน มีนิमितไม่ขาดอย่างนี้. ก็ถ้าว่า ทักมา
ตามลำดับแล้ว ทักนิमितในทิศเหนือแล้วหยุดเสีย แคทิศเหนือนั่นเอง สีมาย่อม
มีนิमितขาด

ที่ชื่อว่า สีมามีนิमितขาด อีกอย่างหนึ่ง ได้แก่ สีมาที่สงฆ์สมมติ ใช้ต้น
ไม้มีเปลือกแข็งก็ดี อดไม้ก็ดี กองดิน หรือกองทรายอย่างใดอย่างหนึ่งก็ดี ซึ่ง

ไม่ควรใช้เป็นนิมิตมาทำเป็นนิมิตอันใดอันหนึ่งในระหว่าง แล้วสมมติสีมา

ที่ชื่อว่า **สีมามีเงาเป็นนิมิต (ฉายานิมิตตา)** ได้แก่ สีมาที่สังขสมมติกำหนดเอาเงาของภูเขาเป็นต้น หรือเงาหย่างใดอย่างหนึ่งเป็นนิมิต แล้วสมมติสีมา

ที่ชื่อว่า **สีมาไม่มีนิมิต (อนิมิตตา)** ได้แก่ สีมาที่สังขสมมติขึ้น โดยไม่ทักนิมิต โดยประการทั้งปวง

ที่ชื่อว่า **สีมาที่ภิกษุดำรงอยู่ภายนอกสีมาสสมมติขึ้น (พหิสีเมจิตสมมุตตา)** ได้แก่ สีมาที่ภิกษุดำรงอยู่ภายนอกนิมิต ทักนิมิตแล้วสมมติขึ้น

ที่ชื่อว่า **สีมาที่สมมติในแม่น้ำ ในทะเล และในสรรพชนชาติ (นทียาสมทุเท ชาตสสุเร สมมุตตา)** ได้แก่ สีมาที่ภิกษุสมมติในน่านน้ำมีแม่น้ำเป็นต้น สีมานั้น แม้สังขจะสมมติแล้วอย่างนั้น ย่อมไม่เป็นอันสมมติเลย เพราะพระดำรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย แม่น้ำทั้งหมดไม่จัดเป็นสีมา ทะเลทั้งหมดไม่จัดเป็นสีมา สรรพชนชาติทั้งหมดไม่จัดเป็นสีมาดังนี้

ที่ชื่อว่า **สีมาที่สมมติคาบเกี่ยวกัน (สีมาย สิมิ สมฺภินทฺเตน สมมุตตา)** ได้แก่ สีมาที่ภิกษุสมมติคาบเกี่ยวสีมาของภิกษุเหล่าอื่นด้วยสีมาของตน ก็ถ้าว่า ทางทิศตะวันออกของวัดโบราณ มีต้นไม้ใหญ่สองต้น คือ ต้นมะม่วง และต้นหว้า มีกิ่งก้านเกาะเกี่ยวกันและกัน บรรดาต้นไม้ทั้งสองนั้น ต้นหว้าอยู่ทางทิศตะวันตกของต้นมะม่วง และเขตของวิหารสีมา ย่อมคาบเกี่ยวกัน เพราะภิกษุกำหนดเอาต้นมะม่วงเป็นนิมิต โดยทำต้นหว้าไว้ภายใน เมื่อเป็นอย่างนั้น ภายหลัง เมื่อภิกษุสร้างวัดทางทิศตะวันออกของวัดนั้น พวกภิกษุเมื่อผูกสีมา ย่อมผูกกำหนดเอาต้นหว้าเป็นนิมิต โดยทำต้นมะม่วงนั้นไว้ภายใน สีมาชื่อว่า ย่อมคาบเกี่ยวกันโดยสีมา

ที่ชื่อว่า **สีมาที่สมมติทับกัน (สีมาย สิมิ โอตฺถรฺนฺเตน สมมุตตา)** ได้แก่ สีมาที่ภิกษุสมมติทับสีมาของภิกษุเหล่าอื่น ด้วยสีมาของตน ก็ถ้าว่า ภิกษุย่อมสมมติสีมาของตนทับสีมาทั้งสิ้นของภิกษุเหล่าอื่น หรือว่า พื้นที่บางส่วนของสีมานั้นไว้ในภายใน สีมานี้ย่อมสมมติทับสีมาด้วยสีมา สีมาอันภิกษุกำหนดสมมติให้พ้นจากสีมาวิบัติทั้ง ๑๑ อย่างเหล่านี้ ด้วยประการฉะนี้

• ประกอบด้วยสี่มาสम्บัติ ๓ อย่าง

พัทธสี่มาต้องประกอบด้วยสมบัตติ ๓ อย่าง คือ

- ๑) นิमितสมบัตติ คือ สี่มาที่ทักนิมิตอย่างใดอย่างหนึ่งในบรรดานิมิต ๘ อย่าง
ในแต่ละทศอย่างถูกต้องแล้วสมมติขึ้น
- ๒) บริษัทสมบัตติ คือ สี่มาที่ภิกษุอย่างต่ำ ๔ รูปประชุมกันโดยนำภิกษุใน
เขตหมู่บ้านนั้นที่ไม่ได้อยู่ในพัทธสี่มาของตนๆ ก็ดี ที่ไม่ได้อยู่ในแม่น้ำ ทะเล
และสระธรรมชาตก็ดี มาเข้าหัดถบาส หรือนำฉันทะของภิกษุเหล่านั้นมา
แล้วสมมติไว้
- ๓) กรรมวาจาสมบัตติ คือ สี่มาที่สมมติขึ้นด้วยญัตติหุติยกรรมวาจาอย่างถูกต้อง
(กฐชา. ๑๑๐-๑๑๒)

พระบาฬี

สี่มาสมุหนนา

ว่าด้วยการถอนสี่มา

พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า

สีมํ ภิกขเว สมฺมณฺณเตน ปจฺมํ สฺมานสํวาสสี่มา สมฺมณฺณิตพฺพา,
ปจฺฉา ติจีวเรณ อวิปฺปวาโส สมฺมณฺณิตพฺโพ. สีมํ ภิกขเว สมุหนนเตน ปจฺมํ
ติจีวเรณ อวิปฺปวาโส สมุหนนตพฺโพ, ปจฺฉา สฺมานสํวาสสี่มา สมุหนนตพฺพา.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเมื่อจะสมมติสี่มา พึงสมมติสฺมานสํวาสสี่มา
ก่อน พึงสมมติติจีวรอวิปฺปวาโสสี่มาในภายหลัง ภิกษุทั้งหลาย เมื่อจะถอนสี่มา
พึงถอนติจีวรอวิปฺปวาโสสี่มาก่อน พึงถอนสฺมานสํวาสสี่มาในภายหลัง

เอวณฺจ ปน ภิกขเว ติจีวเรณ อวิปฺปวาโส สมุหนนตพฺโพ. พยตเตน
ภิกษุณา ปฏฺิพฺเลน สํโฆ ฅาเปตพฺโพ.

ภิกษุทั้งหลายพึงถอนแดนไม่อยู่ปราศจากไตรจีวรอย่างนี้ ภิกษุผู้ฉลาด
สามารถพึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติหุติยกรรมวาจาว่า

กรรมวาจาถอนอวิปฺปวาโสสี่มา

สุณฺหาตุ เม ภนฺเต สํโฆ, โย โส สํเฆน ติจีวเรณ อวิปฺปวาโส สมฺมโต,

ยทิ สัมสส ปตตกลล, สโฆ ตํ ติจิวเรน อวิปฺวาสํ สมฺหเนยฺย, เอสา ฌตฺติ.

สุณฺดาตุ เม ภาเนเต สโฆ, โย โส สัสมฺเน ติจิวเรน อวิปฺวาโส สมฺมโต,
 สโฆ ตํ ติจิวเรน อวิปฺวาสํ สมฺหนฺติ, ยสฺสายสมฺมโต ชมฺติ เอตฺตสฺส ติจิวเรน
 อวิปฺวาสสฺส สมฺคฺฆาโต, โส ตฺถุณฺหสฺส, ยสฺส นกฺขมฺติ, โส ภาเสยฺย.

สมฺมโต โส สัสมฺเน ติจิวเรน อวิปฺวาโส, ชมฺติ สัมสส, ตสฺมา ตฺถุณี.
 เอวเมตํ ธารยามี.

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า แดนไม่อยู่ปราศจากไตรจีวรแห่งใด
 ที่สงฆ์สมมติไว้แล้ว ถ้าปัดตกล้มล้มมีแก่สงฆ์ สงฆ์ฟังถอนแดนไม่อยู่ปราศจาก
 ไตรจีวรนั้น นี้เป็นญัตติ

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า แดนไม่อยู่ปราศจากไตรจีวรแห่ง
 ใดที่สงฆ์สมมติไว้แล้ว สงฆ์ถอนแดนไม่อยู่ปราศจากไตรจีวรแห่งนั้น ท่านรูป
 ใดเห็นด้วยการถอนแดนไม่อยู่ปราศจากไตรจีวรนั้น ท่านรูปนั้นพึงนั่ง ท่าน
 รูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง

แดนไม่อยู่ปราศจากไตรจีวรแห่งนั้นสงฆ์ถอนแล้ว สงฆ์เห็นด้วย
 เพราะฉะนั้น จึงนั่ง ข้าพเจ้าขอถือความนิ่งนั้นเป็นมตಿಯ่างนี้

เอวณฺจ ปน ภิกฺขเว สมานสัวาสสึมา สมฺหนตฺตพฺพา. พฺยตฺเตน
 ภิกฺขุณา ปฏฺิพฺเลน สโฆ ฌาเปตฺตพฺโง.

ภิกษุทั้งหลายพึงถอนสมานवासสีมาอย่างนี้ ภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึง
 ประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาว่า

กรรมวาจาถอนสมานสังวาสสีมา

สุณฺดาตุ เม ภาเนเต สโฆ, ยา सा สัสมฺเน สึมา สมฺมตา สมานสัวาสา
 เอกุโปสธา, ยทิ สัมสส ปตตกลล, สโฆ ตํ สิมํ สมฺหเนยฺย สมานสัวาสํ
 เอกุโปสถํ, เอสา ฌตฺติ.

สุณฺดาตุ เม ภาเนเต สโฆ, ยา सा สัสมฺเน สึมา สมฺมตา สมานสัวาสา
 เอกุโปสธา, สโฆ ตํ สิมํ สมฺหนฺติ สมานสัวาสํ เอกุโปสถํ, ยสฺสายสมฺมโต
 ชมฺติ เอตฺตสฺส สึมาย สมานสัวาสา ย เอกุโปสธาย สมฺคฺฆาโต, โส ตฺถุณฺหสฺส,
 ยสฺส นกฺขมฺติ, โส ภาเสยฺย.

สมุหตา สา สีมา สัมเน สมานสังวาส เอกุโปสถา, ขมติ สัมสส,
ตสฺมา ตฺณหิ. เอวเมตํ ธารยามิ.

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า สมานสังวาสสีมามีอุโปสถเดียวกัน
แห่งใดที่สังฆ์สมมติแล้ว ถ้าบัตตกัลละมีแก่สงฆ์ สงฆ์พึงถอนสมานสังวาสสีมา
มีอุโปสถเดียวกันนั้น นี่เป็นญัตติ

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า สมานสังวาสสีมามีอุโปสถเดียวกัน
แห่งใดที่สังฆ์สมมติแล้ว สงฆ์ถอนสมานสังวาสสีมามีอุโปสถเดียวกันนั้น ท่าน
รูปใดเห็นด้วยกับการถอนสมานสังวาสสีมามีอุโปสถเดียวกันนั้น ท่านรูปนั้น
พึงนั่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง

สมานสังวาสสีมามีอุโปสถเดียวกันนั้น สงฆ์ถอนแล้ว สงฆ์เห็นด้วย
เพราะฉะนั้นจึงนั่ง ข้าพเจ้าขอถือความนิ่งนั้นเป็นมติอย่างนี้

(วิ.มหา. ๔/๑๔๔-๖/๒๐๑-๓)

อรรถกถา

ในคำนี้ว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงถอนแดนไม่อยู่ปราศจากไตรจีวร
อย่างนี้ (เอวญจ ปน ภิกฺขเว ติจิวเรณ อวิปฺวาโส สมุหนฺตพฺโพ) ภิกษุผู้
จะถอนพึงทราบธรรมเนียม ในการถอนนั้นมีธรรมเนียมดังนี้ :-

ภิกษุไม่พึงอยู่ในขันทสีมาถอนอวิปवासสีมา¹ ไม่พึงอยู่ในอวิปवास
สีมาถอนแม้ขันทสีมาเหมือนกัน ต้องอยู่ในขันทสีมาถอนขันทสีมาเท่านั้น
และอยู่ในสีมานอกนี้ถอนสีมานอกนี้

***ธรรมดาสีมาอันภิกษุทั้งหลายจะถอนได้ด้วยเหตุ ๒ ประการ คือ

๑. เพื่อทำสีมาเล็กตามปกติให้ใหญ่ขึ้น

เพื่อต้องการขยายอาวาสให้กว้างออกไปอีก

๒. เพื่อร่นสีมาใหญ่ตามปกติให้เล็กลงไปอีก

เพื่อต้องการอำนวยการให้แก่วัดของภิกษุเหล่าอื่น

ในขันทสีมาและอวิปवासสีมาเหล่านั้น ถ้าภิกษุรู้จักขันทสีมาและ
อวิปवासสีมา ก็จักอาจถอนและผูกได้ แต่เมื่อรู้จักขันทสีมา แม้ไม่รู้จัก
อวิปवासสีมาก็อาจถอนและผูกได้

1 คำว่า อวิปवासสีมา ในที่นี้ ท่านกล่าวหมายถึง มหาสีมา (สารตถ. ๓/๓๓๒)

เมื่อไม่รู้จักขันตสึมา รู้จักอวิปวาตสึมาเท่านั้น ให้อยู่ในที่ที่ปราศจาก
ความสงสัย¹ ว่าจะเป็นขันตสึมา มีลานพระเจดีย์ ลานโพธิ์ และโรงอุโบสถ
เป็นต้น บางทีอาจจะถอนได้ แต่ไม่อาจผูกคืนได้เลย² ถ้าจะผูกก็พึงทำความ
 คบเกี่ยวสึมาแล้วทำวิหารไม่ให้เป็นวิหาร³ เพราะเหตุนั้น (เมื่อไม่รู้จัก
 ขันตสึมา) จึงไม่ควรถอน

ส่วนภิกษุเหล่าใดไม่รู้จักสึมาทั้ง ๒ ภิกษุเหล่านั้น ไม่อาจจะถอนและ
 ผูกได้เลย

*****จริงอยู่ ธรรมดาสึมานี้ไม่เป็นสึมาได้เพราะกรรมวาจาหรือเพราะ
 ความเสื่อมสูญแห่งพระศาสนา (อภฺยฺหิ สึมา นาม กมฺมวาจาย วา อสึมา
 โหติ สาสนนฺตรธานเณ วา)**

และภิกษุผู้ไม่รู้จักสึมา ไม่อาจทำกรรมวาจา[ผูกสึมา]ได้ ดังนั้น ภิกษุ
 ผู้ไม่รู้จักสึมาไม่พึงถอน ส่วนภิกษุรู้จักดีเท่านั้นพึงถอนและพึงผูกสึมา

(วิ.ภฺย. ๓/๑๒๓-๔)

ฎีกา

ถามว่า : เพราะคำในอรรถกถาว่า ส่วนภิกษุรู้จักดีเท่านั้นพึงถอนและ
 พึงผูกสึมา (สาธุกํ ปน ญตฺวาเยว สมฺมฺหนิตฺตพฺพา เจว พฺนฺธิตฺตพฺพา จ) (ดังนั้น)
 เมื่อรู้จักสึมาเท่านั้น จึงจะสามารถถอนสึมาได้ เมื่อไม่รู้ จะถอนได้อย่างไร ?

ตอบว่า : ในเรื่องการถอนสึมานี้ การรู้จักสึมาหรือขอบเขตของสึมา
 หาใช่องค์ไม่ **องค์[ของการถอนสึมา]มี ๒** คือ

๑) การที่ภิกษุตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไปดำรงอยู่ในภายในสึมา

1 คำว่า ในที่ที่ปราศจากความสงสัย (นิราสจกฺกฺจฺจาเน) คือ ในที่ที่ไม่เป็นขันตสึมา. อนึ่ง
 ท่านกล่าวคำนี้ไว้ เพราะถึงแม้จะมีมหาสึมาอยู่ แต่ท่านก็ปรารถนา(คือผูก)ขันตสึมาอีกเพื่อให้
 ทำกรรมได้สะดวก ดังนั้น ท่านจึงไม่ผูกขันตสึมาไว้ในที่ที่คนจำนวนมากประชุมกันมีลานพระ
 เจดีย์เป็นต้น. แต่ถึงจะผูกขันตสึมาไว้ในที่แม่เหล่านั้น ก็จัดว่าผูกดีแล้วนั่นเอง ย่อมเป็นเช่นกับ
 มหาสึมา (วิมฺติ. ๒/๒๐๒)

2 เพราะไม่ได้ถอนขันตสึมาก่อน (เนื่องจากไม่รู้ขันตสึมา) (วิมฺติ. ๒/๒๐๒)

3 คำว่า ทำวิหารไม่ให้เป็นวิหาร (อวิหาริฺ กเรยฺย) คือ ทำให้เป็นที่ไม่สมควรกระทำสังฆกรรม.
 อธิบายว่า จริงอยู่ ในครั้งก่อน ในที่ที่ปราศจากความสงสัยมีลานพระเจดีย์เป็นต้น อาจที่จะทำ
 สังฆกรรมได้ บัดนี้ แม้การที่เคยทำได้นั้นก็พลอยเสียไปด้วย (วิมฺติ. ๒/๒๐๒)

๒) สวดกรรมวาจา[ถอนสีมา] ด้วยใส่ใจว่า “พวกเราจักถอนสีมา” เพราะเหตุนั้น เมื่อถึงพร้อมด้วยองค์ ๒ นี้แล้ว แม้จะไม่รู้จักสีมาก็สามารถถอนได้ (วิ.ลจฺการ. ๑/๓๑๔)

วินิจฉัยเรื่องการถอนสีมา

ถ้ารู้ที่ของสีมาเก่าแน่นอน ก็สามารถเข้าไปสวดถอนในสีมาเก่าได้เลย แต่ถ้าไม่รู้แน่ ให้ตีตารางมีขนาดประมาณเตี๋ย คือแต่ละช่องขนาด ๕ ศอก x ๒ ศอกครึ่ง¹ ทั่วบริเวณที่ต้องการถอน และตีเลยเผื่อออกมาอีก ๑-๓ ช่อง² นำฉันทะของภิกษุที่อยู่ในเขตหมู่บ้านนั้นมา เวลาถอน ให้ภิกษุ ๕-๖ รูป ยืนไม่ละหัดถาสกันจนเต็มช่อง สวดกรรมวาจาถอนไปที่ละช่อง โดยถอนรอบนอกก่อนจนครบทุกช่อง ส่วนภิกษุที่เหลือก็ให้ฉันทะ

แม้ไม่รู้ว่สีมาเก่าอยู่ตรงไหนก็ถอนได้ เพราะภิกษุยืนอยู่ในช่วงพื้นที่เพียงเท่านั้น คงจะอยู่ในท่ามกลางสีมาทั้งสองนั้นบ้างเป็นแน่

(ดูความพิสดารใน วิมติ. ๒/๒๐๓, วิ.ลจฺการ. ๑/๓๑๓-๓๒๕)

1 *สีมาที่มีชื่อเสียงที่สุด คือ กัลยาณีสีมา ใช้ช่องละ ๕ ศอก x ๕ ศอก (วิ.ลจฺการ. ๑/๓๑๕)

2 ส่วนมติของวิมตฺวินนทนีฎีกา ท่านให้ตีเผื่อ ๑ เลททุบาท (ประมาณ ๕๐ ม.) เพื่อป้องกันสีมาเก่าแหลมเข้ามาแล้วจะเป็นเหตุให้ถอนไม่สำเร็จ (แต่สำหรับพื้นที่ในประเทศไทย สีมา ๓ เหลี่ยมแหลมไม่น่าสงสัย เพราะตามบันทึก สีมาไทยนิยมผูกสีมา ๔ เหลี่ยม)

อพัทธสีมา

คามสีมา

พระบาท

อสมมตาย ภิกขเว สีมา ย อฏฺฐปิตาย ย คามิ วา นิคมิ วา
อุปนิสฺสาย วิหฺรติ. ยา ตสฺส วา คามสฺส คามสีมา, นิคมสฺส วา นิคมสีมา,
อัย ตตฺถ สฺมานสังฺวาสา เอกุโปสฺสา.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อสีมาที่สงฆ์ยังไม่ได้สมมติ ยังไม่ได้ตั้งสีมา ภิกษุ
สงฆ์อยู่อาศัยหมู่บ้านหรือนิคมใด เขตของหมู่บ้านนั้นเป็นคามสีมาบ้าง
เขตของนิคมนั้นเป็นนิคมสีมาบ้าง สีมานั้นในหมู่บ้านหรือนิคมทั้งสองนั้นเป็น
สมานสังวาส มีอุโบสถเดียวกัน (วิ.มหา. ๔/๑๔๗/๒๐๓)

อรรถกถา

ครั้งแสดงสมานสังวาสและความที่สีมามีอุโบสถเดียวกัน ด้วย
อำนาจ แห่งพัทธสีมาอย่างนี้ บัดนี้ เมื่อจะแสดงสมานสังวาสและความเป็น
สีมามีอุโบสถเดียวกันนั้นในโอกาสแม่ที่มีได้ผูกสีมา ท่านจึงกล่าวคำว่า ภิกษุ
ทั้งหลาย เมื่อสีมาที่สงฆ์ยังไม่ได้สมมติ ยังไม่ได้ตั้ง (อสมมตาย ภิกขเว
สีมาย อฏฺฐปิตาย) เป็นต้น

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ยังไม่ได้ตั้ง (อฏฺฐปิตาย) ความว่า ยัง
ไม่ได้กำหนดไว้ และในคำนี้ แม้ครกก็เป็นอันถือด้วยศัพท์ว่า คาม นั้นเอง

ในสีมาเหล่านั้น ผู้ใหญ่บ้านนั้นได้พลีในพื้นที่เท่าใด พื้นที่เท่านั้น
จะเล็กหรือใหญ่ก็ตาม นับได้ว่า คามสีมา ทั้งนั้น (ยตฺตเก ปเทเส ตสฺส
คามสฺส โภชกา พลี ลภฺนติ, โส ปเทโส อปโป วา โหตุ มหนฺโต วา
คามสีมาเตวฺว สงฺขยํ คจฺฉติ) แม้ในนครสีมาและนิคมสีมาก็มีนัยนี้เหมือนกัน

(วิ.อฏฺ. ๓/๑๒๔)

1 ผู้บริโภคมหมู่บ้าน (=ผู้ที่ได้พลีจากหมู่บ้าน) ชื่อว่า ผู้ใหญ่บ้าน (คามโภชก)

พลี คือ ภาชีอากร ภาชีอากรท่านเรียกว่า พลี เพราะคำว่า พลี แปลว่า สิ่งที่ใช้สำหรับเลี้ยงชีพ
ของพวกผู้ปกครองหมู่บ้าน (ปาจิตฺตยาทีโยชนา. ๒๘๘)

ฎีกา

คำว่า **ได้พืล (พืล ลกนติ)** นี้ เป็นการกล่าวโดยมาก ความจริงบรรดาภูมิภาคที่ถูกบันทึกในหนังสือของทางราชการด้วยคำเป็นต้นว่า **“หมู่บ้านนี้มีพื้นที่เท่านี้กรีส”** ดังนี้ พื้นที่ส่วนใดๆ ไม่ได้เก็บพืล เช่น บึง เหมือนน้ำ ป่าช้า ภูเขาเป็นต้น แม้พื้นที่นั้นก็เป็น คามสีมา เช่นกัน จริงอยู่ ภูมิภาคที่พระราชทานเป็นต้นกำหนดไว้[ให้เป็นเขตหมู่บ้านหนึ่ง] นอกจากแม่น้ำ ทะเล และสละธรรมชาติแล้ว **ทั้งหมดพึงทราบว่าเป็นคามสีมา¹** (วิมติ. ๒/๒๐๔)

วินิจฉัยเรื่องคามสีมา²

สมัยก่อน คามโกชกก็ได้แก่บุคคลที่พระราชทานหมู่บ้านให้เป็นรางวัลความดีความชอบบางอย่าง ซึ่งอาจจะยกให้เพียงหมู่บ้านเดียวหรือหลายๆหมู่บ้านก็ได้ (อาจจะยกให้เพียงบางส่วนของหมู่บ้านก็ได้ ซึ่งจะกล่าวถึงตอนวิสูงคามสีมาข้างหน้า) ซึ่งหมู่บ้านเหล่านี้เรียกว่า **บ้านส่วย** เมื่อได้รับพระราชทานแล้ว คามโกชกไม่ได้เป็นเจ้าของบ้านส่วยนั้น เพียงแต่จะได้ส่วนภาษีจากหมู่บ้านเป็นรายได้เลี้ยงชีพ และต้องเป็นผู้ปกครองดูแลความสงบเรียบร้อยเป็นหูเป็นตาให้พระราชาด้วย เช่นในเรื่องความเป็นมาของท้าวสั๊กกะที่คามโกชกไปกราบทูลพระราชาวา มีชาวบ้านกลุ่มหนึ่งตั้งตนเป็นกบฏต่อพระราชาราช

สมัยนี้ หากพิจารณาเทียบกับสมัยก่อน ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน นายอำเภอเป็นต้น จะเหมือนกับคามโกชกสมัยก่อน แต่จะได้รับส่วนแบ่งจากภาษีที่เรียกว่าเงินเดือนแทนบ้านส่วย โดยผู้ใหญ่บ้านเทียบได้กับคามโกชกระดับที่ได้รับบ้านส่วย ๑ หมู่บ้าน กำนันและนายอำเภอเป็นต้นเทียบได้กับคามโกชกระดับที่ได้รับบ้านส่วยหลายๆ หมู่บ้าน แต่ไม่มีหน้าที่เกี่ยวกับการเก็บภาษีจากชาวบ้านโดยตรงเหมือนกับคามโกชกในสมัยก่อน

เนื่องจากหลักฐานแสดงข้อกำหนดของคามสีมามีคำพูดถึงคามโกชก

1 แม่น้ำ ทะเล และสละธรรมชาติแม้จะอยู่ในเขตของหมู่บ้านแต่ก็จัดว่าเป็นสีมาอีกอย่างหนึ่งไม่ใช่คามสีมา

2 เรียบเรียงโดย พระอาจารย์มหาสุพล สุจิณโณ

ซึ่งเป็นผู้เก็บภาษีอยู่ด้วย ปัจจุบันการบริหารบ้านเมืองก็เปลี่ยนรูปแบบไป มีองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล และเทศบาลตำบล ซึ่งสามารถเรียกเก็บภาษีจากประชาชนในหมู่บ้านในเขตตำบลได้ เหมือนกับ คามโฆทก์ในสมัยก่อน ดังนั้น จึงอาจมีผู้สงสัยว่า **เขตคามสีมาหนึ่งจะเท่ากับ เขตพื้นที่ของตำบลหนึ่งเลยหรือไม่ ?**

ความจริง เขตคามสีมาหนึ่งไม่ได้มีหลักในการกำหนดตามเขตเรียกเก็บภาษีเขตหนึ่งเลย เพราะถ้ากำหนดตามเขตเรียกเก็บภาษี เขตหมู่บ้านหนึ่ง ทั้งในสมัยก่อนและปัจจุบันก็จะรวมเขตพื้นที่ของหลายๆ หมู่บ้านเข้าเป็นอันเดียวกัน

คืออย่างไร ?

สมัยก่อน คามโฆทก์บางคนมีบ้านส่วยเป็น ๑๐๐ เป็น ๑,๐๐๐ หมู่บ้านก็มี เมื่อเป็นเช่นนี้ คามสีมาหนึ่งก็จะรวมเขตพื้นที่ของหลายๆ หมู่บ้านเข้าด้วยกัน

สมัยนี้ ก่อนที่จะมีองค์การบริหารส่วนตำบล หรือเทศบาลตำบล ผู้ใหญ่บ้านก็ได้เป็นคนเก็บภาษีของหมู่บ้าน ผู้เก็บภาษีคือสรรพากรอำเภอ ซึ่งเรียกเก็บภาษีจากทุกๆ หมู่บ้านในเขตพื้นที่ของอำเภอ ดังนั้น เมื่อกำหนดตามเขตเรียกเก็บภาษีเขตหนึ่ง คามสีมาก็จะมีเขตพื้นที่ทั้งอำเภอเลยทีเดียว

สรุปว่า คามสีมาที่มีการรวมพื้นที่หลายๆ หมู่บ้านเข้าด้วยกันดังกล่าวนี้ เราจะไม่เคยเห็นกล่าวไว้ที่ไหนเลย เห็นแต่ว่า เขตหมู่บ้านหนึ่งมีพื้นที่เท่าใดนี้ชื่อว่า คามสีมา

เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วจะกำหนดอย่างไร ?

กำหนดตามคำในฎีกาที่ว่า

“ภูมิภาคที่ถูกบันทึกในหนังสือของทางราชการด้วยคำเป็นต้นว่า “หมู่บ้านนี้มีพื้นที่เท่านี้กรีส” ฯลฯ เป็นคามสีมา”

ถามว่า ในปัจจุบันนี้ บางแห่งเป็นหมู่บ้านใหญ่มีการแบ่งย่อยออกเป็นหลายๆ หมู่ อีก คือ หมู่ ๑ หมู่ ๒ หมู่ ๓ เป็นต้น เมื่อเป็นดังนี้ เขตคามสีมาหนึ่งควรจะกำหนดอย่างไร ?

มีข้อมูลทางราชการเกี่ยวกับหมู่บ้านว่า

หมู่บ้าน เป็นรูปแบบการปกครองลักษณะปกครองท้องที่ นับเป็นเขตการปกครองขนาดเล็กที่สุดของพื้นที่ไทยโดยแบ่งย่อยออกจากตำบลอีกทีหนึ่ง ในการปกครองหมู่บ้าน กำหนดให้หมู่บ้านมีผู้ใหญ่บ้าน ทำหน้าที่ปกครองหมู่บ้าน และมีผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน โดยผู้ใหญ่บ้านจะถูกเลือกขึ้นมาจากประชากรในหมู่บ้านนั้น แล้วจึงได้รับแต่งตั้งจากนายอำเภอท้องที่

จากข้อมูลนี้ทำให้ทราบว่า เขตหมู่บ้านที่ปกครองโดยผู้ใหญ่บ้านคนหนึ่ง เป็นเขตขนาดเล็กที่สุดที่ทางราชการกำหนดไว้ และความจริง หมู่ที่ ๑ หมู่ที่ ๒ เป็นต้นอันเป็นส่วนย่อยในหมู่บ้านใหญ่นั้น แต่ละหมู่จะมีชื่อเรียกต่างหากด้วย ดังนั้น จะสงเคราะห์ว่าเป็นวิสุคามก็สมควร

สรุปว่า **เขตคามสี่มาหนึ่งๆ** สามารถกำหนดตามเขตพื้นที่ของหมู่ที่ ๑ หมู่ที่ ๒ เป็นต้นในหมู่บ้านใหญ่ได้เลย

ส่วนในเขตเทศบาลเมืองและเทศบาลนครมีข้อมูลทางราชการว่า หากท้องถื่นใดได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นเทศบาลเมืองไปแล้วเป็นเวลา ๑ ปี ตำแหน่งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน แพทย์ประจำตำบล และสารวัตรกำนันในท้องถื่นนั้นๆ จะถูกยกเลิกไปด้วย ในเทศบาลเมืองหรือเทศบาลนครจะไม่มีหมู่บ้าน แต่จะเรียกว่า “ชุมชน”¹ แทน

ดังนั้น ในเขตเทศบาลเมืองหรือเทศบาลนคร **เขตคามสี่มาหนึ่งๆ** จึงควรกำหนดตามเขตของชุมชนหนึ่งๆ ได้ เพราะเขตชุมชนใช้แทนหมู่บ้านที่สำคัญทางราชการเป็นผู้กำหนด มีชื่อเรียกเป็นเฉพาะของตน ไม่ใช่ชาวบ้านกำหนดกันเองเท่านั้น

ส่วนในกรุงเทพมหานคร ไม่มีการกำหนดแบ่งเป็นเขตชุมชนไว้ครอบพื้นที่ทั้งหมด อาจจะเรียกกันว่าชุมชนนั้นชุมชนนี้เป็นบางพื้นที่เท่านั้นเอง การกำหนดแบ่งเขตที่ครอบคลุมนั้นเล็กที่สุดคือแขวงซึ่งเทียบเท่ากับตำบล ดังนั้น **เขตคามสี่มาหนึ่งๆ** จึงควรกำหนดตามเขตพื้นที่ของแขวงหนึ่งๆ ถึงจะใหญ่ไปก็ว่าไม่ได้ เพราะทางการกำหนดไว้แบบนี้

1 แต่ละชุมชนจะมีการเลือกประธาน

อรรถกถา

วิสุงคามสีมา

พระราชาทรงกำหนดพื้นที่ส่วนหนึ่งใด ในเขตหมู่บ้านหนึ่งนั่นเอง ว่า “นี่จึงเป็นหมู่บ้านหนึ่งต่างหาก (วิสุงคาม)” แล้วพระราชทานแก่บางคน แม้พื้นที่ส่วนนั้นก็จัดเป็นวิสุงคามสีมาเหมือนกัน (ยมปิ เอกสมิเยว คามกเขตเต เอก ปเทสิ “อัย วิสุคามา โหตุ”ติ ปริจฉินทิตฺวา ราชา กสฺสจฺจ เทติ, โสปิ วิสุคามา สีมา โหติเยว)

เพราะเหตุนั้น วิสุงคามสีมานั้น คามสีมา นครสีมา และนิคมสีมา ตามปกตินอกนั้นก็เป็น เช่นเดียวกับพัทธสีมานั่นเอง แต่ไม่ได้รับการคุ้มครองการ อยู่ปราศจากไตรจีวรอย่างเดียว (วิ.อฎ. ๓/๑๒๔)

ฎีกา

เพราะคำในอรรถกถาว่า “พระราชาทรงกำหนดพื้นที่ส่วนหนึ่งแต่ใดในเขตหมู่บ้านหนึ่งนั่นเองว่า ‘พื้นที่ส่วนนี้จึงเป็นหมู่บ้านหนึ่งต่างหาก (วิสุงคาม)’ ดังนี้แล้วพระราชทานแก่ใครบางคน พื้นที่เมื่อนั้นจัดเป็น วิสุงคามสีมา” ดังนั้นพระราชาทรงกำหนดพื้นที่ส่วนใดในเขตหมู่บ้านตามปกติ นั่นเองว่า “จึงเป็นหมู่บ้านต่างหากจากหมู่บ้านปกติ คือ ไม่รวมกับหมู่บ้านปกติ” พื้นที่ส่วนนั้นชื่อว่า วิสุงคามสีมา

ด้วยคำว่า พื้นที่ส่วนนี้จึงเป็นหมู่บ้านหนึ่งต่างหาก (อัย วิสุคามา โหตุ) แสดงว่า ทรงกระทำเขตหมู่บ้านเดิมนั่นเองให้เป็น ๒ หมู่บ้าน คือ ไม่ใช่หมู่บ้านก่อนเท่านั้นที่เป็นหมู่บ้าน แม้พื้นที่ซึ่งถูกกำหนดแยกออกมาตอนนี้ก็เป็นหมู่บ้านต่างหากเช่นกัน.

ด้วยคำว่า พระราชาพระราชทานแก่ใครบางคน (ราชา กสฺสจฺจ เทติ) นี้ แสดงถึงว่ามีการพระราชทานแก่ผู้ใหญ่บ้าน[จริงๆ]

X อาจารย์ท่านอื่นกล่าวว่า “พระราชาทรงกำหนดพื้นที่ที่ทรงกำหนดนั้นแก่ใครบางคนว่า ‘จึงเป็นหมู่บ้านต่างหาก (วิสุงคาม)’ ดังนี้ และในเวลาทีผู้ใหญ่บ้านเก็บภาษีจากพื้นที่นั้นได้ จึงจะกลายเป็นหมู่บ้านต่างหาก (วิสุงคาม) ก่อนหน้านั้นยังเป็นไม่ได้”

คำนั้น น่าจะกล่าวโดยอ้างอิงถึงคำในคัมภีร์วินยวินิจฉยฎีกาที่ว่า “พื้นที่อันถูกกำหนดด้วยภาชีอากรอย่างนี้” (เอวฺ กเรน นิยมิตฺ ปเทโส) และ คำในคัมภีร์สีมาลังการคณฺฐีที่ว่า “พื้นที่โดยรอบที่ถูกกำหนดให้เก็บภาชีอากร จัดเป็น คามสีมา” (คามาทินฺ กรคคาหปริจฺฉินโน สมฺนุตโต ปเทโส คามสีมา)

ในคัมภีร์เหล่านั้น กล่าวถึงการกำหนดภาชีอากรไว้อย่างนี้ว่า “สำหรับ พื้นที่นี้ เก็บภาชีอากรเท่านั้น” ไม่ได้กล่าวถึงการเก็บภาชีของผู้อยู่บ้านไว้ และ ในอรรถกถา ก็กล่าวถึงการพระราชทานเท่านั้นว่า “พระราชทานแก่ใครบางคน” (ราชา กสฺสจฺ เทติ) ไม่ได้กล่าวถึงการเก็บภาชีว่า “และผู้ใหญ่บ้านยอม เก็บภาชีได้” (คามโกชโก จ พลฺล คณฺหาติ) ดังนี้ไว้เลย ดังนั้น บัณฑิตเหล่าอื่นจึงไม่ยอมรับคำนั้นเลย

เพราะฉะนั้น พระราชาผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดินทรงกำหนดว่า “พื้นที่ ประมาณเท่านั้นกรีสนในเขตหมู่บ้านนี้ จึงเป็นหมู่บ้านต่างหาก (วิสุงคาม) จาก หมู่บ้านเดิม” ดังนี้แล้วพระราชทาน[จริงๆ]¹ ด้วยวิธีเท่านั้น พื้นที่นั้นจะถูกเก็บ ภาชีหรือไม่ก็ตาม ก็พึงทราบว่าได้ชื่อว่า เป็นวิสุงคาม (ตสฺมา ปถวิสฺสโร ราชา อิมสฺมี คามกฺเขตเต เอตตฺตกริสฺมตฺโต ปเทโส บุริมคามโต วิสุคาม โหตุ”ติ ปริจฺฉินฺทิตฺวา เทติ, เอตตฺตาวตา โส ปเทโส พลฺล ปฏิกฺคหิตฺวา โหตุ อปฺปฏิกฺคหิตฺวา, วิสุคาม นาม โหตีติ ฎฺฎจฺไฟ) (วิ.ลฺงการ. ๑/๓๐๖-๘)

(สรฺป วิสุงคามสีมาต้องประกอบด้วยองค์ ๒ คือ

๑. เป็นหมู่บ้านใหม่ต่างหากที่แยกจากเขตหมู่บ้านเดิม
๒. ต้องมีการพระราชทานแก่ใครบางคน)

1 ที่ต้องมีวงเล็บว่าจริงๆ เพราะในสมัยพระฎีกาจารย์ ได้มีอาจารย์บางท่านเวลาจะสมมติสีมา ได้ขอให้พระราชากำหนดเขตที่จะสมมติสีมานั้นให้เป็นวิสุงคามชั่วคราว เพราะไม่ประสงค์จะ ชำระภิกษุในเขตหมู่บ้านใหญ่ ซึ่งพระฎีกาจารย์วินิจฉยว่า การกระทำดังนั้นไม่สอดคล้องกับ อรรถกถา (ดู วิ.ลฺงการ.)

วินิจฉัยเรื่องวิสุงคามสีมา¹

สมัยก่อน ที่มาของวิสุงคามสีมา คือ พระราชากำหนดแบ่งเขตพื้นที่บางส่วนจากหมู่บ้านเดิมพระราชทานให้เป็นบ้านส่วยแก่ใครบางคน โดยกำหนดให้เป็นหมู่บ้านต่างหากเรียกว่า วิสุงคาม ซึ่งพระสงฆ์ก็พลอยได้รับความสะดวก คือมีวิสุงคามสีมาใช้เป็นเขตสังฆกรรมไปด้วยโดยไม่ต้องชวนชวายเป็นไร

สมัยนี้ วิสุงคามไม่มีแล้ว ที่มาของวิสุงคามสีมาจึงไม่เหมือนเดิม คือเมื่อพระสงฆ์ต้องการจะมีวิสุงคามสีมาต้องชวนชวายเป็นเรื่องขอจากพระราชารองเอง แต่กระบวนขั้นตอนการทำเรื่องขอ นั้นจะไม่กล่าวในที่นี้ เมื่อขั้นตอนทุกอย่างผ่านหมด ก็จะมีพระราชกิจจานุเบกษาประกาศยกพื้นที่จากเขตหมู่บ้านเดิมพระราชทานให้เป็นวิสุงคามสีมาแก่วัดที่ขอไป โดยจะมีเจ้าหน้าที่จากทางอำเภอมากำหนดชี้เขตให้อย่างชัดเจน ความพิเศษก็คือ เขตนั้นจะไม่มีกำหนดภาวษีอีกต่อไป

ถามว่า เมื่อมีที่มาไม่เหมือนสมัยก่อนจะใช้เป็นวิสุงคามสีมาได้จริงๆ หรือไม่ ?

ตอบว่า ได้ เพราะไม่ขัดต่อข้อกำหนดของวิสุงคามสีมา กล่าวคือ

- เกิดวิสุงคามขึ้นมาจริงๆ เพราะมีการแบ่งเขตออกมาจากหมู่บ้านเดิม
- มีการยกให้วัดซึ่งเป็นนิติบุคคลโดยมีเจ้าอาวาสเป็นประธานจริงๆ เหมือนกับการยกให้แก่คามโภชกในสมัยก่อน

1 เรียบเรียงโดย พระอาจารย์มหาสุพล สุจิณฺโณ

สัตตพกันตรสีมา

พระบาฬี

อคคามเก เจ ภิกขเว อรรถณเณ สมนตา สัตตพกันตรา, อัย ตตถ
สมานสวาสา เอกุโปสธา.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าในป่าที่ไม่ใช่หมู่บ้านชั้ว ๗ อัพกันตรโดยรอบ สีมา
นี้ในป่านั้น เป็นสมานสังวาส มีอุโบสถเดียวกัน (วิ.มหา. ๔/๑๔๗/๒๐๓)

อรรถกถา

ครั้นแสดงกำหนดสีมาแก่พวกภิกษุผู้อยู่ในละแวกบ้านอย่างนี้ บัดนี้
เมื่อจะแสดงกำหนดสีมาแก่พวกภิกษุผู้อยู่ในป่า ท่านจึงกล่าวว่า ถ้า...ไม่ใช่
หมู่บ้าน (อคคามเก เจ) เป็นต้น

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ถ้า...ไม่ใช่หมู่บ้าน (อคคามเก เจ) ความ
ว่า สถานที่เป็นป่าซึ่งไม่ได้กำหนดด้วยหมู่บ้าน นิคม หรือนคร

อีกอย่างหนึ่ง คำว่า ถ้า...ไม่ใช่หมู่บ้าน (อคคามเก เจ) ความว่า ภิกษุ
อยู่ในป่าเช่นเดียวกับดงชื่อวิญญาฎวี¹ (วิ.อฎ. ๓/๑๒๕)

ในคำว่า ป่าที่ไม่ใช่หมู่บ้าน (อคคามกั นาม อรรถณเณ) นั้น ธรรมดาคำว่า
ป่าที่ไม่ใช่หมู่บ้าน หาได้ในป่าชื่อ วิญญาฎวี เป็นต้น หรือในเกาะเล็ก ๆ อัน
ไม่ใช่ทางสัญจรของพวกชาวประมง² ในท่ามกลางทะเล (กฐชา. ๑๑๒)

ฎีกา

อนึ่ง ในเรื่องนี้ พึงทราบความต่างกันของหมู่บ้าน นิคม และนคร
ทั้งสามอย่างเหล่านี้ว่า

นิคม คือ หมู่บ้านที่ไม่มีกำแพงล้อม มีตลาด

นคร คือ สถานที่ที่มีกำแพงและตลาด

หมู่บ้าน คือ สถานที่ที่ตรงกันข้ามกับนิคมและนครนั้นๆ (คือ ไม่มี
กำแพงและตลาด) (กฐชา. นวฎี. ๒๗๑)

1 ป่าวิญญาฎวี บางปาฐะมีรูปว่า วิชญาฎวี เป็นชื่อป่าแห่งหนึ่งอยู่ทางอินเดียตอนใต้ เป็นป่าที่
ไฟไหม้ใหม่

2 คำว่า ไม่ใช่ทางสัญจร (อคมนปถสฺส) คือ เป็นหนทางที่ไม่สามารถจะไปได้ ท่านประสงค์เอา
สถานที่ที่ไม่สามารถจะไป-กลับในวันเดียวได้ แต่เมื่อกล่าวอย่างต่ำว่าชาวประมงเหล่านั้นไปถึง
ก็จะนับเป็นคามสีมา ภิกษุไม่ชำระคามสีมาในเกาะนั้น จะกระทำการม ย่อมไม่สมควร

คำว่า ในป่าที่คล้ายกับป่าวิญญาภูวิ (วิญญาภูวิสทิเส อรรถเม) ได้แก่ ในป่าที่ไม่มีการเรียกขานกันว่าเป็นหมู่บ้านว่า “เขตพื้นที่นี้เป็นของหมู่บ้านโน้น” และในป่าที่ไม่มีชาวบ้านมาไถหว่าน

สรุปว่า พื้นที่ใดๆ ก็ตามที่ไม่ได้เป็นเขตของหมู่บ้าน ทั้งไม่ใช่แม่น้ำทะเล และสรรพธรรมชาติ (จะมีป่าไม้หรือไม่ก็ตาม) ทั้งหมดนั้นพึงทราบว่าเป็นอรัญญีสีมา (สัตตพกันตรสีมา) (ยํ ยณฺหิ อคมาเขตตฺถุตํ นทิสฺมุตฺท-ชาตฺสฺสรวิริหิตํ ปเทสํ, ตํ สพฺพํ อรรถญฺสีมาติ เวทิตพฺพํ) (วิมติ. ๒/๒๐๖)

(สรุป สถานที่ที่จะใช้เป็นสัตตพกันตรสีมาได้ มี ๒ ที่ คือ

- ๑) ป่าที่ไม่ได้ขึ้นทะเบียนเป็นเขตของหมู่บ้านใดๆ
- ๒) เกาะกลางทะเล ที่ชาวประมงไม่สามารถไป-กลับได้ทันในวันเดียว)

วินิจฉัยเรื่องสัตตพกันตรสีมา¹

• การที่จะกำหนดว่าเป็นสีมาป่าได้หรือไม่ในปัจจุบัน

เมื่อท่านให้หลักโดยสรุปไว้ว่า ต้องเป็นพื้นที่อันไม่ได้เป็นเขตของหมู่บ้าน ก็จะต้องต่อการกำหนด เพราะปัจจุบันนี้ แต่ละหมู่บ้านจะมีแผนที่แสดงเขตไว้อย่างชัดเจน ดังนั้น เมื่อภิกษุเข้าไปอาศัยอยู่ในพื้นที่ใดซึ่งจะเป็น วัดหรือไม่ก็ตาม หากพื้นที่นั้นไม่ได้อยู่ในเขตของหมู่บ้านใดหมู่บ้านหนึ่งแล้ว ก็จะสามารถใช้พื้นที่นั้นเป็น อรัญญีสีมาหรือสัตตพกันตรสีมาได้ และพื้นที่ดังกล่าวนี้จะหาได้ในเขตป่าสงวนของอุทยานแห่งชาติเป็นต้น

• ไม่ควรผูกพัทธสีมาในพื้นที่อันไม่ได้เป็นเขตของหมู่บ้าน

ในฎีกาท่านกล่าวว่า การผูกสีมาในป่าไม่เกิดประโยชน์อะไร เพราะ เขตของสัตตพกันตรสีมาที่พระผู้มีพระทรงอนุญาตไว้ในป่าก็ไม่ได้หายไปด้วยการผูกสีมานั้น ดังนั้น แม้จะสมมติแล้ว เขตทำสังฆกรรมก็ยังกำหนดตาม สัตตพกันตรสีมาอยู่ดี เพราะฉะนั้น ในปัจจุบันนี้ วัดป่าใดไม่ได้อยู่ในเขตพื้นที่ของหมู่บ้าน ไม่ควรสมมติสีมาอีก เว้นแต่จะสมมติในเขตที่ได้รับพระราชทาน วิสุคามสีมา

1 เรียบเรียงโดย พระอาจารย์มหาสุพล สุจิณฺโณ

อรรถกถา

ครั้งนั้น ๗ อัปภันดรโดยรอบจากโอกาสที่ภิกษุนั้นยืน จัดเป็น
สมานสังวาสสีมา สีมานี้ได้การค้ำการอยู่ปราศจากไตรจีวรด้วย

ใน ๗ อัปภันดรเหล่านั้น ๑ อัปภันดรประมาณ ๒๘ ศอก (๑๔ ม.)
๗ อัปภันดร (๙๘ ม.) โดยรอบของสงฆ์ผู้อยู่ตรงกลางเป็น ๑๔ อัปภันดร
(๑๙๖ ม.) โดยทะแยง (เส้นผ่าศูนย์กลาง) (วิ.อฎฐ. ๓/๑๒๕)

อนึ่ง สีมานี้ย่อมขยายออกไปได้ด้วยอำนาจแห่งบริษัท เพราะเหตุ
นั้น ภิกษุควรกำหนดอัปภันดร โดยนับตั้งแต่ท้ายบริษัทออกไปโดยรอบ¹

(กัจจนา. ๑๑๓)

ฎีกา

***พึงทราบไว้ เมื่อมีความประสงค์ให้เป็นสีมาเท่านั้น อุทกุกเขป-
สีมาและสัตตัพภันดรสีมาจึงจะเกิดขึ้น หากยังไม่ได้ประสงค์เช่นนั้น สีมาก็
ยังไม่เกิดขึ้น² (สีมาเปกุกเขย สติ เอว อุทกุกเขปสัตตัพภันดรสีมา อุปปชชุนตี,
นาสตีติ ทฎฐพัพพะ) (วิมตี. ๒/๒๐๗)

อนึ่ง เมื่อมีความมุ่งหวัง[ทำสังฆกรรม] ในการเกิดขึ้นของสีมา ด้านที่
มีเขตเพียงพอก็จะเกิดสัตตัพภันดรสีมาและอุทกุกเขปสีมาเต็มเองที่เดียว ส่วน
ด้านที่ไม่พอ สัตตัพภันดรสีมาและอุทกุกเขปสีมาก็จะเกิดตามขนาดเขตของ
ตนเท่านั้น ไม่เกิดในภายนอก (อเปกุกเขย สีมุปปตติยัม ปน ยโต ปโหติ, ตตถ
สัตตัพภันดรอุทกุกเขปสีมา สยเมว ปริปัญณณา ชายนุตติ. ยโต ปน น ปโหติ,
ตตถ อตตโน เขตตปุปมาณเณว ชายนุตติ, น พหิ)³ (วิมตี. ๒/๒๐๘)

1 เพราะท่านให้กำหนด ๗ อัปภันดรแต่ละด้านจากภิกษุที่อยู่นอกสุด ดังนั้น ถ้ามีภิกษุหลายรูป
ประชุมกันทำสังฆกรรม เส้นผ่าศูนย์กลางจะมากกว่านี้

2 คือเมื่อเข้าไปในป่าแล้ว ถ้ายังไม่มีใจมุ่งจะทำสังฆกรรม สัตตัพภันดรสีมาจะไม่เกิดขึ้น เมื่อมี
ใจมุ่งจะทำสังฆกรรม ด้านละ ๗ อัปภันดรโดยรอบจากภิกษุที่อยู่ริมสุดแต่ละด้านก็จะเกิดขึ้นเป็น
สัตตัพภันดรสีมาเองโดยไม่ต้องมีพิธีกรรมใดๆ แม้นในแม่น้ำ ทะเล และสระธรรมชาติก็เช่นนี้

3 คือ ถ้าพื้นที่ของเขตที่ไม่ใช่หมู่บ้านมีไม่พอตามกำหนดขนาดของสัตตัพภันดรสีมา เมื่อสงฆ์
เข้าไปดำรงอยู่แล้วมีใจมุ่งจะทำสังฆกรรม ด้านที่มีเขตเพียงพอก็จะเกิดเขตสีมาตามกำหนด ด้าน
ที่ไม่พอเขตสีมาก็จะไปเท่าที่ได้เท่านั้น จะไม่เลยเข้าไปในเขตพื้นที่หมู่บ้าน

อรรถกถา

ถ้าสงฆ์ ๒ ฝ่ายแยกกันทำวินัยกรรม ในระหว่าง ๗ อัพภัณฑร ทั้งสองควรเว้น ๗ อัพภัณฑรหนึ่งอีกอันหนึ่งไว้เพื่อประโยชน์แก่อุปัชฌาระ

(วิ.อฎ. ๓/๑๒๕)

ภิกษุผู้ดำรงอยู่ในขอบเขตโดยละหัดถบาสและภิกษุผู้ดำรงอยู่ ไม่ล่วงเลยขอบเขตอื่นอันมีขนาดเท่ากันในภายนอกเขต¹ ย่อมทำให้กรรมเสีย นี่เป็นข้อตัดสินในอรรถกถาทั้งปวง (ปริจฺเจทพฺภนฺตเร หตฺถปาสํ จิตฺตปิ ปริจฺเจทโต พหิ อญฺญํ ตตฺตกัณฺเวย ปริจฺเจทํ อนตฺติกฺกมิตฺวา จิตฺตปิ กมฺมํ โกเปตี, อิํ สพฺพพญฺจกถาสฺส สนฺนิฏฺฐจฺานํ) (กฐา. ๑๑๔)

ฎีกา

คำว่า **เพื่อประโยชน์แก่อุปัชฌาระ (อุปัชฌารตถาย)** ความว่า เพื่อประโยชน์แก่สัมมันตริก (เขตคันระหว่างสีมา) โดยจะเว้นไว้เกินกว่า ๗ อัพภัณฑร ก็ควร แต่น้อยกว่านั้น ไม่ควรเลย เพราะขอบเขต ๗ อัพภัณฑรนั้นรู้ได้ยาก ดังนั้น ถึงจะไม่มีสงฆ์อีกกลุ่มหนึ่งมาทำสังฆกรรม) ภิกษุแม้เพียงรูปเดียวที่อยู่ภายนอกก็ควรอยู่ให้เลย ๗ อัพภัณฑรไปไกลๆ ทีเดียว มิฉะนั้น จะเกิดความสงสัยว่ากรรมเสียได้ แม้ในอุทกุกเขปสีมาก็เช่นี้เหมือนกัน (วิมติ. ๒/๒๑๑)

ข้อควรระวัง

เมื่อจะทำการในสัตตภัณฑรสีมา ควรเข้าไปในป่าให้ลึกพอที่ระยะ ๗ อัพภัณฑรจากจุดทำการออกมาไม่ถึงขอบป่าพอดี เพราะถ้าพอดี ต้นไม้เถาว์ลัยเป็นต้นที่ขอบป่าซึ่งนับว่าอยู่ในเขตสัตตภัณฑรสีมานั้น อาจจะเชื่อมถึงโดยตรงกับพื้นดิน ต้นไม้เป็นต้นของคามสีมา เมื่อเป็นเช่นนี้ก็จะเกิดสังกรโทษได้ เพราะสัตตภัณฑรสีมากับคามสีมาเป็นวิสภาพะกันอยู่

1 หมายถึง ๗ อัพภัณฑรที่เว้นไว้เพื่อประโยชน์แก่อุปัชฌาระ

อุทกุกเขปสีมา

พระบาฬี

สพฺพา ภิกฺขเว นที อสีมา, สพฺโपो สมฺภูโต อสีโม, สพฺโपो ชาตสฺสโร
อสีโม.

ภิกษุทั้งหลาย แม่น้ำทั้งหมดไม่จัดเป็น[พัทธ]สีมา ทะเลทั้งหมดไม่จัด
เป็น[พัทธ]สีมา สรรพธรรมชาติทั้งหมดไม่จัดเป็น[พัทธ]สีมา

(วิ.มहा. ๔/๑๔๗/๒๐๓)

อรรถกถา

คำว่า ภิกษุทั้งหลาย แม่น้ำทั้งหมดไม่จัดเป็นสีมา (สพฺพา ภิกฺขเว
นที อสีมา) ความว่า แม่น้ำชนิดใดชนิดหนึ่งที่ได้ลักษณะแม่น้ำ¹ แม้ภิกษุสงฆ์
ทักษิณิตแล้วทำด้วยตั้งใจว่า “พวกเราจะทำแม่น้ำนี้ให้เป็นพัทธสีมา” ก็ไม่เป็น
สีมาได้เลย แต่แม่น้ำนั้นก็เหมือนเช่นเดียวกับพัทธสีมาโดยสภาพของตนเท่านั้น
สงฆ์จะทำสังกรรม ทุกอย่างในแม่น้ำนี้ก็ควร แม้ในทะเลและสรรพธรรมชาติ
ก็มีนัยนี้เหมือนกัน

(วิ.อญ. ๓/๑๒๕)

ทะเล (สมฺภูโต) ชัดเจนแล้วทีเดียว

ก็สระใด ไม่ได้ถูกใครๆ ขุดสร้างขึ้น เป็นสระที่เกิดขึ้นเอง มีน้ำที่ไหล
มาจากที่โดยรอบขังเต็ม โดยน้ำนั้นขังอยู่ตลอด ๔ เดือนฤดูฝนดังที่ได้กล่าว
แล้วในเรื่องแม่น้ำ สระนี้ ชื่อว่า สรรพธรรมชาติ (ชาตสฺสโร)

น้ำไหลขุดเจาะทำลายฝั่งแม่น้ำหรือทะเล จนเกิดเป็นหนองน้ำ (สระ/
บึง/ทะเลสาบ) อันต้องตามลักษณะดังกล่าวนั้น แม่น้ำก็ชื่อว่า สรรพธรรมชาติ
(ชาตสฺสโร) เช่นกัน²

(กฺงฺขา. ๑๑๓)

1 ลักษณะของแม่น้ำที่จัดเป็นนทีสีมาได้ ได้กล่าวไว้แล้วในตอนต้นนิมิต คือสำหรับแม่น้ำทุกๆ
สาย ให้กำหนดเขตที่น้ำขึ้นสูงสุดตลอด ๔ เดือนฤดูฝนที่ฝนตกตามปกติดังกล่าวแล้ว เพราะ
ในหน้าแล้งที่ไม่มีน้ำเลยก็ดี ในปีที่ฝนแล้งผิดปกติ น้ำไม่ขึ้นถึงเขตนั่นก็ดี ในปีที่ฝนชุกผิดปกติ น้ำ
จึงขึ้นสูงกว่าเขตนั่นก็ดี เขตที่จะใช้เป็นอุทกุกเขปสีมาในแม่น้ำสายนั้น ก็ยังกำหนดตามเขต
น้ำขึ้นสูงสุดตามปีที่ฝนตกตามปกตินั่นเอง ไม่ได้กำหนดโดยอาศัยน้ำว่า จะต้องมีน้ำจึงจะเป็น
สีมา มีน้ำแค่ไหนเป็นสีมาได้แค่นั้น ส่วนความกว้างของแม่น้ำไม่มีกำหนดไว้ ถ้าเป็นแม่น้ำแคบๆ
เขตสีมาจะไม่แผ่ขึ้นฝั่งไป

2 คือถ้าเป็นสระที่ถูกใครๆ ขุดไว้ ก็ต้องมีน้ำไหลมาพองอันเดิมหายไปเกิดเป็นสระใหม่ตามแบบ
ที่ ๒ นั้นแหละ จึงควรจะเป็นสรรพธรรมชาติได้

สำหรับในแม่น้ำหรือธรรมชาติ ในช่วง ๔ เดือนฤดูฝนตามปกติ มีน้ำขังท่วมอยู่ถึงที่ใด สำหรับในทะเล คลื่นตามปกติซัดถึงที่ใด นับแต่ที่นั่นลงไป เป็นกัปปิยภูมิ สามารถอยู่ที่นั่นทำอุโบสถกรรมเป็นต้นได้ (กฐา. ๑๑๔)

พระบาท

นทिया วา ภิกขเว สมฺมุตฺเต วา ชาตสฺสเร วา ยํ มชฺฌิมสฺส ปุริสสฺส สมฺนตา อุทฺทุกฺเขปะา, อยํ ตตฺถ สมานสํวสา เอกุโปสธา.

ภิกษุทั้งหลาย ในแม่น้ำ ในทะเล หรือในธรรมชาติ ชั่วระยะชายมีกำลังปานกลาง วกน้ำสาตไปโดยรอบเป็นอุทกุกเขปสีมา สีมานี้ในน้ำเหล่านั้น เป็นสมานสังวาส มีอุโบสถเดียวกัน (วิ.มหา. ๔/๑๔๗/๒๐๓)

อรรถกถา

ครั้นทรงห้ามว่าแม่น้ำ ทะเล และธรรมชาติเป็นพัทธสีมาไม่ได้แบบนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงกำหนดอพัทธสีมาในแม่น้ำ ทะเลและธรรมชาติเหล่านั้นอีก จึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ในแม่น้ำ (นทिया วา ภิกขเว) เป็นต้นในค่านั้น ฟังทราบวินิจฉัยดังนี้ :-

คำว่า ชั่วระยะชายกลางคนวกน้ำสาตไปโดยรอบ (ยํ มชฺฌิมสฺส ปุริสสฺส สมฺนตา อุทฺทุกฺเขปะา) ความว่า สถานที่ใดกำหนดด้วยการวกน้ำสาตโดยรอบของชายกลางคน

ถามว่า วกน้ำอย่างไร

ตอบว่า ชายมีกำลังปานกลางใช้มือวกน้ำหรือกอบทรายซัดไปด้วยกำลังทั้งหมดเหมือนพวกนักเลงสะบ้าซัดลูกสะบ้าไม่ไป น้ำหรือทรายที่สาตซัดไปอย่างนั้นตกลงในพื้นที่ใด พื้นที่นี้จัดเป็น ๑ อุทกุกเขปะะ ภิกษุผู้ละหัตถบาสอยู่ภายในอุทกุกเขปะะนั้น ทำกรรมให้เสียได้

บริษัทขยายออกไปเพียงใด แม้สีมาก็ขยายออกไปเพียงนั้น, ๑ อุทกุกเขปะะโดยที่สุทธรอบบริษัทเท่านั้นเป็นประมาณ (ยาว ปริสา วฑฺฒติ, ตาว สีมาปี วฑฺฒติ, ปริสปรียนฺตโต อุทฺทุกฺเขปะเวยว ปมาณํ)

แม้ในสภะธรรมชาติและทะเล ก็นัยนี้เหมือนกัน

การทำสังขกรรมในแม่น้ำ

ก็ในแม่น้ำเป็นต้นเหล่านี้ ถ้าแม่น้ำไม่ยาวเกินไป สงฆ์นั่งในที่ทุกแห่ง ตั้งแต่ต้นน้ำไปจนถึงปากน้ำ กรรมในอุทกทุกเขปสีมาย่อมไม่มี¹ แม่น้ำแม่ทั้งสิ้น ควรแก้ภิกษุเหล่านี้ทีเดียว

X ส่วนคำที่พระมหาสุเมธะระกล่าวไว้ว่า

“แม่น้ำที่ไหลไปเพียง ๑ โยชน์ แม่น้ำนั้น จะละทิ้งโยชน์ตอนบนแล้วทำกรรมในกึ่งโยชน์ตอนล่าง ก็ควร”

คำนั้น พระมหาปทุมเถระนั่นเองค้ำน จริงอยู่ พระผู้มีพระภาคตรัสประมาณของแม่น้ำไว้ดังนี้ว่า “ภิกษุณีนั่งห่มมีมณฑล ๓ ข้ามอยู่ ณ ที่ใดที่หนึ่ง พออันตราสกเปือก” แต่หาได้ตรัส ๑ โยชน์ หรือกึ่งโยชน์ไม่ ดังนั้นในมหาอรรถกถาท่านจึงแก้ไว้ว่า “แม่น้ำที่มีลักษณะดังกล่าวในตอนก่อนด้วยพระบาฬีนี้ จะทำสังขกรรมตั้งแต่ต้นน้ำของแม่น้ำนั้นก็ควร และว่า “ถ้าภิกษุจำนวนมากจะแยกกันทำกรรมในแม่น้ำนี้ ภิกษุทั้งหมดพึงเว้นอุทกทุกเขปอื่นไว้ในระหว่างแดนกำหนดอุทกทุกเขปของตนและของภิกษุเหล่านี้ เพื่อประโยชน์แก้สัมมตริก จะเว้นไว้เกินกว่าอุทกทุกเขปหนึ่งนั้น ควรทีเดียว แต่หย่อนกว่านั้นไม่ควร” แม่น้ำในสภะธรรมชาติและทะเล ก็นัยนี้เหมือนกัน

ก็ภิกษุทั้งหลายไปด้วยคิดว่า “เราจะทำกรรมในแม่น้ำ” ถ้าแม่น้ำเต็มเสมอขอบฝั่ง แม่น้ำฝ้าอาบน้ำแล้วก็พึงทำกรรมภายในแม่น้ำนั่นเอง ถ้าไม่อาจก็พึงอยู่ทำในเรือ แต่จะทำในเรือที่กำลังแล่นไปไม่ควร²

ถามว่า เพราะเหตุไร ?

ตอบว่า เพราะอุทกทุกเขปหนึ่งเท่านั้นจัดเป็นสีมา

เรือจะพาสงฆ์ให้ล่องเลยสีมานั้นไปอย่างรวดเร็ว เมื่อเป็นเช่นนี้ญาติ

1 คำว่า กรรมในอุทกทุกเขปสีมาย่อมไม่มี (อุทกทุกเขปสีมากมัมม นตฺถิ) ความว่า เพราะภิกษุหนึ่งเต็มพื้นที่แม่น้ำแม่ทั้งหมดแล้ว ดังนั้น จึงไม่มีประโยชน์ในการวกน้ำ เพราะไม่มีแม่น้ำอยู่รอบๆ

(สารตฺถ. ๓/๓๓๓)

2 ในคำว่า แต่จะทำในเรือที่กำลังแล่นไปไม่ควร (คจฺจนฺตยา ปน นวายย กาคฺตุ น วฏฺฏติ) นี้ พึงทราบว่าจะทำสังขกรรมในเรือที่หมุนไปไปล่องเลยอุทกทุกเขปก็ควร (สารตฺถ. ๓/๓๓๓)

ก็จะมียอยู่ในสีมาหนึ่ง อนุสาวนาจึงมียอยู่ในอีกสีมาหนึ่ง เพราะเหตุนั้น สงฆ์
จึงจอดเรือไว้กับไม้ถ่อ ทอดสมอหรือผูกที่ต้นไม้ซึ่งเกิดภายในแม่น้ำแล้ว
ทำกรรม ภิกษุทั้งหลายผู้อยู่บนนั่งร้านที่ผูกขึ้นภายในแม่น้ำหรือบนต้นไม้
ที่เกิดภายในแม่น้ำ จะทำกรรม ย่อมควร

[สีมาสังกระ]

แต่ถ้ากิ่งของต้นไม้หรือยานที่ยื่นออกไปจากต้นไม้ นั้น จรดอยู่ที่
วิหารสีมา^๑หรือที่คามสีมานอกฝั่งแม่น้ำ ฟังชำระสีมาหรือตัดกิ่งไม้้ออกแล้ว
ทำกรรม

จะผูกเรือที่กิ่งต้นไม้ซึ่งเกิดนอกฝั่งแม่น้ำที่ยื่นเข้าไปภายในแม่น้ำ
หรือที่ย่านแล้วทำกรรมไม่ควร ภิกษุทั้งหลายเมื่อจะทำ ต้องชำระสีมาให้
หมดจดหรือตัดทำให้ย่านกิ่งไม้้นั้นซึ่งจรดอยู่ข้างนอกขาดจากกัน แต่จะตอก
หลักไว้ที่ริมฝั่งแม่น้ำแล้วทำกรรมในเรือที่ผูกไว้บนหลักนั้น ไม่ควร

คนทั้งหลายสร้างสะพานในแม่น้ำ ถ้าตัวสะพานหรือเชิงสะพานทอด
อยู่ภายในแม่น้ำเท่านั้น ภิกษุสงฆ์อยู่บนสะพาน จะทำกรรมก็ควร แต่ถ้าตัว
สะพานหรือเชิงสะพานตั้งอยู่นอกฝั่ง ไม่ควรทำกรรม ควรชำระสีมาให้หมดจด
แล้วทำกรรม

ถ้าเชิงสะพานตั้งอยู่ภายในแม่น้ำ ส่วนตัวสะพานลอยเข็ดอยู่บนฝั่งทั้ง
๒ ข้างย่อมควร

(สรุป ต้องไม่มีส่วนใดส่วนหนึ่งของอุทกุทุกเขปสีมาเกี่ยวกับฝั่ง)

ภายในแม่น้ำมีแผ่นดินหรือเกาะ ใน ๔ เดือนฤดูฝน ในฤดูฝนตาม
ปกติมีประการดังกล่าวแล้วในเบื้องต้น น้ำท่วมพื้นที่เท่าใดแห่งแผ่นดินหรือ
เกาะนั้น พื้นที่เท่านั้นก็นับว่าเป็นแม่น้ำได้เหมือนกัน แต่ในเวลาฝนตกชุกไม่
ควรถือเอาโอกาสที่ถูกห้วงน้ำท่วม เพราะโอกาสที่ถูกห้วงน้ำท่วมนั้น จัดว่า
เป็นคามสีมาเท่านั้น

คนทั้งหลายเมื่อชักลารางมาจากแม่น้ำสร้างทำนบไว้ในแม่น้ำ ถ้าน้ำ

1 วิหารสีมา (สีมาในวัด) หมายถึง พัทธสีมา

ไหลไปท่วมหรือเซาะทำนบนั้น จะทำกรรมในที่ที่น้ำไหลไปทุกแห่งย่อมควร

แต่ถ้ากระแสน้ำขาดแห้งไปเพราะทำนบหรือเพราะผูกขุ่มน้ำไว้ น้ำไหลไปไม่ได้ จะทำกรรมในที่ที่น้ำไม่ไหลไม่ควร แม้นทำนบก็ไม่ควรทำกรรม

ถ้าพื้นที่แห่งทำนบบางแห่งถูกน้ำท่วมดูจที่แผ่นดินและเกาะดังกล่าวแล้วในเบื้องต้น จะทำกรรมบนพื้นที่นั้นก็ควร จริงอยู่ พื้นที่นั้นนับได้ว่าเป็นแม่น้ำเหมือนกัน

คนทั้งหลายช่วยกันทำลายแม่น้ำให้พินาศ ทำให้เป็นบึงกันคนไว้ตอนล่าง น้ำไหลมาซึ่งเต็มบึง จะทำกรรมในบึงนี้ ไม่ควร

น้ำที่เขาปล่อยทิ้งไป[ทางด้านหนึ่งเพื่อรักษาบึง]ในที่ที่ไหลไปตอนบน และตอนล่าง[ของบึงนั้น] ย่อมควรตั้งแต่ที่ล้นไหลบ่าลงสู่แม่น้ำ

ใน[ฤดูฝน]ช่วงฝนแล้ง หรือในฤดูหนาวและฤดูร้อน จะทำกรรมแม้ในแม่น้ำที่แห้งก็ควร (เทเว อวสุสนุเต เหมนุตคิมหะสุ วา สุกุขนทียาปิ วฎฎติ)

ในลำรางที่เขาชักออกมาจากแม่น้ำไม่ควร ถ้าลำรางนั้นพังกลายเป็นแม่น้ำไปตามกาลย่อมควร

แม่น้ำบางสายเอ่อไหลท่วมทั้งคามสีมาและนิคมสีมาตามกาล (ฤดูฝน ๔ เดือน) แม่น้ำนั้นก็จัดเป็นแม่น้ำเหมือนกัน จะทำกรรมย่อมควร แต่ถ้าท่วมวิหารสีมาก็นับได้ว่าเป็นวิหารสีมาแท้ (กาจิ นที กาลนุตเรน อุปปติตวา คามนิคมสีมํ โอตถริตวา ปวตตติ, นทีเยว โหติ. กมฺมํ กาทุ วฎฎติ. สเจ ปน วิหารสีมํ โอตถรติ, วิหารสีมาเตวว สงฺขยํ คจฺจติ) (วิ.อฎ. ๓/๑๒๕-๘)

การทำสังฆกรรมในทะเล

แม้ในทะเล ภิกษุสงฆ์เมื่อจะทำกรรม จะทำในพื้นที่ที่น้ำเอ่อสูงหรือคลื่นตามปกติไหลมาท่วมอย่างรวดเร็วไม่ควร

ส่วนพื้นที่ที่มีคลื่นตามปกติเกิดนิ่งสงบอยู่ตั้งแต่ชายน้ำไป จัดเป็นภายในทะเล ภิกษุสงฆ์ผู้อยู่ในพื้นที่นั้นพึงทำกรรม¹ (ยสฺมี ปน ปเทเส ปกตวิจิโย โอสริตฺวา สณฺจหติ, โส อุทกนฺตโต ปฏฺจาย อนฺโตสมฺพุทฺโท นาม. ตตฺถ จิตฺเหิ กมฺมํ กาทพฺพํ)

ถ้ากำลังคลื่นรบกวน พึงอยู่บนเรือหรือแพทำกรรม การวินิจฉัยในเรื่องและแพเหล่านั้น พึงทราบตามนัยที่กล่าวแล้วในแม่น้ำนั่นเอง

หินดาตมีอยู่ในทะเล บางคราวคลื่นมาท่วมหินดาตนั้น บางคราวก็ไม่ท่วม จะทำกรรมบนหินดาตนั้นไม่ควร เพราะว่าหินดาตนั้นย่อมนับได้ว่าเป็นคามสีมานั่นเอง เมื่อคลื่นจะไหลมาหรือไม่ก็ตาม หินดาตนั้นถูกน้ำปกตินั้นแหละท่วมย่อมควร

มีเกาะหรือภูเขา ถ้าเกาะหรือภูเขานั้นมีในที่ห่างไกลไม่เป็นทางสัญจรของพวกชาวประมง เกาะหรือภูเขานั้นนับได้ว่าเป็นอรัญญีสีมา (สัตตภัณฑรสีมา) เท่านั้น ส่วนร่วมในปลายทางเป็นที่สัญจรของชาวประมงเหล่านั้นนับเป็นคามสีมา ไม่ชำระคามสีมาก่อนแล้วทำกรรมบนเกาะหรือภูเขานั้นไม่ควร

ทะเลซึ่งท่วมคามสีมาหรือนิคมสีมา คามสีมาหรือนิคมสีมานั้นก็กลายเป็นทะเลไปเท่านั้น จะทำกรรมในทะเลนั้นย่อมควร แต่ถ้าท่วมวิหารสีมาก็นับว่าเป็นวิหารสีมาอยู่นั่นเอง (วิ.อฎ. ๓/๑๒๘)

1 คือ จุดที่คลื่นซัดขึ้นถึงสูงสุดไม่ใช่เขตทะเล จุดที่น้ำถูกดึงลงต่ำสุดซึ่งจะเกิดในเวลาก่อนคลื่นจะถึงฝั่งก็ไม่ใช่ที่กำหนด ส่วนจุดที่น้ำหยุดอยู่ครู่หนึ่งหลังจากคลื่นซัดขึ้นแล้วย้อนกลับลงไป และก่อนที่จะถูกดึงลงไปก่อนคลื่นลูกใหม่ นั่นแหละคือเขตทะเล และเนื่องจากท่านไม่มีการกำหนดไว้ว่า ให้ถือเอาตามฤดูไหน ตามกลางวันหรือกลางคืน ดังนั้น จะทำกรรมตอนไหนก็กำหนดต่อนั้นแหละ และควรจะเผื่อไว้เป็นการดี

การทำสังฆกรรมในสภธรรมชาติ

ในสภธรรมชาติ ภิกษุสงฆ์ผู้จะทำกรรม ในฤดูฝน มีประการดังกล่าวแล้วในเบื้องต้น เมื่อฝนขาดช่วง น้ำในสระไม่พอดื่ม อาบ หรือล้างมือและเท้าเหือดแห้งไป สระนี้ ไม่จัดเป็นสภธรรมชาติ จัดเป็นเขตหมู่บ้านเท่านั้น ไม่ควรทำกรรมในสระนั้น

ส่วนสระใดในฤดูฝนมีประการดังกล่าวแล้วยังมีน้ำขัง สระนี้เท่านั้นจัดเป็นสภธรรมชาติ **ตลอด ๔ เดือนฤดูฝน** ในพื้นที่เท่าใดแห่งสภธรรมชาตินั้นยังมีน้ำขัง จะทำกรรมในพื้นที่นั้นก็ควร

ถ้าน้ำลึก จะผูกสร้างร้านอยู่บนร่างร้านนั้น หรืออยู่บนร่างร้านที่ผูกไว้ที่ต้นไม้ซึ่งเกิดภายในสภธรรมชาติ ทำกรรมก็ควร

ส่วนการวินิจฉัยในแผ่นดินและเกาะในสภธรรมชาตินี้ก็เป็นเช่นเดียวกับที่กล่าวแล้วในแม่น้ำนั่นเอง

ก็สภธรรมชาติที่มีน้ำพอใช้ได้ในเวลาฝนตกประจำ แม้ถ้าในคราวฝนแล้งหรือในฤดูร้อนและฤดูหนาว น้ำแห้งไม่มีน้ำ จะทำสังฆกรรมในสภธรรมชาตินั้นก็ควร ไม่พึงถือเอาคำที่ท่านแก้ไว้ในอรรถกถาอันธกว่า “สภธรรมชาติทั้งหมดแห่งไม่มีน้ำ จัดเป็นเขตหมู่บ้านเท่านั้น”

แต่ถ้าคนทั้งหลายชุดบ่อหรือสระโบกขรณีเป็นต้น เพื่อต้องการน้ำในสภธรรมชาตินี้ ที่นั้นไม่จัดเป็นสภธรรมชาติ แต่เป็นเขตหมู่บ้าน แม้ในการปลูกพืช มีน้ำเต้าและแตงโมเป็นต้นแม้ที่เขาทำไว้ ก็นัยนี้เหมือนกัน¹

ก็ถ้าคนทั้งหลายช่วยกันถมสภธรรมชาตินั้นให้เต็ม ทำให้เป็นบกหรือก่อคันขึ้นในทิศหนึ่ง ทำสภธรรมชาตินั้นทั้งหมดเลยทีเดียวให้เป็นบึงใหญ่ แม้ทั้งหมดจะเป็นสภธรรมชาติอยู่ก็หาไม่ นับเป็นคามสีมาเท่านั้น

ถึงทะเลสาบก็นับเป็นสภธรรมชาติด้วยเหมือนกัน จะทำกรรมในโอกาสที่น้ำขังตลอด ๔ เดือนฤดูฝนก็ควร (วิ.อฎ. ๓/๑๒๙)

1 คือ ถ้าน้ำแห้งเป็นต้นมีใครๆ ชุดพื้นที่บางส่วนในแม่น้ำหรือสภธรรมชาติ เพื่อหาน้ำหรือเพาะปลูก เฉพาะตำแหน่งที่ถูกชุดเท่านั้นที่ใช้เป็นอุทกุกเขปสีมาไม่ได้ ส่วนที่เหลือยังใช้ได้

ข้อควรระวัง

เมื่อจะทำการถมในแม่น้ำเป็นต้นที่ไม่กว้าง หรือออกจากฝั่งไปไม่ไกล พอให้พื้นที่ ๑ ไร่กว่า หมายความว่า จากจุดทำการถมสามารถถักน้ำสาตมาถึงฝั่งได้ ให้ระวังเรื่องมีกอหญ้าเป็นต้นที่อยู่ในเขตแม่น้ำใกล้ๆ ฝั่ง เชื่อมถึงกันโดยตรงกับพื้นดินหรือกอหญ้าเป็นต้นที่อยู่บนฝั่งอันเป็นเขตของคามสีมา ในทางตรงข้ามก็ให้ระวังกอหญ้าเป็นต้นของฝั่งที่จะโน้มลงไปถึงผิวน้ำด้วย เพราะอุทกกุชเชปสีมากับคามสีมาเป็นวิสภาพะกันอยู่ ดังนั้น ให้ลงไปไกลๆ ให้พ้นจากเขตที่จะถักน้ำสาตมาถึง หรือถ่วงลงไปให้พ้นไม้ได้ก็ต้องชำระการเชื่อมถึงกันดังกล่าวก่อนทำการถม

สรุป อพัทธสีมา ๓ ชนิด คือ

๑. คามสีมา¹ พื้นที่ตลอดเขตหมู่บ้านหนึ่ง
๒. สัตตพจนตรสีมา² พื้นที่ ๗ อพัทธสีมาโดยรอบ ในป่าที่ไม่ได้กำหนดเป็นหมู่บ้าน หรือในเกาะเล็กๆ กลางทะเลที่ไม่ใช่ทางสัญจรของชาวประมง
๓. อุทกกุชเชปสีมา³ สีมาที่ถูกกำหนดไว้ด้วยที่ที่ถักน้ำสาตไป

1 คามสีมา วิ. คาโม เอว สีมา คามสีมา (สีมาคือหมู่บ้าน)

2 สัตตพจนตร วิ. สัตตพจนตร เอว สีมา สัตตพจนตรสีมา (สีมาคือ ๗ อพัทธสีมา)

3 อุทกกุชเชปสีมา วิ. อุทก อุทชิปิตวา ชิพนติ เอตถาติ อุทกกุชเชโป (ที่ที่ถักน้ำสาตไป)
 หรือ อุทกสส อุทเชโป อุทกกุชเชโป (การถักน้ำ)
 อุทกกุชเชเปน ปริจฉินนา สีมา อุทกกุชเชปสีมา.
 (สีมาที่ถูกกำหนดไว้ด้วยที่ที่ถักน้ำสาตไป/การถักน้ำ)

บทส่งท้าย

การศึกษาเรื่องสีมา มีเนื้อหาสำคัญที่ควรทราบดังนี้คือ

ประเภทของสีมา	ขั้นตอนการผูกสีมา
ลักษณะของสีมาที่ผูกในที่ต่างๆ	สีมาวิบัติ ๑๑ อย่าง
สีมาสมบัติ ๓ อย่าง	สีมาสังกระ
การถอนสีมา	กรรมวาจาถอนและผูกสีมา

มีคำอธิบายโดยย่อดังนี้ :-

• ประเภทของสีมา

สีมามี ๒ ประเภท คือ

พัทธสีมา ๓ ชนิด : ชันทสีมา, สมานสังวาสสีมา, อวิปवासสีมา

อพัทธสีมา ๓ ชนิด : ความสีมา, สัตตัพพันตรสีมา, อุทกุกเขปสีมา

• ขั้นตอนการผูกสีมา :

๑. หาที่สังัดทำยวัต

๒. นำฉันทะของภิกษุที่อยู่ในเขตหมู่บ้านนั้นมา

๓. ถอนพัทธสีมาเก่า

๔. ทักนิมิตรอบเขตที่จะผูกเป็นชันทสีมา

๕. สวดสมมติสีมา

๖. ทักนิมิตสำหรับเขตที่จะให้เป็นสีมันดริก

๗. ทักนิมิตรอบเขตที่จะผูกเป็นมหาสีมา

๘. สวดสมมติสีมา

• **ลักษณะของสีมาที่ผูกในที่ต่างๆ** เช่น บนหินดาด ในเรือนกุฎิ ในกุฎิ ที่ปกปิด บนปราสาท บนเขา คร่อมแม่น้ำ เป็นต้น

• สีมาวิบัติ ๑๑ อย่าง :

๑) สีมาเล็กเกินไป (อติขุททกา)

๒) สีมาใหญ่เกินไป (อติมหตี)

- ๓) สีมามีนิमितขาด (ขณฺฑนนิมิตฺตา)
- ๔) สีมามีเงาเป็นนิमित (ฉายานนิมิตฺตา)
- ๕) สีที่ไม่มีนิमित (อนนิมิตฺตา)
- ๖) สีมาที่ภิกษุดำรงอยู่ภายนอกสีมาสวมตีสั้น (พหิสีเม จิตฺตสมฺมตฺตา)
- ๗) สีมาที่สวมตีสั้นในแม่น้ำ (นทียา สมฺมตฺตา)
- ๘) สีมาที่สวมตีสั้นทะเล (สมฺมุทเท สมฺมตฺตา)
- ๙) สีมาที่สวมตีสั้นสรรพธรรมชาติ (ชาติสฺสเร สมฺมตฺตา)
- ๑๐) สีมาที่สวมตีสวมตีสั้น (สีมาย สิมํ สมฺภินฺทนฺเตน สมฺมตฺตา)
- ๑๑) สีมาที่สวมตีสวมตีสั้น (สีมาย สิมํ โอตฺถรณฺเตน สมฺมตฺตา)

• **สีมาสวมบัติ ๓ อย่าง :**

๑) นิมิตสวมบัติ คือ สีมาที่ทักนิมิตอย่างใดอย่างหนึ่งในบรรดานิมิต ๘ อย่าง คือ ภูเขา หิน ป่า ต้นไม้ หนทาง จอมปลวก แม่น้ำ น้ำ ในแต่ละทิศ อย่างถูกต้องแล้วสวมตีสั้น

๒) บริษัทสวมบัติ คือ สีมาที่ภิกษุอย่างต่ำ ๔ รูปประชุมกันโดยนำภิกษุในเขตหมู่บ้านนั้นที่ไม่ได้อยู่ในพัทธสีมาของตนๆ กิติ ที่ไม่ได้อยู่ในแม่น้ำ ทะเล และสรรพธรรมชาติกิติ มาเข้าหัดถบาส หรือนำฉันทะของภิกษุเหล่านั้นมาแล้วสวมตีสั้น

๓) กรรมวาจาสวมบัติ คือ สีมาที่สวมตีสั้นด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาอย่างถูกต้อง

• **สีมาสังกระ** คือ การที่กึ่งไม้เป็นต้นที่อยู่ในสีมาหนึ่ง ไปเกี่ยวพันกันกับกึ่งไม้เป็นต้นที่อยู่ในสีมาอื่น จนทำให้สีมาทั้งสองเกิดความปะปนกันขึ้น ซึ่งอาจเป็นเหตุให้บริษัทวิบัติได้

• **การถอนสีมา :**

เหตุที่ถอนสีมามี ๒ ประการ คือ

๑. เพื่อทำสีมาเล็กตามปกติให้ใหญ่ขึ้น
เพื่อต้องการขยายอาวาสให้กว้างออกไปอีก
๒. เพื่อร่นสีมาใหญ่ตามปกติให้เล็กลงไปอีก

เพื่อต้องการอำนวยความสะดวกให้แก่วัดของภิกษุเหล่าอื่น
สีมาจะหมดความเป็นสีมาได้เพราะเหตุ ๒ อย่าง คือ

- ๑) เพราะถูกสวดถอนด้วยกรรมวาจา
- ๒) เพราะความเสื่อมสูญแห่งพระศาสนา

วิธีการถอนกรณีที่ไม่รู้พื้นที่สีมาเก่า คือ

ตีตารางมีขนาดประมาณเตี้ยๆ คือแต่ละช่องขนาด ๕ ศอก x ๒ ศอกครึ่ง
 ทั่วบริเวณที่ต้องการถอน และตีเลยเพื่อออกมาอีก ๑ หรือ ๒ ตาราง
 นำฉันทะของภิกษุที่อยู่ในเขตหมู่บ้านนั้นมา เวลาถอน ให้ภิกษุ ๕-๖ รูป ยืนไม่
 ละหัดถบาสกันจนเต็มช่อง สวดกรรมวาจาถอนไปที่ละช่อง โดยถอนรอบนอก
 ก่อนจนครบทุกช่อง ส่วนภิกษุที่เหลือก็ให้ฉันทะ

กรรมวาจาถอนอวิปवासสีมา

สุณาทู เม ภนฺเต สัมโฆ, โย โส สัมเฆน ติจฺจิวเรณ อวิปฺวาโส สมฺมโต,
 ยถิ สัมมสฺส ปตฺตกลฺลํ, สัมโฆ ตํ ติจฺจิวเรณ อวิปฺวาสํ สมฺมุหนฺเยยฺย, เอสา ฅตฺติ.

สุณาทู เม ภนฺเต สัมโฆ, โย โส สัมเฆน ติจฺจิวเรณ อวิปฺวาโส สมฺมโต,
 สัมโฆ ตํ ติจฺจิวเรณ อวิปฺวาสํ สมฺมุหนฺติ, ยสฺสายสมฺมโต ชฺมติ เอตฺตสฺส ติจฺจิวเรณ
 อวิปฺวาสสฺส สมฺมุชฺชาโต, โส ตฺถุณฺหสฺส, ยสฺส นกฺขมฺติ, โส ภาเสยฺย.

สมฺมุหโต โส สัมเฆน ติจฺจิวเรณ อวิปฺวาโส, ชฺมติ สัมมสฺส, ตสฺมา ตฺถุณฺหี.
 เอวเมตํ ธารยามิ.

กรรมวาจาถอนสมานสังวาสสีมา

สุณาทู เม ภนฺเต สัมโฆ, ยา สา สัมเฆน สีมา สมฺมตา สมานสํวาสา
 เอกุโปสธา, ยถิ สัมมสฺส ปตฺตกลฺลํ, สัมโฆ ตํ สีมํ สมฺมุหนฺเยยฺย สมานสํวาสํ
 เอกุโปสถํ, เอสา ฅตฺติ.

สุณาทู เม ภนฺเต สัมโฆ, ยา สา สัมเฆน สีมา สมฺมตา สมานสํวาสา
 เอกุโปสธา, สัมโฆ ตํ สีมํ สมฺมุหนฺติ สมานสํวาสํ เอกุโปสถํ, ยสฺสายสมฺมโต
 ชฺมติ เอตฺตสฺสา สีมา ย สมานสํวาสา ย เอกุโปสถาย สมฺมุชฺชาโต, โส ตฺถุณฺหสฺส,
 ยสฺส นกฺขมฺติ, โส ภาเสยฺย.

สมฺมุหตา สา สีมา สัมเฆน สมานสํวาสา เอกุโปสธา, ชฺมติ สัมมสฺส, ตสฺมา

ตุณฺหี. เอวเมตํ ธารยามิ.

กรรมวาจาสมมติสมานสังวาสสีมา

สุณฺตฺว เม ภาณฺเต สํโฆ, ยาวตา สมฺนฺตา นิमितฺตา กิตฺติตา, ยถิ
 สํขสฺส ปตฺตกฺลลํ, สํโฆ เอเตหิ นิमितฺเตหิ สีมํ สมฺมนฺเนยฺย สมานสํวาสํ
 เอกุโปสถํ, เอสา ฅตฺติ.

สุณฺตฺว เม ภาณฺเต สํโฆ, ยาวตา สมฺนฺตา นิमितฺตา กิตฺติตา, สํโฆ
 เอเตหิ นิमितฺเตหิ สีมํ สมฺมนฺนฺติ สมานสํวาสํ เอกุโปสถํ, ยสฺสายสฺมโต ขมฺติ เอ
 เตหิ นิमितฺเตหิ สีมาย สมฺมฺติ สมานสํวาสาย เอกุโปสถาย, โส ตฺถุณฺหสฺส, ยสฺส
 นกฺขมฺติ, โส ภาเสยฺย.

สมฺมฺตา สีมา สํเขน เอเตหิ นิमितฺเตหิ สมานสํวาสา เอกุโปสธา, ขมฺติ
 สํขสฺส; ตสฺมา ตฺถุณฺหี. เอวเมตํ ธารยามิ.

กรรมวาจาสมมติอวิปวาสสีมา

เว้นหมุ่บ้านและอุปัชฌาหมุ่บ้าน

สุณฺตฺว เม ภาณฺเต สํโฆ, ยา सा สํเขน สีมา สมฺมฺตา สมานสํวาสา
 เอกุโปสธา, ยถิ สํขสฺส ปตฺตกฺลลํ, สํโฆ ตํ สีมํ ติจีวเรณ อวิปฺवासํ
 สมฺมนฺเนยฺย จเปตฺวา ความญจ ความุปฺจารญจ, เอสา ฅตฺติ.

สุณฺตฺว เม ภาณฺเต สํโฆ, ยา सा สํเขน สีมา สมฺมฺตา สมานสํวาสา เอ
 กุโปสธา, สํโฆ ตํ สีมํ ติจีวเรณ อวิปฺवासํ สมฺมนฺนฺติ จเปตฺวา ความญจ ความุ
 ปฺจารญจ, ยสฺสายสฺมโต ขมฺติ เอติสฺสา สีมาย ติจีวเรณ อวิปฺवासาย สมฺมฺติ
 จเปตฺวา ความญจ ความุปฺจารญจ, โส ตฺถุณฺหสฺส, ยสฺส นกฺขมฺติ, โส ภาเสยฺย.

สมฺมฺตา सा สีมา สํเขน ติจีวเรณ อวิปฺวาสา จเปตฺวา ความญจ ความุป
 จารญจ, ขมฺติ สํขสฺส, ตสฺมา ตฺถุณฺหี. เอวเมตํ ธารยามิ.